



ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ  
**GÖNEN MESLEK YÜKSEKOKULU**  
UYGULAMALI  
SOSYAL BİLİMLER VE  
GÜZEL SANATLAR DERGİSİ



Yıl: 2022 Cilt: 4 Sayı: 10



ISSN: 2687-4903

**Editör / Managing Editor**

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Nihat ALTUNTEPE

**Editör Yardımcıları / Editorial Assistants**

Dr. Öğr. Üyesi/ Assist. Prof. Dr. Hatice E. TÜTÜNSATAR

Öğr. Gör. Dr. Murat Yusuf UÇAN

Öğr. Gör. Dr. Elif Bayrak KAYA

**Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board**

Prof. Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Şebnem ASLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARADAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk İPEK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Olcay Bige AŞKUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mirzahan EGEMBERDİYEV	El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet UÇAR	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gürcan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnar TAUBAEVA	M. Auezov Güney Kazakistan Ulusal Ün.
Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit TACİBAYEV	Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ün.
Doç. Dr. Beyhan AKSOY	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GENÇ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Fatima DURSUNOVA	Mehmet E. Resulzade Bakü Devlet Ün.
Doç. Dr. Mete Kaan NAMAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BABACAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ece Çalış ZEĞEREK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN	Bitlis Eren Üniversitesi



**Web Editörü / Web Editor**

Öğr. Gör. Harun ÇAKIR  
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

**Kapak Tasarım / Cover Design**

Öğr. Gör. Yasemin DURAN  
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

**Redaktör / Proofreader**

Öğr. Gör. Serdar YETİŞEN  
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

**İletişim Adresi / Contact Info**

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)  
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen MYO, Gönen/ISPARTA  
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz>  
sosguz@isparta.edu.tr  
0 246 2812300

### Amaç / Aim

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde yayınlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki hem teorik hem de uygulamalı çalışmaların yer aldığı dergi, sosyal bilimler ve güzel sanatların hızla gelişen alanlarına ilişkin makalelerin yayımına öncelik tanır ve disiplinler arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı, sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki en güncel bilimsel ve sanatsal gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.

### Kapsam / Scope

Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi" sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki bütün konuları kapsayan bir dergidir. Dergi ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerini veya yeterli sayıda bilimsel makaleyi tarayıp, konuyu bugünkü bilgi ve uygulama düzeyinde özetleyen, değerlendirme yapan ve bulguları karşılaştırarak yorumlayan tarama makalelerini kabul etmektedir

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmaları yayınlayan uluslararası, hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında en güncel gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergi sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerinin yayımına öncelik tanır ve disiplinler-arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı amaç edinir.

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” evrensel bilime ve uygulamaya katkıda bulunmak şartıyla, her türlü yapıcı, yaratıcı ve yenilikçi görüşlere açıktır. Dergi yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran - Aralık) olup, Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir. Teorik (kuramsal) veya uygulama içeren araştırma ve çalışmaların yayımlandığı disiplinlerarası bir dergidir. Özgün araştırma makalelerinin başka dergilerde yayınlanmamış olması, teorik ve uygulama sonuçları içermesi beklenir. Derleme makalelerinde ise belirli bir konu üzerinde bilimsel, uygulama ve güncel gelişmelerin geniş bir kaynakça kullanılarak yansıtılması ve bunların doyurucu bir değerlendirilmesinin yapılması aranır.

Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar alanlarında;

- Özgün araştırma makaleleri,
- Derleme ve tarama makaleleri,
- Lisansüstü ve doktora tez makaleleri
- Kongre, konferans, sempozyum bildirileri,

kabul edilmektedir. Dergide yayımlanan makaleler izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Makalelerin bir kısmı veya tamamı Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar dergisi (SOSGÜZ) kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İndeksler / Indexes

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Isparta University of Applied Sciences Journal of Applied Social Sciences and Fine Arts (JASSFA) are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

ASOS  
indeks

Asos Index (2020)



Central And East European Index  
(CEENDX) (2020)



Citefactor Academic Journals  
(2020)



International Institute Of Organized  
Research (I2OR) (2020)



kaynakça.info (2020)



ideal online (2020)



Scientific Indexing Services (SIS)  
(2020)



Directory of Academic and  
Scientific Journals (2020)

### Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Hakan TÜRKEY  
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Osman AKIN  
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU  
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Özcan DEMİR  
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ  
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK  
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Selen IŞIK MADEN  
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Anıl BAŞARAN  
Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ALTUNTAŞ YILMAZ  
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma MUMCU KÜÇÜKÇAYLI  
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Liste dergimizin bu sayısında yayımlanan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list constitutes of the referees that evaluate the articles published in this volume of our Journal. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Öğr. Gör. Dr. Zeynep AKYÜREK

Doç. Dr. Aykut SEZGİN

Kavramsal ve Kurumsal Çerçeveden Hareketle Öznel İyi Oluş Kavramı ve İktisat Bilimi ile İlişkisi  
From The Conceptual and Institutional Framework, The Concept of Subjective Wellness and Its Relationship  
with Economics

**129-140**

Dr. Öğr. Üyesi Şehrinaz GÜNDÜZ

Öğr. Gör. Candan Işık YÜCE

Covid-19 Salgını İzalosyan Günlerinde Konservatuvar Üfleme Çalgılar Ana Sanat Dalında Okuyan Öğrencilerin  
Online Çalgı Derslerine Karşı Tutumları; İskenderun Teknik Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet  
Konservatuvarı Örnekleme

The Point of View of The Students Who Study The Main Art of Blowing Instruments in The Conservatory  
About The Isolation Days of The Covid-19 Epidemic Online Instrument Courses; A Study in Iskenderun  
Technical University Mustafa YAZICI State Conservatory

**141-149**

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer DEMİRBAŞ

Türkiye’de Tüketici Davranışları Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi  
Bibliometric Analysis of Master Thesis Made on Consumer Behavior in Turkey

**150-164**

Mehmet ÇELİK

Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ

Türk Bankalarında Riske Maruz Değer Üzerine Bir Uygulama  
An Application on Value at Risk in Turkish Banks

**165-178**

Doç. Dr. Özcan DEMİR

Edagül ÇOBAN

Zülküf NARLIKAYA

Muhasebe Bilgi Sisteminde Büyük Veri Teknolojisinin Kullanımı  
Using Big Data Technology in Accounting Information System

**179-192**



**YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES**

1. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran- Aralık) olup, Editör Kurulu gerekli gördüğü takdirde belirlediği başlıklarda özel sayı çıkarma yetkisine sahiptir.
2. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
3. Dergide sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmalara yer verilir.
4. Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.
5. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.
6. Dergide yayımlanan makalelerde ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
7. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Araştırma Makalesi” türündeki eserler çifte kör hakemlik sürecine ve benzerlik/intihal kontrolüne tabiidir. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir ya da son karar yayın kurulu tarafından mevcut raporlara göre verilir. Yayımlanmasına karar verilen yazılar dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır.
8. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç üç ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
9. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak intihal programından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir.
11. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
12. Derginin tüm giderleri Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti alınmaz.
13. Gönderi dosyası Microsoft Word dokümanı dosyası biçimindedir.
14. Gönderilen makalelerde SOSGÜZ yazım kuralları aranır.
15. Makaleler akademik intihal engelleme programından (Örneğin: Ithenticate, intihal.net vb.) alınmış orijinallik raporu ile birlikte gönderilmelidir. Bu oran %20'ye kadar kabul edilmektedir. %20'nin üzerinde benzerlik oranı olan çalışmalar ön kontrol aşamasında iade edilir.
16. Yazarlar Telif hakkı formunu imzalayarak sisteme yüklemek zorundadırlar.
17. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.
18. Derginin ilke ve kurallara uymayan ve yazım kurallarında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir ya da reddedilir.
19. Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.
20. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası çift kör olarak hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.
21. Kabul edilen yayından önce veya sonra etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır.
22. Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.
23. Yayımlanan eserler için yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
24. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

ÇALIŞMANIN TÜRKÇE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR  
ÇALIŞMANIN İNGİLİZCE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR

ÖZ

Özet metni Times New Roman yazı tipinde 10 punto ile yazılmalı, içerisinde kısaltma kullanılması halinde, kısaltmanın açık adı parantez içinde belirtilmelidir. Özette çalışmanın amacı ve kullanılan yöntemler kısaca belirtilmeli, bulgular yeterli sayısal ayrıntıyla birlikte özetlenmeli ve sunulan bulgular çerçevesinde sonuç açıklanmalıdır. İstenildiği takdirde özet; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç başlıkları kullanılarak alt başlıklara ayrılabilir. Özet 200 kelimeyi aşmamalıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Kurallar, Makale, Sayfa, Şablon, Yazı Tipi. 10 punto

**Jel Kodları :**.....10 punto

ABSTRACT

The abstract section should be written using in 10 pt. If the abbreviation is used, the abbreviated name should be specified in parentheses. The intent of the study and the methods used should be briefly stated, the findings should be summarized with sufficient numerical details and the results should be explained within the presented findings. Summarize if desired; purpose, method, findings and conclusions. The entire summary should not be exceed 200 words.

**Keywords:** Article, Font Style, Page, Rules, Template.

**Jel Codes :**

TAM METİN MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır ve uzunluğu dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 4,5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
4. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
5. Makalenin ilk sayfasında 12 punto ve ortalı olarak, büyük harflerle ve kalın yazı tipi Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır.
6. Dergimiz JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodu uygulaması olduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL sınıflandırma kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold), 11 punto ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-10 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde

bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir.

10. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.

*Tek yazarlı yayınlarda atıf:* (Derer, 2014:32).

*İki yazarlı yayınlarda atıf:* (Çakır ve Köklü, 2014:28).

*Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:* (Öztürk vd., 2017:68).

*Birden fazla kaynağa atıf:* (Mishkin, 1999:57; Bernanke, 2005:36).

*Kaynağın tamamı için atıf:* (Richard, 2017).

*Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:* (TCMB, 2016:72).

11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.

*Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:* (Rahmani ve Maleki, 2009).

*Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:* (IMF, 2018).

12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.

(Tütünsatar, 2017a:42).

(Tütünsatar, 2017b:78).

13. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.

Kaya'ya (2016:27) göre, .....

14. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

#### **Kitaplar:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Basım Yeri: Yayınevi.

Akdış, M. (2011). Para Teorisi ve Politikası, Ankara: Gazi Kitabevi.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2015). Para Politikası, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

#### **Çeviri Kitaplar:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. Çevirmenin Soyadı (Çev.), Basım Yeri: Yayınevi.

Mevdudi, E.A., (2016). İslam Ekonomisinin temel İlkeleri, Ş.Haşimi (Çev.), İstanbul: Çıra yayınları.

#### **Editörlü Kitaplar:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Bölümün Adı", Editörün Adının Baş Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Adı, içinde (Bölümün Sayfa Aralığı), Basım Yeri: Yayınevi.

Aktay. (2010). "Kıdem Tazminatı Fonu Düzenleme Çalışmaları", T. Topalhan (Ed.), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar III, içinde (21-28), Ankara: Gazi Kitabevi.

#### **Makaleler:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Makalenin Adı", Derginin Adı, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Uçan, M., Y., (2015), “2050 Yılına 38 Yıl Kala, Balkanlar, Dünya ve Türkiye: Müzakere Yönetimi Yaklaşımı”, Yeni Türkiye Dergisi, 21 (70), 6050-6059.

Türkoğlu, M. ve Yetişen S., (2016), "Düzyey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", Vizyoner Dergisi,7 (14), 66-80.

#### **Tezler:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Tez Başlığı, Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Üniversitenin Adı, Yayın Yeri.

Yetişen, S., (2015), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgelerinde Beşeri Sermaye Yapısının Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

#### **Sempozyum/Konferanslar:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Bildirinin Adı”, Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Derer, E., Kocabıyık T. ve Altunay M., A., (2010), “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları”, 9.İşletmecilik Kongresi Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak. 12-15 Mayıs 2015,120-135.

#### **Çalışma Metinleri (Working Paper):**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Çalışma Metninin Adı, Çalışma Metni, Yayın Yeri.

Özatay, F., Sak G., (2019). Ekonominin Seyir Defteri, Maliye Politikasında Manevra Alanı Var Mı?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).

#### **Gazeteler:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Tam Yayın Tarihi). “Makalenin Adı”, Gazetenin Adı, Varsa Sayfa Aralığı.

Alkin, K., (12.04.2019), “İhracat Odaklı Sürdürülebilir Ekonomi”, Sabah.

Gazetede yayınlanmış yazarsız makaleye gönderme;

..... (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca, geçen yıl sabit yatırım tutarı toplam 5 milyar lira olan 270 turizm yatırımı için teşvik belgesi düzenlendi, Sabah, 15.04.2019).

#### **İnternet Kaynakları:**

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yayınlanma Tarihi). Başlık, İnternet Adresi. (Erişim Tarihi: Tarih).

Salah K., (2018), Entrepreneurship From An Islamic Perspective, Theoretical Framework And Research Methodology,

[https://www.researchgate.net/publication/293488871\\_Entrepreneurship\\_From\\_An\\_Islamic\\_Perspective\\_Theoretical\\_Framework\\_And\\_Research\\_Methodology](https://www.researchgate.net/publication/293488871_Entrepreneurship_From_An_Islamic_Perspective_Theoretical_Framework_And_Research_Methodology)(Erişim Tarihi:30 Kasım 2011).

15. Makalenin yazarı/yazarları, adını, soyadını makalenin başlığının altında, varsa akademik unvanıyla birlikte sağa dayalı şekilde, görev yaptığı kurumu, ORCID Kodunu ve e-posta adresini sayfa sonunda dipnot şeklinde tam ve açık olarak belirtmelidir.
16. Yazar/Yazarların DOSYALAR kısmında yer alan Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi Telif Hakkı Devri Formunu doldurup imzaladıktan sonra makale başvuru sırasında makale ile birlikte sisteme yüklemeleri gerekir.
17. Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

#### **Örnek:**

Banerje, S (2017), “A Study Of Visual Pollution And Its Effect On Mental Health”, Scholarly Journal for Interdisciplinary Studies, 4(30), 4768-4771.

18. Makalenin sonunda Kaynakçadan sonra varsa Görsel kaynakçası yer almalıdır.

**Örnek**

Resim:1 İnal, G. (1995). Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

19. Görseller, JPEG formatında ve 300 dpi çözünürlüğünde ve çok temiz olmalıdır. (yani fotoğraflar yüksek çözünürlükte olmalıdır).
20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

## KAVRAMSAL VE KURUMSAL ÇERÇEVEDEN HAREKETLE ÖZNEL İYİ OLUŞ KAVRAMI VE İKTİSAT BİLİMİ İLE İLİŞKİSİ

### FROM THE CONCEPTUAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK, THE CONCEPT OF SUBJECTIVE WELLNESS AND ITS RELATIONSHIP WITH ECONOMICS

Öğr. Gör. Dr. Zeynep AKYÜREK<sup>1</sup>  
Doç. Dr. Aykut SEZGİN<sup>2</sup>

#### ÖZET

Günümüzde iktisat bilimi içindeki öznel iyi oluş çalışmaları makro ve mikro iktisat alanlarında uygulanabilmektedir. Bu alanlarda yapılan mutluluk çalışmalarının temel vurgusu ilk olarak sınırlı rasyonellik altında insanların bilişsel yeteneklere sahip olduğu ve bu durumda karar alma süreçlerinin olumsuz etkilendiğidir. Son çalışmalarda ise, 'kısıtlanmış kişisel çıkar' analizleri ile kişilerin başkalarına yardım edebilmek için kendi çıkarlarından ödün verdikleri ve bundan haz duydukları gösterilmektedir. İktisat bilimi açısından standart teorinin varsayımlarından ve bulgularından sapmanın büyüklüğünü ölçebilmek, insanın ekonomik davranışlarının altındaki öznel iyi oluş duygusunun daha sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesine olanak sağlayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Öznel İyi Oluş, Mutluluk, Yaşam Memnuniyeti, Rasyonellik, Davranışsal Yaklaşım

**Jel Kodları:** Z11,I31

#### ABSTRACT

Today, subjective well-being studies in economics can be applied in the fields of macro and micro economics. The main emphasis of happiness studies in these areas is that people have cognitive abilities under limited rationality, and in this case, their decision-making processes are adversely affected. In recent studies, it has been shown that people sacrifice their own interests in order to help others and take pleasure from it, with 'restricted self-interest' analyzes. In terms of economics, being able to measure the size of the deviation from the assumptions and findings of the standard theory will enable a healthier analysis of the subjective well-being of people under their economic behavior.

**Keywords:** Subjective Well-Being, Happiness, Life Satisfaction, Rationality, Behavioral Approach

**JEL Codes:** Z11, I31

## 1. GİRİŞ

İnsanın rasyonel davranış sergilediği iddiası ile nesnel olarak değerlendirildiği, hata yapma olasılığının göz ardı edildiği, sadece kar ve maksimizasyon amacı ile ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiğini savunan klasik iktisadi anlayış ile insanlığın bugün yaşadığı ekonomik ve sosyal problemleri anlamak ve çözüm üretmek mümkün değildir. Bu nedenle iktisat teorisini, insanı bir bütün olarak kabul edip, duygu ve davranışlarını dikkate almak suretiyle yeniden yorumlamak ve her bireyin özgür iradesi dâhinde tercihlerde bulanabileceğini idrak etmek, dünya barış ve refahını algılama açısından önemli bir süreç işaret etmektedir. Bu noktada son dönemde yapılan iktisat çalışmalarında, standart ekonomik teorilerdeki

<sup>1</sup> Yalova Üniversitesi, Yalova Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Bölümü, ORCID No: 0000-0002-8981-9623, zeynep.akyurek@yalova.edu.tr, sorumlu yazar

<sup>2</sup> Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID No: 0000-0001-7039-8032 aykutsezgin@sdu.edu.tr

fayda-maliyet odaklı homo-economics modeli yerine bireylere ait duyguların ve davranışların sebeplerini psikoloji biliminin yardımı ile açıklayan yeni bir iktisadi bakış açısı getirilmiştir.

Bu iktisadi bakış açısı, günümüzde en sık kullanılan tanımıyla iktisat biliminin, insanoğlunun yüzleştiği kıt kaynaklar sorununu kaynakların mevcut kullanım alanları arasındaki en etkin dağıtımını sağlayarak çözmeye çalışan bilim dalı olmasını ihmal etmemektedir . Sadece günümüzde ilgi alanının temelinde insan yatan bir diğer bilim dalı olan psikoloji biliminin de, insanın çevresi ile olan ilişkisindeki aktivitelerin bilimsel bir incelemesi olarak iktisat bilimi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Psikoloji insan davranışlarının altında yatan karmaşıklığı anlatması açısından büyük ve önemli bir disiplindir. Bu iki disiplinin birlikte analiz edilmesi ile öznel iyi oluş kavramının iktisat bilimindeki önemi artmıştır ve iktisat bilimi ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin araştırılması bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Öznel iyi oluş ile ilgili literatürü oluşturan ilk çalışmalarda öznel iyi oluşu sağlayan faktörler üzerinde durulurken son çalışmalarda ise öznel iyi oluşun bireylere sağladığı katkı ya da kişilerin başarısı üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki; öznel iyi oluşun yüksek olması bireylerin kişisel başarılarını ve toplumsal faydayı olumlu yönde etkilemektedir.

Bu yüzden ki, tarih boyunca filozoflar, mutluluğu insan eylemi için en yüksek iyilik ve nihai motivasyon olarak ifade etmektedirler. Fakat insan mutsuzluğu derinlemesine araştırılmış olmasına rağmen, psikologlar öznel iyi oluş üzerindeki çalışmaları ihmal etmişlerdir. (Diener 1984: 541). Pozitif psikolojinin bir alanı olan öznel iyi oluş, insanların yaşamlarına ilişkin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini analiz eder. Pozitif ve negatif olabilen bu değerlendirmeler; güven, ilgi, yaşamdan duyulan sevinç ya da hüznün gibi duygusal tepkiler olabildiği gibi yaşam ile ilgili genel yargıları da içeren bilişsel tepkilerden de oluşmaktadır. (Diener ve Ryan 2009: 392).

Bu şekildeki bakış açısı ile bireylerdeki mutluluk algısına getirilen bilimsel yaklaşım, iktisat biliminde öznel iyi oluş kavramını gündeme getirmiştir.. Öznel iyi oluş temelde bireylerin sosyal yaşamlarındaki zevk ve memnuniyetlerini ölçen ve kavramsallaştıran bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisat biliminde öznel iyi oluş ile ilgili yapılan araştırmaların amacı; kişilerdeki mutluluk ve memnuniyet seviyelerindeki farklılığının gözlemlenerek açıklanmaya çalışılmasıdır. İktisat biliminde; öznel iyi oluş ile ilgili yapılan çalışmalarda, bireylerin mutsuzluğunu ortadan kaldırmaktan ziyade insanların yaşamlarını nasıl iyileştireceğine ilişkin tespitlerde bulunmaktadır.

Aynı şekilde; pozitif psikolojinin temel araştırma alanlarından biri bireylerdeki mutluluk farklılığın sebepleridir (Seligman ve Csikszentmihaly 2000:5). Bireylerin hayata dair olumsuzlara odaklanması yerine bireylerin hayatın olumlu yönlerini düşünmesi ve buna göre değerlendirmeler pozitif psikolojinin önemli bir özelliğidir.. Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) pozitif psikoloji sayesinde bireylerin insani gelişiminin, biyolojik, kişisel, ilişkisel ya da kuramsal olarak incelenebileceğini ve pozitif psikolojinin bu incelemelerin sonucunda ortaya çıkan bilim dalı olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere pozitif psikoloji kişilerdeki zayıf ve güçsüz yönlere değil güçlü ve erdemli yönlere odaklanmaktadır. Sonuç olarak araştırmalarda en çok merak edilen konu bireylerin öznel iyi oluşlarının hangi durumlardan ve koşullardan etkilendiğidir ve bu şekilde iktisat bilimi ile pozitif psikoloji arasındaki ilişki iktisat literatüründe önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır.

## 2. ÖZNEL İYİ OLUŞ KAVRAMININ TANIMI

Öznel iyi oluş (subjective well being) kavramı bireylerin, buldukları çevreden, yaşam koşullarından, sosyal ilişkilerinden, aile yaşamından dolayı hissettiği pozitif duyguları ya da negatif duyguları da içine alarak mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile geniş anlamda açıklanmaya çalışılan bir kavramdır. Öznel iyi oluş kişilerin bilişsel ve duygusal anlamda yaşamlarını değerlendirmeleri olarak ifade edilmektedir (Tağ ve Çetinkaya 2019:862). Kişiler eğer hayatlarına ait bulgularla ilgili tatmin hissi yaşıyorlarsa ve sıklıkla pozitif duygular içerisinde ise öznel iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu bilim adamlarınca kabul edilmektedir (Yahşin 2016:24). Kişinin öznel iyi oluş seviyesini belirleyen kriterler arasında; iyi ruh hali, aile ve sosyal ilişkiler, öz saygı ve problemlerle başa çıkma kabiliyetleri gibi unsurlar yer almaktadır. Bahsi geçen bu

unsurlar, kişinin yaşamdan ne ölçüde memnun olduğunu ya da değerlendirme süreci sonunda yaşam memnuniyet düzeyini ölçebilmektedir. Fakat her bir birey için değerlendirilen kriterlerin ölçümü farklı olabileceği için subjektif yorumlarla ölçümler değerlendirilir. Örneğin, gelir ya da eğitim gibi konular farklı bireylerde farklı yorumlara sebebiyet verebilmektedir.

Bu anlamda öznel iyi oluşu değerlendirip yorumlamak için öz değerlendirme ölçeklerinin kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Burada araştırmaya katılan bireyler, yaşam memnuniyetlerini ya da olaylar karşısından hissettikleri duygularını ne ölçüde tecrübe ettiklerini gösteren ölçümlere tabi tutulmaktadırlar. Bu ölçümler, zamana ve uygulama biçimlerine göre farklılık gösterebilir. Bu ölçümlerin hepsi öznel bakış açısına dayanmaktadır. Çok sayıda ölçüm olmasına rağmen, en çok alıntı yapılanlar arasında Cantril'in (1965) Öz'e Çıpalanmış Çaba Ölçeği, Fordyce'ın (1977) Altmış Saniyelik Mutluluk Ölçeği, Watson, Clark ve Tellegen'in (1988) Olumlu ve Olumsuz Duygu Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği yer almaktadır (Diener ve Ryan 2018:2622).

Öznel iyi oluş araştırmaları içerisinde sık kullanılan ölçümler birbirlerine benzerlikleri ile dikkat çekmektedir. Öz değerlendirme ile ölçülen her bir faktör birbirleri ile bağlantılı çıktığında sonuçlarda değişen varyans sorunu ortaya çıkabilir. Bu nedenle bu konuda çalışma yapan bilim adamları tarafsız öznel iyi oluş ölçümü elde edebilmek için gözlemciye ait raporlar ile fiziksel ve duygusal unsurlara bağlı olan ve öz rapor dâhilde değerlendirilen ölçümler ile kullanılmaktadırlar. Sandvik, Diener ve Seid (1993), öz değerlendirme ölçeklerinin, öz değerlendirmenin dışındaki ölçeklerle belirli noktalarda benzerlik içerisinde olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat yapılan bazı araştırmalar sonucunda bireyin kendi iç dünyası ve bireyin çevresindeki dünyanın bazı koşullarda öznel iyi oluş ölçen faktörleri etkilediği saptanmıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi 2000:13). Bu sebeple, öz değerlendirme ölçümleri ile öz değerlendirme dışındaki ölçümler birlikte değerlendirildiğinde araştırmaya yüksek derecede güvenilirlik katmaktadır.

Bu konu ile ilgili yapılan ilk literatür çalışmalarında daha çok öznel iyi oluşu oluşturan sebepler üzerine durulurken son çalışmalarda özellikle öznel iyi oluşun işlevsel olarak fayda sağlayıp sağlamadığı ya da kişinin başarısı üzerinde etkili olup olmadığı ile ilgili hususlar araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki, öznel iyi oluşun yüksek olması, sağlık, iş, gelir, sosyal ilişkiler ve toplumsal fayda gibi yaşamı etkileyen faktörleri pozitif yönde etkilemektedir.

### 3. İKTİSAT BİLİMİNDE ÖZNEL İYİ OLUŞ KAVRAMININ ÇERÇEVESİ

Öznel iyi oluş literatürde, psikologlar için köklü bir geçmişe sahipken ekonomistler için yeni bir araştırma konusudur. Aslında bu kavramın ekonomi bilim açısından çıkış noktasını Richard Easterlin'in (1974) 'Ekonomik Büyüme İnsanı Geliştirir mi? (Does Economic Growth Improve the Human Lot?)' adlı çalışmasının oluşturduğu söylenebilir. Çalışmada, öznel iyi oluş kavramı bir paradoks halinde anlatılmıştır (Easterlin, 1974). Günümüzde ise, konunun iktisat literatüründeki popülerliliğin giderek arttığı gözlemlenmektedir.

Daha sonraki çalışmalarında Easterlin, öznel iyi oluş fonksiyonunu, özlem ve başarı kriterlerini katarak oluşturmuştur (Easterlin 2001: 467). Easterlin'e göre, insanların başarıya ulaşmak için duydukları bir özlem vardır. Ne zaman özlemleri tatmine ulaşırsa, işte o zaman insanlar kendilerini mutlu hissetmektedirler. Ancak, özlemlerin tatmini yeni başarı özlemlerini getirmektedir. Çünkü hedonik adaptasyon (hazza uyum) süreci içerisinde insanların yeni durumlara (iyi ya da kötü) karşı hızlı uyumu söz konusudur. Başarılarından alınan mutluluk hissi sadece kısa vadede etkilenmektedir ve yeni arzular ile başarı elde etme duygusu yeniden boşluk oluşturularak kazanılan mutluluk hissi kaybolmaktadır. Bu yüzden gelirden meydana gelen her hangi bir artış, kısa vadede memnuniyeti arttırmaktadır; fakat uzun vadede diğer maddi özlemlerin artmasına sebebiyet vermektedir. Mutluluk, gelir ile pozitif ilişki içerisinde; fakat özlemler ile mutluluk, negatif ilişki içerisinde. Zamanla bu iki etki denge haline gelmekte ya da etkisini yok etmektedir

Mutluluk yaklaşımı, klasik ekonomide gelir ölçümünü içermektedir. Ama günümüz ekonomisinde, kişilerin yaşam memnuniyetini ölçmek için, yeni araçları veri olarak bizlere sunulmaktadır. Bu yaklaşım yaşam



memnuniyetini sadece gelir tabanlı düşünmek yerine daha geniş verileri kullanarak tanımlama olanağını getirmiştir. Bu ölçümler ya da veriler, ülke genelinde ve geniş bir zaman diliminde büyük ölçekli anketlere dayanarak oluşturulmuştur (Graham, 2011:8).

Aslında bu yaklaşım ekonomistlerin kullandığı refah ölçümlerinden uzak bir yaklaşımdır. Çünkü geleneksel ekonomik analizciler, anket verileri üzerinden elde edilen verileri doğru bulmamaktadırlar. Onlara göre, insanların söylemlerinden bir sonuç çıkmamaktadır ve güvenilir veri sadece sabit bütçe kısıtlamalarından ya da tüketici tercihlerinden ileri gelmektedir. Yine geleneksel ekonomistlere göre, insanın ruhunun içine bakılarak onun ne kadar mutlu olduğunun anlaşılması imkânsızdır. Çünkü geleneksel mikroekonomi, insanlara nasıl davranacağı hususunda önlemler sunmanın onların mutluluk derecelerini anlamada en iyi yöntem olduğunu savunmaktadır. Buna karşılık ortaya çıkan ampirik çalışmalar oldukça sağlam sonuçlar vermiştir (Graham, 2011:7). Bunların arasında insanların çok para kazanmaları yerine, daha az parayı daha düzenli bir şekilde kazanmak istemesi de yer almaktadır.

Bu açıdan bakıldığında para kişisel faydanın ya da kişisel yaşam memnuniyetinin ölçülmesinde yardımcı işlev olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle bireyin faydasını ölçmek için bireyin o malın fiyatını ödeme isteği ile bireyin faydasının ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Davranışsal ekonomi içerisindeki mutluluk ekonomisi, geleneksel ekonominin temelini oluşturan varsayımlardan uzaklaşmaktadır ve anketlerden elde edilen veriler ekonomik koşulları açıklamak için kullanılmaktadır. Örneğin, temel tercihler kavramı yerine ifade edilen tercihler kavramı kullanılmaktadır. Bu yüzden davranışsal ekonominin büyük bir bölümünde ‘iktisadi insan’ kavramı yerine ‘insani insan’ kavramı gündeme gelmiştir (Frey, 2008; akt. Graham 2011: 4).

İktisadi insan düşüncesini rededen Kahneman (1983), ifadesinde bireylerin bir kahve için 2 dolardan fazla ödeme yapmak istemediği ama bir kez sahip olduğunda ise düşüncelerinde 4 dolardan aşağı satılmasını da reddettiği gözlemlenmiştir. Diğer tercihler rasyonel tercihten, ziyade toplumda oluşan normlar, bağımlılık ya da irade problemlerinden kaynaklanmaktadır (Kahneman ve Tversky 1983: 341-342). Örneğin insanın sigara içmesi ya da obezliğe götüren davranış şekillerinin de bulunması, hayatının her anında rasyonel olmadığını bir göstergesidir.

Makro ekonomik sorunlara farklı bir bakış açısı getiren Sen’in (2004) ifade ettiği gibi, insan davranışının tek göstergesi ekonomik seçimler değildir. Sen’in yaklaşımına göre yoksulluğun anlamı ‘insan kapasitenin’ eksik kullanılmasıdır. Yaşam memnuniyeti anketleri ise durumlara göre oluşan refah etkilerini ve tercihlerin eksikliğini temel alan anketlerdir. Bu anketler neticesinde kapasite eksikliği ya da tamlığı saptanabilmektedir.

Aslında literatürde, mutluluk ya da yaşam memnuniyeti üzerine konuşmak isteyen çok fazla iktisatçı vardır. Lakin, geleneksel ekonominin çizdiği sınırlar içinde değerlendirme yapıldığı süreçte mutluluk ya da yaşam memnuniyeti kavramlarının tam olarak anlaşılması imkânsızdır. Aslında geleneksel ekonomi teorileri mutluluğu anlamamız için hem bize yardımcı olmakta hem de bizi yanlış sorulara ya da sorunlara yönelterek karışıklığa sebep olmaktadır. Kabaca söylemek gerekirse, geleneksel ekonomi içerisindeki ‘ekonomi’ kişisel çıkarlara bağlı olan bir olgudur fakat; mutluluk sosyal sermayenin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Burada birbiri ile ilişkili ama birbirinden farklı çeşitli konular gündeme gelmektedir. Örneğin, bireysel çıkar ile sosyal sorumluluk ilişkisi ya da fedakârlık konuları temel ekonomik teoriler içerisinde yer almamıştır. Duygular ve duygu ilişkileri Adam Smith’in çalışmalarında işlenmiştir (Smith 2017:12). Fakat bu çalışmalarda bu kavramlar, ‘kendisi için başkalarını düşünme’ gibi bir sürecin içerisine dâhil edilerek kayıtsızlık eğrileri dahilinde açıklanmıştır

Peki nasıl ve hangi kayıtsızlık eğrisi içerisinde tercihler eşitlenerek mutluluk elde edilecektir? Fayda, mal ve hizmetin tüketimi neticesinde oluşmaktadır ve bu yüzden de bireysel deneyimlere bağlıdır. Bir kişinin faydası için ihtiyacı olan bir mal ya da hizmet, başkası için geçerli olmayabilir (Becker 1974:1064). Fayda elde etmek sadece mal ve hizmet tüketiminden ileri gelmektedir. Bu yüzden fayda fonksiyonu her bir insan için istenilen ve birbirinden farklı ölçümün bir fonksiyonu haline gelmektedir

İktisat biliminde genellikle iki farklı ölçüm yöntemi bulunmaktadır. ‘Objektif ölçüm yöntemi 19. yüzyıldan bu yana sosyal bilimlerde kullanılan iktisadi yöntemleri takip ederken subjektif yöntem yakın dönemde uygulanmaya başlanmış anketlere dayanan bir ölçüm yöntemidir. İktisat biliminde objektif ölçüm yöntemler

(gayri safi yurtiçi hâsıla, sürdürülebilir ekonomik refah endeksi ve aynı zamanda ulusal düzeyde cinayet oranları, suç sayısı, zihinsel hastalıklarla ilgili merkezlere giriş sayısı gibi negatif objektif göstergeler) ön planda olduğu için subjektif ölçümlerin (örneğin; mutluluk sıralaması) bireylerin yaşam memnuniyetlerini doğru şekilde yansıtmayı yansıtmadığı sorusu ön plana çıkmıştır (Gökdemir ve Veenhoven 2014:6). Özellikle erken dönem yaklaşımlarda bireylerin mutluluk düzeylerini tam olarak yansıtamayacaklarına olan inanç, bugün yerini insanların kendi mutlulukları hakkında sağlıklı fikir sahibi oldukları ve bunu doğru bir biçimde ifade edebildikleri araştırmalara bırakmıştır

Yapılan bu araştırmalar neticesinde bireylerin sadece mutluluk düzeyleri ve yaşam memnuniyetlerinin yanı sıra aynı zamanda bunları belirleyen faktörler hakkında da bilgi elde edilmektedir. Ekonomik faktörlerin bireyin mutluluğu üzerindeki etkisini incelerken sosyo-demografik değişkenlerin modele eklenmesi, analizin güçlü olması açısından büyük önem taşımaktadır (Veenhoven ve Dumludağ 2015: 215-216). Böylelikle değişen yaşam standartlarına karşı hassas olan öznel iyi oluş verileri çeşitli ekonometri modellerinde test edilerek, değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisi incelenebilmektedir.

### 3.1. Klasik İktisat Dönemde Öznel İyi Oluş Kavramı

Klasik iktisat, psikoloji ve mutluluk kavramları ile yakından ilgilenmiştir. Klasik iktisatçılar ise, bireylerin iktisadi tercihlerinin nedenlerini psikoloji biliminden esinlenerek değerlendirmiştir (Eser ve Toigonbaeva 2011: 289). Özellikle Smith 'Ahlaki Değerler Kuramı (The Theory of Moral Sentiments) isimli eseri kişinin davranışlarının psikolojik bilimi doğrultusunda değerlendirmekte ve sempatinin (sympathy) önemli olduğunu ifade etmektedir. Smith, bir durum karşısında başkalarına ait duyguları bilemediğimizi, fakat empati yaparak davranış sergileyeceğimizi ifade etmiştir. Smith (1993) 'Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations)' adlı eserinde ise faydayı, insanı eyleme yöneltten bir motivasyon şeklinde değerlendirmiştir (Eser ve Toigonbaeva 2011: 289). Aynı zamanda sempati ile işleyen bir piyasada her bir kişinin, bağımsız bir şekilde rekabet etmesi ile ülkenin sosyal ve ekonomik durumun daha iyi bir konuma geleceğini ifade etmiştir

Klasik iktisatçılar içerisinde mutluluğa en fazla katkı sağlayan iktisatçı ise Jeremy Bentham'dır. Bentham toplumda herkesin amacının mutluluğu yakalamak olduğunu ve kamu politikalarının daha çok mutluluğu sağlamaya yönelik olması gerektiğini vurgulamıştır. Düşünürü göre, hükümet politikalarının temel hedefi daha çok insanın daha fazla mutlu olmasını sağlamaktır. Bentham (2017) 'Ahlakın İlkeleri (On Morals and Legislation)' adlı eserinde mutluluğu yaşamdan alınan (subjektif) keyif, zevk ve acıların toplamı olarak tanımlar ve ahlakın temelini ifade eder. Bentham'a göre, iyi ya da kötü hareketler, uygulamalar ve politikalar mutluluğa etkileri üzerinden değerlendirilmeli ve yargılanmalıdır. Hükümet politikalarının temel hedefi daha çok insanın daha fazla mutluluğunu sağlamaya yönelik olmalıdır. Elde edilen mal miktarı arttıkça bireylerin mutluluğu artmaktadır (greatest happiness of the greatest of number) ve birey bunu ideolojiden ziyade olgu ve mantığa dayanarak yapmalıdır. Sonuç olarak ortaya çıkan etik ise, faydacılık (utilitarianism) olarak bilinmektedir. Faydacılığın referans noktası olan hedonik yaklaşıma göre hazlar ve acılar, bireyin karar alma sürecini etkiler, yönlendirir ve en önemlisi objektif olarak da ölçülebilir. Faydacı yaklaşımın 'fayda' analizi bugünkü 'mutluluk' kavramına benzerdir. Standart iktisat teorisinin tanımladığı fayda sadece karar almaya yönelik faydayı (decision utility) içerirken mutluluk aynı zamanda Bentham'ın vurguladığı deneyimlenmiş faydayı (experienced utility) içermektedir (Veenhoven ve Dumludağ 2015: 213).

Psikolojiden daha önce kurulan ve 'fayda' konusunu temel alan iktisat disiplini 18. yüzyılda ahlak felsefesinin (moral philosophy) bir yan dalı olarak görülmüş ve 19. yüzyılda fizyolojinin (physiology) ortaya çıkışı ile yükselişe geçmiştir. Fizyoloji insan vücuduna bir makine gibi bakarken, psikoloji bunu tersine çevirerek insan aklını bir makine olarak ele almıştır. Aynı dönemde psikanaliz öğretisinin ve psikolojinin kurucusu Sigmund Freud'un (1856-1939) Freudizm olarak adlandırılan görüşleri yükselmeye başlamıştır. Baskılanmış insan aklının nasıl bilinçsiz davranışlara yol açtığını inceleyen Freudizm, fizyolojinin mekanistik görüşüne karşı çıkmıştır. Ayrıca Freudçu psikanalizin 'insan arzularının sonsuzluğunun tamamen karşılanamayacağına' ilişkin varsayımı ile klasik iktisadın ihtiyaçların sonsuz, kaynakların kıt ve insanın elemenden kaçan ve haz arayan varlık olduğuna ilişkin varsayımları arasında uyum olduğu ifade edilmektedir.

Kısacası klasik iktisatta psikolojiye ve mutluluğa, iktisadi analizlerde önem verilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında hem psikoloji hem iktisatla uğraşan birçok iktisatçı bulunmaktadır. Hatta Margaret Schabas (2005),

insanın duygularıyla yani psikolojisiyle ve insan aklıyla uğraşmanın iktisatçılar için vazgeçilmesi imkânsız bir unsur olduğunu kitabında ifade etmiştir. Çünkü iktisatta en temel konu; bireylerin finansal ve ekonomik tercihlerini incelenmesidir. Ekonomideki en temel aktör insandır. İnsanın dâhil olduğu her konuya ise psikolojik faktörler de dâhil olmaktadır.

Klasik iktisat düşünce sistemi içinde yer alan birçok iktisatçı, psikolojik faktörler içerisinde, ‘fayda’ kavramının temel ilkelerini benimsemiş ve bu ilkelerin doğruluğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Ancak bundan daha önemlisi, Neo-klasik iktisadın da bu temel ilkeleri bir şekilde benimsemiş olduğudur. Aslında, Neo-klasik iktisatçılar kurdukları teori içerisinde felsefi ve ahlaki unsurlardan çok fazla bahsetmemişlerdir. Çünkü bu iktisat ile kapitalist sistemin dünyada egemen olduğunu düşünmektedir. İngiltere’de Sanayi Devrim’inin 1760-1830 yılları arasında tamamlandığı ve atölye tipi üretimden fabrika tipi üretime geçildiği düşünüldüğünde, iktisadi hayatta yaşanan gelişmelerin iktisadi düşünce sisteminin etkisindeki büyüklüğü anlaşılmaktadır (Yüceol 2013: 42). Bu süreçte, klasik iktisadın anlaşılmasını zorlaştıran olay, 1873 yılında yaşanan iktisadi kriz olmuştur. Çünkü ücretler, kârlar, nüfus, tarımsal üretim ve işsizliğin aynı oranda artması, klasiklerin öngörülerini ile açıklanamamıştır. Bu yüzden Klasik iktisattan Neo-klasik iktisada geçiş sürecinde zihniyet değişikliği yaşanmıştır

### 3.2. Neo- Klasik İktisatta Öznel İyi Oluş Kavramı

Klasik iktisattan Neo-klasik iktisada geçiş sürecinde Klasik İktisadın etkileri yaşanmıştır. Özellikle temel bilimlerdeki gelişmeler bir ilham kaynağı olarak kullanılmaya başlanmış ve matematik bilimi teoriler için birer araçtan ziyade amaç haline gelmiştir. Bu bağlamda, psikoloji, mekanik, fizik, kimya ve matematik alanındaki bulgulardan yola çıkarak birçok teori geliştirilmiştir. Örneğin deneysel psikolojiden yola çıkarak azalan fayda teorisi bulunmuştur ve bir süre sonra ‘marjinal’ kavramı, tüketici ve üretici teorilerindeki temel yapı taşı olmuştur. Öyle ki iktisat literatüründe, neo-klasikler yer yer marjinalist olarak adlandırılmıştır (Ruben ve Dumludağ,2015:6). Örneğin, Von Thünen (1966), kapitalizmde piyasanın bölüşüm ilkesinin ‘marjinal verim olduğunu’ ya da marjinalizme göre belirlendiğini iddia etmiştir.

Bernoulli (1954), kumar oynayan kişilerin kazanma şanslarının yarıdan fazla olduğu bir durumda bahse koydukları para arttıkça toplam kazancın matematiksel beklentisinin o kadar büyük olacağını hesaplamıştır ve buradan kişilerin sınırlı para miktarını bahse koyduklarını araştırırken, gelirin azalan marjinal fayda ilkesine ulaşmıştır. Vilfredo Pareto (1897), ‘sermaye’ ve ‘emek’ belirli oranlarda kullanıldığında azami üretim ve dengeye ulaşan bir model geliştirmiştir. Leon Walras ise, Salt Politik İktisadın Unsurları (Éléments d’économie politique pure, 1874) ve Uygulamalı Politik İktisat Çalışmaları (Études d’économie politique appliquée, 1898) adlı eserleriyle tanınmıştır ve genel denge analizinde tıpkı fizik ve mekanikteki gibi, rekabet sayesinde, fiyat mekanizmasının kendiliğinden dengeye gelen bir yapı olduğunu modelinde göstermiştir.

Walras ve Pareto gibi iktisatçıların analizlerinde ise, insan davranışlarına ait algıların, isteklerin ve tepkilerin etkisi incelenirken, ‘Rasyonel Tercih Teorisi’ iktisat kurumlarının temeli oluşturulmuştur. Rasyonellik çerçevesi ile oluşan yeni iktisat bilimine göre bireylerin davranışlarını etkileyen soyut faktörlerin önemi yoktur ve ‘iktisadi insan’ modeli ile insanın tüm bilgiye eriştiği ve kendi çıkarları için rasyonel davrandığı iddia edilmiştir (Robbins 2007:91-93). Başka bir değişim ise, iktisatçıların faydaya yönelik yaklaşımında görülmüştür. Fayda ordinal ölçülmeye başlanmış ve kardinal fayda ölçümünün bilimsel olmadığı gerekçesi ile analizlerde kullanılmamıştır. Deneyimlenmiş fayda ve kişiler arası karşılaştırmalar fayda fonksiyonun dışında bırakılmıştır.

Klasik teori subjektivizm yaklaşımı ile maddi ve objektif unsurlara önem vermesi neticesinde, neo-klasik iktisada uzanan süreçte, değer konusu; insanın istek ve tercihleri tarafından belirlenen bir unsur haline dönüştürülmüştür (Yüceol 2013: 43). Böylece, ahlak felsefesinden doğal felsefeye geçiş, değerın fayda tarafından belirlenmesi, psikolojik analiz ve optimum faydalanma ve rasyonel davranış konuları, bir bütün olarak değerlendirilmiştir

Optimum faydalanma ve rasyonel davranış teoremlerinde bireylere ait psikolojik faktörlerin yer almaması ve bireylerin rasyonel davranışlarının kısıtlayıcı faktörler ile engellenmesi bir çok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, yirminci yüzyılda, Irving Fisher ve Vilfredo Pareto, insanların iktisadi davranışlarını sergilerken, duyguları ve düşünceleri ile ilgili spekülative açıklamalarda bulunmuştur. Ancak psikolojiye ait faktörlerin önemi hakkındaki en etkili açıklama John Maynard Keynes tarafından yapılmıştır

Keynes göre, piyasa aksaklıkları, tüketicilerin rasyonel olmayan spekülative davranışlarından dolayı gerçekleşmektedir. Ve Keynes, finans piyasalarında bireylerin somut olmayan (psikolojik) davranışlarının etkisinin büyük olduğunu dile getirmiştir (Akerlof 2002; Ruben ve Dumludağ 2015:7). Sonraki dönemde ise, davranışsal iktisat bilimi Keynes'in eleştirilerini temel alarak teoremler geliştirmiştir

Neo-klasik iktisat teorisine ilk ciddi eleştiriler, Allais (1953), Ellsberg (1961) ve Markowitz (1952)'in beklenen fayda ve subjektif beklenen fayda üzerine yaptıkları çalışmalarda dikkati çekmiştir. 1960 ve 1970'li yıllar boyunca rasyonel seçim teorisinin etkisini kaybettiği gözlenmektedir. Bireylerin iktisadi karar alma sürecinde gösterdiği farklı davranışlar, homojen bir insan tipinin olmadığını göstermiş ve bunun sonucunda ekonomi teorilerinde bireylerin nasıl davranış sergilediğine odaklanılması ihtiyacı doğmuştur (Şen ve İncekara 2012; Gökdemir Dumludağ 2011:12). Bakış açısındaki bu değişim davranışsal iktisat olarak bilinen araştırma alanının doğuşuna zemin hazırlamıştır

### 3.3. Yakın Dönemde Öznel İyi Oluş Kavramı

Klasik iktisatta, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, fizik biliminde incelenen atom parçası gibi birey nesnel bir birim olarak kabul edilmiştir. Aslında Neo klasik iktisat dönemine kadar yapılan iktisadi çalışmalarda, iktisat ve psikoloji bilimi arasındaki ilişkinin ihmal edilerek bireyin rasyonel davrandığı varsayımının kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Fakat yapılan iktisat çalışmaları arttıkça, bireyler kadar bireyleri oluşturan toplum, sınıf, sendika, dini ya da etnik gruplarında incelenmesi gerektiği kabul edilmiştir ve yakın dönem iktisat çalışmalarında bireyin ekonomik davranışları ile ilgili kararlar alırken psikolojik değişkenlerden etkilendiği savunulmuştur.

Ayrıca rasyonel insan varsayımında bireyin tam bilgiye ulaştığına inanılmaktadır. Yalnız burada rasyonel birey varsayımının gerçek olup olmadığının kabul edilebilmesi için psikoloji literatüründen faydalanılması gerekmektedir. Çünkü bireylerdeki rasyonel davranış ve tutum, kişilik oluşum süreci içerisinde açıklanabilmektedir. Bireylerdeki tutum ve davranışlar farklı duygusal sebeplerden dolayı gelişmektedir. Hatta bazen duygusal sebeplerin araştırılması kişilerin ekonomik kararlarını nasıl verdiğini açıklayabilmektedir. Çünkü bireylerin davranışlarındaki değişiklik çoğu zaman psikoloji biliminin temel konularından olan önyargılara dayanmaktadır.

Psikoloji bilimine göre, insanın dünyadaki nihai hedefi mutlu olmaktır ve genel anlamda bakıldığında kişilerin hedefleri arasında benzerlik göze çarpmaktadır. Bu sebeple filozoflar edinmek istenen mutluluğu insan davranışlarını motive eden en önemli kriter olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Aristo; ermeli hayatın bireye mutluluk kazandırdığını belirtmiştir. Kısacası mutluluk ya da yaşam memnuniyeti kişilerin hayatına anlam katmasından dolayı kişilerin ekonomik davranışlarının belirlenmesinde öznel iyi oluşun önemi büyüktür.

Bundan dolayıdır ki, öznel iyi oluşla ilgili çalışmalar, psikolojik metotlarla iktisadi davranışları birleştiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan öznel iyi oluşun belirleyicileri olarak, demografik faktörler, gelir, sosyo kültürel durum ve yaşanan çevre faktörleri kabul edilmiştir ( Ulutürk Akman 2021:63). Bu yüzden davranışsal iktisat mekanikleşmiş ekonomik insan davranışını değil gerçek insan davranışlarını incelemektedir. Ortodoks neo-klasik iktisattan ayrılan en önemli özelliği ise, kullandığı

metodolojidir (Tosunoğlu vd, 2017:293). Neo-klasik iktisat pozitif bir bilim olma çabasıyla tündengelelim bir metodoloji benimsemişken, davranışsal iktisat, tekil davranışların gözlenmesiyle genel bir kurala ulaşmaya çalışan tümevarımsam bir teoriyi oluşturmaya çalışmaktadır.

Psikoloji ve iktisat arasındaki ilişkinin gelişmesinde, tümevarımsam teorilerle ilgili çalışmaları olan Hebert Simon'un büyük katkısı bulunmaktadır. Siyaset bilimi, sosyoloji, bilgisayar, işletme ve iktisat gibi birçok konuda çalışmaları bulunan Simon erken dönem davranışsal iktisat çalışmalarının en önemli isimleri arasındadır. Simon'nun çalışmalarının davranışsal iktisat içerisinde değerlendirilmesinin nedeni, karar alma (decision making) teorisinin, Simon'un çalışmalarının temelini oluşturmasından dolayıdır. Simon, karar alma teorisine yönelik gerçekleştirdiği çalışma ile 1978 yılında Nobel ödülünü almaya hak kazanmıştır. Simon, karmaşıklık (complexity), sınırlı rasyonellik (bounded rationality) kuramlarından çıkışla, karışık ve çelişkili yapıların analizinin gerçekleştirilmesi için yapay zeka ve bilgisayar teknolojilerinden yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir (Ruben ve Dumlucağ, 2015: 41). Kurumsal iktisat çalışmalarında Simon, belirsizliğin ve sınırlı rasyonelliğin organizasyonlar içerisindeki birimlerin karar almasındaki zorluğun nedeni olarak göstermiştir.

Simon, 'Davranışsal Model Olarak Rasyonel Seçim' (A Behavioral Model of Rational Choice) teorisinde bireylerin rasyonel olarak kararlar aldığını ifade etmiştir (Simon 1955: 99-100). Bu modelde, birey, tam anlamı ile eksiksiz olmasa bile etkileyici şekilde bilgi sahibi olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca birey, hem iyi organize edilmiş istikrarlı bir tercih sistemine sahiptir hem de faydasını en üst düzeye çıkaracak hesaplama becerisine sahiptir. Tüm bu olanakları hesaba katarak birey, faydasını (mutluluğunu) maksimum yapacak şekilde iktisadi tercihlerde bulunmaktadır. İşletme firmalarında yaşanan son gelişmeler neticesinde, ekonomik insan modeli ile firmaların davranış şekilleri ile ilgili teori oluşturabilmek için uygun bir model olup olmadığı Simon'nun çalışmasında açıklanmıştır. Ve 'ekonomik insan' kavramının sert bir revizyona ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir

Erken dönem davranışsal iktisat araştırmaları, Simon'un teoremlerinden etkilenerek, klasik iktisat teoremlerini eleştirmişlerdir ve klasik iktisattaki varsayımların geçerli olamayacağı konusunda açıklamalar yapmışlardır. Böylelikle, erken dönem davranışsal iktisat araştırmalarını ayıran özellik, bilişsel psikoloji (cognitive psychology) faktörlerinin kullanılması ile klasik iktisat teoremlerine, alternatif bir teori oluşturma isteğidir. Bu yüzden, rasyonellik varsayımının geçerliliği tekrar gündeme getirilmiş ve Neo-klasik iktisatçıların rasyonelliği tanımlamada yetersiz olduğu iddia edilmiştir. Ancak psikolojik faktörlerin varsayımları kullanılarak kurulan bu yeni iktisat modeli, matematiksel analizleri yoğun bir şekilde kullanan ana akım iktisat modelleri içerisinde neredeyse hiç kabul görmemiştir.

Bu yüzden, ana akım iktisat modelleri içerisinde kabul görmek için, davranışsal iktisadın yeni yaklaşımında, eski yaklaşımın aksine, standart iktisat modelinin ana yapısı korunarak ana akım iktisat modelindeki bilişsel sınırlandırmalara ve sapmaların oluşturduğu varsayımlar yeniden yorumlanmıştır. Ve görülen bu farklılıklar, kurulan yeni teoriler içerisinde açıklanmıştır. Bu anlamda, Kahneman ve Tversky'nin çalışmaları, yeni davranışsal yaklaşımı ile erken dönem davranışsal yaklaşımını birbirinden ayıran önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu bilim adamları, (klasik iktisadının ortaya koyduğu) rasyonellik varsayımı üzerinden analize başlamış ve bu varsayıma karşı yeni bir model üretmektense, referans olarak bu modeli kabul edip, sapmaları analiz etmiş ve modeller geliştirmişlerdir. Bu tür bir yöntemin kullanılması kısıtlı rasyonelliğin (bounded rationality) modellenmesine imkân vermiştir. Simon'un düşündüğü radikal çıkışa kıyasla standart ekonomiye çok daha yakın olan bu yaklaşımda başta Kahneman olmak üzere pek çok araştırmacı rasyonel bireyi çıkış noktası kabul ederek psikolojiyi iktisada entegre etmeye çalışmışlardır (Kahneman 2003; Ruben ve Dumlucağ 2015: 43).

Bu anlamda, insan sezgileri ve karar alma süreçleri konularında çalışmalar yapmış Nobel ödül sahibi Kahneman, yaptığı çalışmalar ile sadece psikoloji literatürü için değil aynı zamanda iktisat literatürü için de önemlidir. Kahneman ve Tversky, Belirsizlik Altında Karar Alma (An Analysis of Decision under Risk) (1979) iktisat alanında son zamanlarda en çok alıntı yapılan çalışmalardan biri olarak yerini almıştır. Bireylerin rasyonel davranış sergilediğini iddia eden beklenen fayda teorisine karşı bu teoriye göre, bireyler risk içeren durumlarda karar alırken her zaman rasyonel davranmayabilirler. Kahneman'ın bir psikolog olarak ekonomi araştırmalarına katkıda bulunması iki bilim dalı arasında bir köprü kurulmasına öncülük etmiştir. Kahneman'ın açtığı bu yolda, ardından yürüyen birçok akademisyen ve yatırımcı da bugün "Davranışsal Yaklaşım" alanına katkıda bulunarak piyasalar ve akademi, teori ve pratik arasında bir bağ oluşmasını sağlamış ve öznel iyi oluş çalışmalarına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır (Şentürk ve Fındık 2014: 132).

Ekonomi bilimini içeren psikolojik yaklaşımların ve mutluluk çalışmalarının az sayıda olduğunu düşünen Kahneman (2003:698) bunu şu şekilde değerlendirmiştir: 'İktisat bilimine ait psikolojik yaklaşımlarla ilk tanışıklığım, Bruno Frey'in 1970'li yılların başında bu alanda yazdığı bir makaleye rastlar. Makalenin ilk ya da ikinci cümlesinde iktisat teorisinde adı geçen öznenin rasyonel nitelikte ve bencil olduğu ve tercihlerinin değişiklik gösteremeyeceği yazılıydı. Bu özellikleri oldukça ürkütücü bulmuştum. Çünkü gençliğimden bu yana bir psikolog olarak profesyonel anlamda eğitim almıştım ve yazılanların tek bir kelimesine bile inanmam mümkün değildi. Sahip olduğumuz disiplinlere ait yaklaşımlar arasındaki uçurum gerçekten de çok büyük görünmüştü. Peki aradaki bu fark geçen 30 yıl içerisinde daraldı mı? Çoğu araştırma, hala ekonomik analizde rasyonelliğin temel yapı taşı olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde bu varsayımların geçerli olmadığı yeni davranışsal yaklaşımlarda ifade edilmiştir.

Kahneman ve Tversky (1979:265) ile birlikte rasyonellik varsayımının kendisine doğrudan itiraz eden bir model ortaya koymuştur. Bu model tercihlerin; karar problemleri baş gösterdiğinde öngörülen olarak bu durumdan etkilendiği varsayımına ve tercihlerin ortaya çıkmasını sağlayan prosedürlerin kullanıldığı deneysel gösterilere dayanmaktadır. Kahneman konu ile ilgili özetle şunu ifade etmiştir; 'tüm insanların rasyonel inançlar olduğu ve her zaman rasyonel kararlar aldıkları aslında çoğu kimseye pek inandırıcı gelmemektedir'.

İktisat alanında rasyonel kararların sorgulanması, beklenen fayda kavramının içerdiği sıkıntılar ve bu sıkıntıyı açıklamak üzere psikolojik ilkeleri kullanmaları, yakın dönem davranışsal iktisat için bir dönüm noktası olmuştur (Şen ve İncekara 2012: 238). Belirsizlik altında karar alırken standart iktisat teorisinin gösterdiği beklenen fayda teorisine tepki olarak ortaya çıkan beklenti teorisi, belirsizlik alanında karar alma sürecinde bireyin, duygusal, sezgisel ve rasyonel olmayan özelliklerinin etkili olduğunu vurgulayarak öznel iyi oluş ile ilgili çalışmaların temel araştırma alanını oluşturmuştur.

## SONUÇ

İnsanlara ait bazı mantıksız kararların ve davranışların ekonomik modeller ile açıklanamaması psikoloji ve iktisat bilimlerinin birbirileri ile ilişki kurmasını sağlamıştır. Örneğin bir fincan kahveye ne kadar ödeneceği, hangi arabanın ya da evin satın alınacağı ya da sağlıklı bir hayat için ne kadar birikimin olması gerektiği ile ilgili kararların salt ekonomik teoremlere açıklanamadığı bazı çalışmalarda gündeme gelmiştir. Bu sebeple Davranışsal İktisat, bir bireyin seçim B yerine neden A kararını verdiğini açıklamak istemektedir. Yine aynı şekilde bireylerin, elde edeceği yaşam memnuniyeti ya da mutluluk duygularına göre tercihlerini yönlendirmeleri, psikoloji ile ekonomi bilimleri arasındaki bağlantının temelini oluşturmaktadır.

Fakat ‘öznel iyi oluş’ oldukça geniş ve kapsamlı bir kavram olup, psikoloji, felsefe, iktisat, sosyoloji gibi birçok alan içerisinde değerlendirilme özelliğine sahiptir. Buna ek olarak, öznel iyi oluşla ilgili, her bir bilimin kendine ait yorumları mevcuttur. İktisat literatüründe öznel iyi oluş kavramı günümüze kadar finansal göstergeler ile açıklanması konusunda daha yaygın bir görüş hakim olmakla beraber, bu görüşün altında, faydanın dolayısı ile de öznel iyi oluşun ölçülemeyeceği veya bireyler arasında karşılaştırmalar yapılamayacağına dair varsayımların kabul görmesi yatmaktadır. Ancak öznel iyi oluşun bir şekilde tespit edilebileceğini gösteren ve psikoloji, sosyoloji alanındaki testlerle desteklenen davranışsal iktisat çalışmaları bu alanda klasik iktisat anlayışına göre daha öznel göstergeler ile iktisat alanında önemli bir yer edinmiştir.

Klasik iktisatta fayda gelir ve boş zaman ile sınırlandırıldığı için tüketimin optimum şekilde karşılanması sonucunda bireysel faydanın maksimum olacağı ifade edilmektedir. Fakat bu görüş diğer yakın dönem iktisatçıların psikoloji bilimi ile ortak çalışmalar yapması neticesinde değişikliğe uğramıştır. Fayda kavram yerine öznel iyi oluş; mutluluk ya da yaşam memnuniyeti gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Yalnız burada öznel iyi oluş, psikoloji biliminde olduğu gibi, sadece gelir değişkenine göre değişen bir kavramdan ziyade farklı değişkenlerden de ( eğitim, dindarlık, yaş, cinsiyet vb) etkilenen bir kavram olarak ifade edilmektedir.

Öznel iyi oluş kavramına, iktisat dönemleri boyunca farklı yaklaşımlar getirilmiştir. Örneğin; bireylerin hayatlarını bir bütün olarak değerlendirip hayatları ile ilgili yargıda bulunmaları; yaşam memnuniyeti kavramı ile ifade edilirken, bireylerin yaşamlarından aldıkları haz ve zevk duyguları; mutluluk kavramı ile ifade edilmiştir. Söz konusu kavramlar ise genel anlamda öznel iyi oluş (subjective well being) kavramını oluşturmaktadır. Buradaki öznel iyi oluş kavramının niteliği Aristoteles’e kadar dayandırılmış olup, psikoloji literatüründe ifade edildiği gibi kullanılmıştır. Zira birçok iktisat literatüründe öznel iyi oluş içerisindeki ayrımlar dikkate alınmayıp hepsinin birbiri ile aynı anlamda olduğu kabul edilmiştir.

Ashında iktisat biliminde yapılan mutluluk çalışmalarının temel vurgusu ilk olarak sınırlı rasyonellik altında insanların bilişsel yeteneklere sahip olduğu ve bu durumun da problem çözme becerilerini olumsuz etkilediğidir. Son çalışmalarda ise, ‘kısıtlanmış kişisel çıkar’ analizleri ile kişilerin başkalarına yardım edebilmek için kendi çıkarlarından ödün verdikleri ve bundan haz duydukları gösterilmektedir. İktisat bilimi açısından standart teorinin varsayımlarından ve bulgularından sapmanın büyüklüğünü ölçebilmek için yakın dönemdeki iktisadi çalışmalarda olduğu gibi öznel iyi oluş duygusunun analiz edilmesi gerekmektedir.

## KAYNAKÇA

Akerlof, G. A. (2002), ‘Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior’, The American Economic Review, 90(3), 411–433.

Becker, G. S. (1974), ‘A Theory of Social Interactions’, The University of Chicago Press, 1063-1093.

Bentham, J. (2017). Ahlaki Yaşama İlkeleri, Ö. Saruhanlıoğlu ve U. K. Boyacı (Çev.), Litera Yayıncılık.

Diener, E. (1984), ‘Subjective Well Being’, Psychological Bulletin, 95, 542-575.

Diener, E., & Ryan, K. (2009), ‘Subjective Well-Being: A General Overview’, South African Journal of Psychology, 39, 391-406.

Diener, E., ve Robert, E. (1985), ‘The Satisfaction With Life Scale’, Journal of Personality Assessment, 49(1), 71-75.

- Diener, E., ve Ryan, K. (2018), 'Öznel iyi oluş: genel bir bakış', *Gencer (Çev.)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(3), 2621-2638
- Diener, E., Shigehiro, O., ve Richard, E. L. (2009). 'Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life Satisfaction', E. Michael, ve J. L. Randy (Ed), *The Oxford Handbook of Positive Psychology*, içinde (63-73), Oxford: Oxford University Press.
- Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, M. Reder (Ed), *Nations and Households in Economic Growth*, içinde (89-125), Academic Press. doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-205050-3.50008-7>
- Easterlin, R. A. (2001), 'Income and Happiness: Towards a Unified Theory', *The Economic Journal*, 111, 465-484.
- Eser, R., ve Toignonbaeva, D. (2011), 'Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat', *Osmangazi Üniversitesi İBF Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Gökdemir Dumludağ, Ö. (2011), *Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine İnceleme*, İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gökdemir, Ö., ve Veenhoven, R. (2014.). *Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş*. A. F. Aysan, ve D. Dumludağ (Ed), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, içinde ( 337-363), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Graham, C. (2011). *The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-being*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Kahneman, D. (2003), 'A Psychological Perspective on Economics', *The American Economic Review*, 93(2), 162-168.
- Kahneman, D., ve Tversky, A. (1983), 'Choices, Values, and Frames', *American Psychologist*, 39(4), 341-350.
- Robbins, L. (2007), *An Essay on the Nature and Significance of Economics*, Ludwig von Mises Institute.
- Ruben, E., ve Dumludağ, D. (2015), 'Davranışsal İktisadın Gelişimi', *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 4-9.
- Sandvik, E., Diener, E., ve Seidlitz, L. (2009), 'Subjective Well-Being: The Convergence and Stability of Self-Report and Non-Self-Report Measures', *Journal of Personality*, 61, 119-138. doi:[10.1007/978-90-481-2354-4\\_6](https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_6)
- Schabas, M. (2005). *The Natural Origins of Economic*. London: The Chicago University .
- Seligman, M., ve Csikszentmihalyi, M. (2000), 'Positive Psychology: An Introduction', *The American psychologist*, 55, 5-14.
- Sen, A. (2004). *Rationality and Freedom*, Cambridge: Harvard University Press.
- Simon, H. A. (1955), 'A Behavioral Model of Rational Choice', *The Quarterly Journal of Economics*, 69 (1), 99-118.
- Smith, A. (2017). *Ahlaki Duygular Kuramı*, B. Tartıç (Çev.), İstanbul: Liber Plus.



- Şen, S., ve İncekara, B. (2012), 'İktisat ve Psikoloji Etkileşiminde Davranışsal İktisat', Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 235-244.
- Şentürk, F., ve Fındık, H. (2014), 'Rasyonel Karar Alan Birimin Risk Altında Verdiği Kararlarla Davranışsal Yaklaşım: Kahneman- Tversky Beklenti Teorisi', Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11(42), 127-139.
- Tağ, M.N. ve Çetinkay, B. (2019), 'Öznel İyi Oluş Hali, Başkasına Güven Ve İş Motivasyonu Arasındaki İlişki: Beklenti Teorisi Çerçevesinde Çok Düzeyli Analiz', Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15 (3), 858 – 888.
- Tosunoğlu, C., Özsoy, E., ve Tuğberk, B. (2017), 'Gsyh'nİN Ötesİ: EkonomİK Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler', Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 285-301.
- Veenhoven, R., ve Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu muyuz? D. Dumludağ, Ö. Gökdemir, L. Neyse, ve E. Ruben (Ed), İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar, içinde (201-230), Ankara: İmge Kitapevi
- Ulutürk Akman, S. (2021), 'Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi', 81, 35-69. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.81.986105>
- Yahşın, T. (2016). Kişilik Özellikleri ve Psikolojik Sermayenin Psikolojik İyi Oluş, Akış Deneyimi, İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkileri, Doktora Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Programı.
- Yüceol , H. M. (2013). Ahlaki Ekonomi, Ankara: Detay yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

**COVID-19 SALGINI İZALOSYAN GÜNLERİNDE KONSERVATUVAR ÜFLEME ÇALGILAR ANA SANAT DALINDA OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ONLINE ÇALGI DERSLERİNE KARŞI TUTUMLARI; İSKENDERUN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MUSTAFA YAZICI DEVLET KONSERVATUVARI ÖRNEKLEMİ**

**THE POINT OF VIEW OF THE STUDENTS WHO STUDY THE MAIN ART OF BLOWING INSTRUMENTS IN THE CONSERVATORY ABOUT THE ISOLATION DAYS OF THE COVID-19 EPIDEMIC ONLINE INSTRUMENT COURSES; A STUDY IN ISKENDERUN TECHNICAL UNIVERSITY MUSTAFA YAZICI STATE CONSERVATORY**

**Dr. Öğr. Üyesi Şehrinaz GÜNDÜZ<sup>1</sup>**  
**Öğr. Gör. Candan Işık YÜCE<sup>2</sup>**

**ÖZET**

Bu araştırmanın amacı, tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 salgını izolasyon günlerinde İskenderun Teknik Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı üfleme çalgılar ana sanat dalında okumakta olan öğrencilerin online çalgı derslerine karşı tutumlarını belirlemeye çalışmaktır. Bu amaçla yöneltilen sorulara alınan cevapların geneli dikkate alındığında katılımcıların “katılıyor musunuz” sorularına genel olarak katılmadıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan “negatif yönlü” sorulara katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bireysel olarak sorulan sorularda kararsız kaldıkları saptanmıştır. Online eğitimin başarıyı aksatmadığı konusunda ankete katılan katılımcıların %40’ı katılmadıklarını belirtirken geri kalanlardan %60’ı katıldıklarını beyan etmişlerdir. Öğrencilerin “eğitimin aksayıp aksamaması” ve “çalgi başarısı azalması” konusunda net bir ortak fikre sahip olmadıkları belirlenmiştir. Genel olarak öğrenciler ev ortamında müzik aletlerinin kullanımında olumsuzluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun yüz yüze eğitimin daha iyi olduğu konusunda hem fikir oldukları görülmektedir. Sonuç olarak online eğitimin yüz yüze eğitimin bir alternatifi olmadığı ancak salgın döneminde bir zorunluluk nedeni ile ve telafi olarak uygulanabileceği anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19, Online Eğitim, Pandemi, Üfleme Çalgılar, Üniversite Öğrencileri.

**Jel Kodu:** I29

**ABSTRACT**

The objective of this study was to determine student behavior and thoughts of the students about online education students studying in the main art branch of the Iskenderun Technical University, Mustafa Yazıcı State Conservatory during the isolation days of Covid-19, the epidemic that affected the world and our country. In general, it was found that the participants generally did not agree with the question starts "do you agree". On the other hand, it was observed that they agreed on questions "negative. It was determined that they agreed on the questions asked individually. A total of 40% of the participants who participated in the survey on online education stated that they did not agree with the success of online education, while 60% of the rest stated vice versa. It was determined that the students did not have a clear idea of "whether the education should be interrupted" and "the decrease in musical performance". In general, the students stated that they are having some problems using musical instruments in the home environment. On the other hand, it is seen that the majority of students agree that face-to-

<sup>1</sup> İskenderun Teknik Üniversitesi, Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Üfleme ve Vurma Çalgılar Ana Sanat Dalı, ORCID No:0000-0002-0665-2056, [sehrinaz.gunduz@iste.edu.tr](mailto:sehrinaz.gunduz@iste.edu.tr), sorumlu yazar.

<sup>2</sup> İskenderun Teknik Üniversitesi, Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Üfleme ve Vurma Çalgılar Ana Sanat Dalı, ORCID No:0000-0003-4800-1777, [ısıkyuce@gmail.com](mailto:ısıkyuce@gmail.com)

face education is relatively better than online ones. As a result, it is understood that online education is not an alternative to face-to-face training, but it can be applied temporarily as compensation and as a compulsory reason during the epidemic period. As a result, it is understood that online education is not an alternative to face-to-face training, but it can be applied temporarily and substitute during the epidemic period.

**Keywords:** Covid-19, Online Education, Pandemic, University Students, Windy Instruments.

**Jel Code: I29**

## 1. GİRİŞ

“Yeni koronavirüs hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin’in Vuhan Eyaleti’nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüstür” (Anonim, 2021). Covid-19 virüsünün çok kısa bir zaman içerisinde yayılması ile küresel bir salgın ortaya çıkmış, 2020 Mart ayından itibaren Dünya Sağlık Örgütü’nün salgını tüm dünyaya bir “pandemi” sürecinin başladığı ve tüm ülkelerin ciddi bir şekilde önlem alınması gerektiğini önemle bildirmiştir (Öztürk ve İliş, 2020). Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü’nün bildirmiş olduğu önlemler kapsamında hemen hemen her ülkede karantina ilan edilmiştir. Salgının yayılma oranını daha aza indirmek amacıyla yerel yönetimler spor, eğlence, gezi, tatil gibi toplumun yüz yüze iletişim kurduğu sosyal ihtiyaçların tamamen kısıtlanmasıyla toplum artık izole bir hayata geçiş yapmıştır (Aktaş vd., 2020). İzole olmada sadece insanlar değil, kurumların da etkilendiği ve bu kurumlar arasında eğitim kurumlarının da etkilendiği bilinmektedir.

Covid-19 pandemi salgını karantina sürecinde, uzaktan eğitim yöntemi, farklı birçok eğitim alanında da yararlandığı gibi müzik eğitiminin bir parçası olan çalgı eğitiminde de uygulanmaya başlanmıştır. Müzik eğitimi, çalgı çalma ya da söyleme bakımından ana temel becerilerin burada iletişim içinde olunması ile kazandırılan bir süreçtir. Bununla birlikte müzik eğitiminin bir parçası olan çalgı eğitimi alma fırsatı olmayan kişilerde mevcuttur. Bu kişilerin de bu imkânlardan yararlanmasına olanak tanımak amacıyla, “1975 yılında Eğitim Enstitüleri Müzik Bölümleri için Edip Günay ve Ali Uçan tarafından hazırlanmış olan Mektupla Keman Öğretimi metotları bu kapsamda yapılmış ilk çalışma olarak dikkat çekmektedir” (Sakarya ve Zahal, 2020).

Dinçer (2016)’e göre, “Genel anlamıyla uzaktan eğitim, öğrencilerin, öğrenmeyi kişisel olarak gerçekleştirebilmeleri amacıyla, belli bir program çerçevesinde sürdürülen çalışmalardır. Bir diğer anlamıyla, öğretmen ve öğrencinin aynı ortamda olmamalarına rağmen, eş zamanlı ya da farklı zamanlı şekilde iletişim kurdukları bir eğitim şeklidir” olarak tanımlanmıştır. Fakat araştırmacı eğitim öğretime yönelik farklı birçok anlayış olduğu gibi, uzaktan eğitim çevrimiçi dersler üzerinde olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğunu söylemek mümkün olabilir olarak da açıklamıştır.

Teknolojinin fazlasıyla ilerlemesi ve zorunlu olarak eğitimimizin her alanına giren online eğitim, bu süreç içerisinde müzik eğitiminde de uygulanmaya başlanarak yer almaya başlamıştır. Alan ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde müzik eğitiminde online eğitimin yaygınlaşmaya başladığı fazlasıyla görülmektedir. Fakat diğer taraftan müzik eğitiminde usta çırak, öğrenci hoca birlikteliği gibi değişkenlere bakıldığında, uzaktan eğitimin online derse dayalı çalgı eğitimi alanında ortaya çıkan bazı zorlukları ve kolaylıkları da beraberinde getirdiğini belirtmiştir (Öner, 2020). Burada online eğitimde dikkat edilmesi gereken noktaların vurgulanmasına özellikle dikkat çekmiş, online olarak yapılan derslerin öğrenciler açısından faydalarından bahsederken, canlı olarak yapılan ders bağlantılarının aşırı yoğunluk olması nedeniyle yaşanan bağlantı kopukluklarının eğitim, öğretim faaliyetleri açısından zorluk oluşturabileceği önemine değinilmiştir (Yılmaz, 2020). Fakat gün geçtikçe, Covid-19 virüsüne yakalanan hasta sayısı oranının artması ile karantina günlerinin uzaması, sosyal ve psikolojik olarak süreç içinde olumsuz etkilenen toplumu da beraberinde getirmeye başlamıştır. Bu kitleler içinde yer alan üniversite öğrencilerinin işlenen çevrim içi derslere olan ilgilerinin, verilen ödevlere veya yapılan online

sınav hazırlık konsantrasyonları, hiç şüphesiz geleneksel eğitim hazırlıklarından, farklı olacağı düşünülmektedir (Aktaş vd., 2020).

Son zamanlarda yaşadığımız pandemi sürecinin getirmiş olduğu izolasyon günlerinde artan teknolojik gelişmeler doğrultusunda uzaktan müzik eğitimi ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Can ve Yungul, 2017; Artaç, 2018; Öner, 2020; Sakarya ve Zahal O. 2020; Umuzdaş ve Baş, 2020; Akbulut, 2020). Ancak “öğrencilerin Covid-19 salgını sürecinde online çalgı derslerinde karşı tutumları” konusuna rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, İskenderun Teknik Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı Üfleme ve Vurma Çalgılar Ana Sanat Dalı’nda okumakta olan öğrencilerin Covid-19 salgını izolasyon günlerinde online çalgı derslerine karşı tutumları ile bu öğrencilerin online aldıkları çalgı eğitiminde karşılaştıkları güçlükleri belirleme hususunda bu çalışmanın önemli veriler sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın alana özgü önemli bir açığı kapatma konusunda özgün bir çalışma olduğu ve üfleme ve vurma çalgı eğitimi alan öğrencilerin müzik eğitimine katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Bu makalede, küresel olarak tüm dünyayı olumsuz etkileriyle ülkeleri derin etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinin getirmiş olduğu izolasyon günlerinde, üfleme çalgı çalan öğrencilerin online çalgı derslerinde, uzaktan eğitim ile ilgili yaşamış oldukları olumlu veya olumsuz etkiler ve bu etkiler ile birlikte oluşan değişimler üzerine görüşlerimizi paylaşmaya çalışacağız. Olumsuzlukların ve belirsizliklerin olduğu bu süreçte, yaptığımız tespitler zaman içinde ortaya çıkacak yeni veriler ile değişiklik gösterebilir. Araştırmanın ana amacı, pandeminin devam etmesi sürecinde uzaktan çevrimiçi olarak bireysel çalgı eğitimlerinin daha nasıl iyi yapılabileceği konusundaki gelişmeleri tespit etmektir. Dolayısıyla bu araştırma, üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalında eğitim alan öğrencilerin izolasyon günlerinde uzaktan eğitim kapsamında yapılan online bireysel çalgı eğitimine karşı tutumları hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Covid-19 salgını izolasyon günlerinde üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalında okuyan öğrencilerin online çalgı eğitiminde karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
2. Covid-19 salgını izolasyon günlerinde üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalında okuyan öğrencilerin online çalgı eğitiminde karşılaştıkları kolaylıklar nelerdir?

### **1.1. Araştırmanın Önemi**

Araştırma, 2020-2021 eğitim öğretim yılında üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalı’nda okuyan öğrencilerin çalgı dersine yönelik uzaktan eğitim kapsamında yapılan online çalgı ders uygulamalarının öğrenciler üzerindeki etkisinin tespit edilmesi bakımından önemli görülmektedir.

## **2. YÖNTEM**

### **2.1. Araştırma Modeli**

Bu araştırma İskenderun Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 24.12.2020 tarihli toplantısında alınan 12 numaralı onay yazısı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Araştırma nitel yöntem yaklaşımına dayalı olarak bir durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır.

### **2.2. Araştırma Grubu**

Bu çalışmanın araştırma grubunu, İskenderun Teknik Üniversitesi Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalı I. II. III. ve IV. sınıflarda bulunan ve online çalgı derslerine izolasyon süreci içerisinde katılım sağlayan üfleme ve vurma çalgılar ana sanat dalı’nda okumakta olan 38 öğrenci oluşturmaktadır.

### 2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında internet ortamında anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler “Google Forms” adlı ücretsiz online anket platformuna yüklenmiştir. Bahsi geçen forma erişim linki öğrenci grupları ile paylaşılmıştır. Uygulama öncesinde gerekli izinler alınmış, anketin başına bilgilendirilmiş onam eklenerek öğrencilerin araştırma hakkında bilgilendirilmesi ve onaylarının alınması sağlanmıştır.

Araştırmada (İSTE) Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı üfleme çalgılar ana sanat dalı’nda okuyan öğrencilerin karantina sürecinde online almış oldukları çalgı eğitiminde yaşanan sıkıntılar ve akademik olarak gelişimleri irdelenerek öğrencilere sorular yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruları 5 tercih ile cevap vermeleri sağlanmıştır. Cevaplar “kararsızım, kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum” şeklinde olmuş, elde edilen veriler analiz edilerek önerilerde bulunulmuştur.

### 2.4. Verilerin Analizi

Öğrencilere yöneltilen sorulardan elde edilen veriler Microsoft Excel’in Pivot (Özet) Tablo oluşturarak raporlamalar oluşturulmuştur. Verilerin bulunduğu listelerden toplamlar alınarak ortalamaları bulunmuştur. Ortalama ve standart sapmalar yine Microsoft Excel programı kullanılarak elde edilmiştir.

## 3. BULGULAR

Bu çalışmada toplam 38 öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır. Bu öğrencilerin 18’i erkek 20’si kadındır. Öğrencilerden 4’ü konservatuvarın birinci sınıfında, 14’ü ikinci sınıfta, 8’i üçüncü ve 12’si son sınıfta eğitim alan öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin kullandıkları çalgı aletlerinden fagot 7 öğrenci, flüt 19 ve klarnet 12 öğrenci tarafından kullanılmaktadır. Tablo 1’de çalgı aletleri öğrencilerin sınıf durumları ve erkek-kadın dağılımları detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

**Tablo 1.** Anket katılan öğrencilerin çalgı aleti, cinsiyet ve sınıf dağılım sayıları.

	SINIF				Toplam ( n )
	I	II	III	IV	
Erkek	2	7	4	5	18
Fagot	1	2	1	1	5
Klarnet	1	4	3	3	11
Trompet		1		1	2
Kadın	2	7	4	7	20
Fagot	1			1	2
Flüt		3	2	3	8
Klarnet	1	4	2	3	10
Toplam (n)	4	14	8	12	38

n=38 (ankete katılım sağlayan öğrenci sayısı)

Ankete katılan öğrencilere yöneltilen 14 adet soruya ait verilen cevaplar Tablo 2’de sunulmuştur. Öğrencilerin sorulardaki duruma cevapları 5 seviyede kararsızım, katılıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılıyorum ve kesinlikle katılmıyorum tercihleri ile cevap verilmesi ile sonuçlar elde edilmiştir.

Bu çalışmada “Covid-19 salgını izolasyon günlerinden dolayı dersim aksadı” soruya öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde homojen bir görüş bulunmadığı saptanmıştır. Öğrencilerin 18’i 15 katılmıyorum, 3 kesinlikle katılmıyorum aksamadığını belirtirken az sayıda bir kısmı kararsız kalmakta ve diğerleri eğitimin aksadığını belirtmektedirler (Tablo 2).

Öğrencilere yöneltilen” çalgı başarısı azalması” konusundaki soruya verilen cevap, benzer durumda kendini göstermektedir. Ancak bu soruda kararsız kalanların oranı görece olarak daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

**Tablo 2.** Ankete katılan öğrencilerin Covid-19 salgın döneminde online eğitim hakkındaki görüşleri

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	(boş)
1.Covid-19 salgını izolasyon günlerinden dolayı dersim aksadı.	3	9	15	8	3	
2.İzolasyon günlerinde online eğitimde çalgı ders başarım azalır.	5	13	6	12	2	
3.Online çalgı eğitiminde zaman ve mekân kısıtlaması olmaması eğitimin sürekliliğini sağlar.	12	13	6	3	4	
4.Online çalgı eğitimi ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha çok motive eder.	5		9	2	22	
5.Çalgı eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüz etkileşim gereklidir.	2	8	1	25	2	
6.Online eğitim, yüz yüze eğitimden daha etkili olabilir.	7	1	13	1	16	
7.Pandemi süreci içerisinde online çalgı derslerine aktif olarak katılım sağlanır.	10	13	9		6	
8.Evde performans sağlanması kat malikleri ile ilgili sorun yaşanır.	4	18	1	13	2	
9.Online eğitimin uygulama derslerinde nitelikli sonuçlar elde edilir.	16	3	9	1	9	
10.Online çalgı dersleri zamanınızı daha verimli kullanmanızı sağlar.	10	8	11	1	8	
11.Online eğitim ile çalgı dersinde istenilen çalışmalarını yapmak daha kolay olur.	6	1	17	1	13	
12.Online eğitim öz değerlendirme becerilerini geliştirir.	12	8	7	2	8	1
13.Online eğitim, örgün eğitim uygulamalarında ortaya çıkan birçok problemin çözümünde etkilidir.	10	2	14	1	11	
14.Pandemi süreci içerisinde çalgı dersi sınavlarının ödev ile yapılması derse karşı ilgiyi artırır.	11	11	10	3	3	

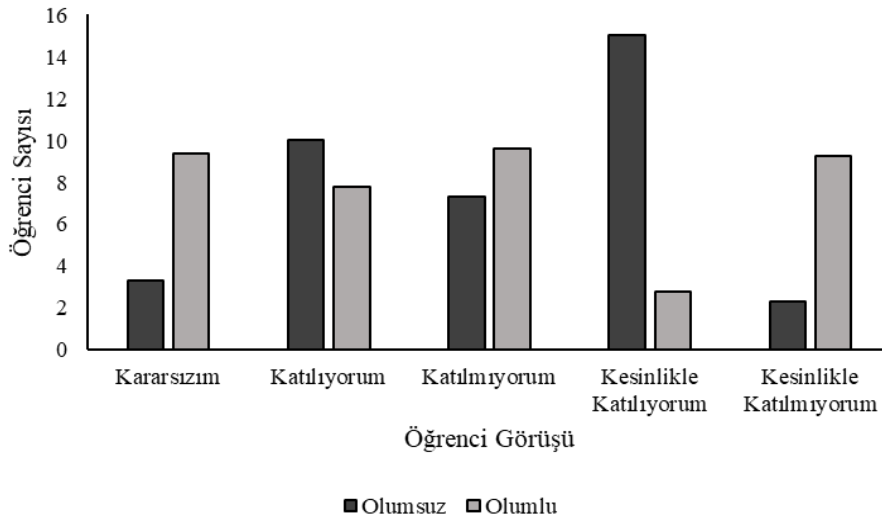
Tablo 2’de yöneltilen 3. soruda öğrencilere online eğitimin mekan ve zaman kolaylığı sunması noktasında avantajları sorulduğunda ise öğrencilerin büyük bir çoğunluğu açıkça bu görüşe katıldıklarını dile getirmektedirler. Tablo 2’de sonuçları sunulan 4. soruda online eğitim ve yüz yüze eğitimi karşılaştırmak istediğimizde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yüz yüze eğitimin çok daha iyi olduğunu dile getirmektedirler. Öğrenciler çalgı eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüz etkileşimin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Öğrencilere “online eğitimin yüz yüze eğitim yerine geçebileceği” sorulduğu 6. soruda öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bu görüşe katılmamaktadır.

Pandemi sürecinde online eğitimin ders katılımına katkısını soran 7. soru öğrencilere sorulmuş ve homojen bir cevap alınamamıştır. Öğrencilerin bir kısmı bu görüşe katılırken, katılmayanlar ve kararsız kalan öğrencilerin de olduğu gözlemlenmiştir. Müzik aletlerinin ev ortamında rahatlıkla kullanılmayacağı 8. soruya verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. 9. ve 10. soruda öğrencilere sorulan online eğitimin avantajları konusunda öğrenciler bu görüşlere kısmen katılmamakta ve büyük bir çoğunluğu kararsız kalmaktadırlar. Öğrencilerdeki bu kararsızlık diğer sorularda da kendini göstermektedir. Tablo 2’de Online eğitim ile çalgı dersinde istenilen çalışmaları yapmak daha kolay olur sorusuna öğrenciler genel olarak katılmamaktadırlar. 12. Soru olana “Online eğitim öz değerlendirme becerilerini geliştirir” düşüncesine öğrenciler kararsız kaldıkları söylenebilir. Tablo 2’deki 13 soruya “Online eğitim, örgün eğitim uygulamalarında ortaya çıkan birçok problemin çözümünde etkilidir sorusuna verilen” öğrenciler katılmadıkları görülmektedir. Bu tablo’ daki son soruya öğrencilerin cevapları eşit dağılım göstermektedir.

Online eğitim ile ilgili öğrencilere olumlu ve olumsuz sorular yöneltildiğinde alınan cevaplar Tablo 3’de genel bir değerlendirme ile sunulmaktadır. Online eğitimin olumlu yönündeki sorulara verilen cevaplar genelde katılım göstermeksizin fakat homojen olmamakla birlikte kararsızların da oranı yüksektir. Online eğitimin olumsuz olduğu yönünde soru yöneltildiğinde ise öğrencilerin büyük bir oranda bu görüşe katıldıkları saptanmıştır. Aynı şekilde kararsızların sayısında da çok önemli bir düşüş gözükmemektedir. Tablodaki sonuçların görsel olarak daha iyi anlaşılması için Şekil 1’de grafik ile de sunumu yapılmıştır.

**Tablo 3.** Ankete katılan öğrencilerin Covid-19 salgın döneminde online eğitim hakkındaki olumlu ve olumsuz sorulara verdiği cevapların ortalamaları

	Olumlu		Olumsuz	
	Ortalama	±	Ortalama	±
Kararsızım	9.36	0.32	3.33	0.51
Katılıyorum	7.80	0.54	10.00	0.88
Katılmıyorum	9.64	0.39	7.33	2.36
Kesinlikle Katılıyorum	2.80	0.33	15.00	2.96
Kesinlikle Katılmıyorum	9.27	0.54	2.33	0.19



Şekil 1. Ankete katılan öğrencilerin Covid-19 salgın döneminde online eğitim hakkındaki olumlu ve olumsuz görüş dağılımları (Öğrenci sayısı “Ankete katılan öğrencilerin Covid-19 salgın döneminde online eğitim hakkındaki olumlu ve olumsuz görüş dağılımlarını” ifade etmektedir)

#### 4. SONUÇ

Covid-19 Pandemi salgını dünyanın tüm ülkelerinin geleneksel eğitim sistemini fazlasıyla etkilemiş ve bu sürecin dünyanın ne zaman normalleşeceğine dair Dünya Sağlık Örgütü net bir bilgi verememektedir. Diğer ülkeler gibi ülkemizin de eğitim sistemi bundan çok fazla etkilenmiştir. Ülkemizde yükseköğretim başkanlığına bağlı olarak devam eden üniversite öğrencileri ile birlikte eğitime devam eden yaklaşık 19 milyon civarında öğrenci olduğu kabul edilirse, Türkiye'nin sahip olduğu teknolojik alt yapı gücü ve internet ağ bağlantı gücünün bu süreç içerisinde görevi ne kadar yerine getirebileceği ya da daha fazla bu sürecin sağlıklı bir şekilde nasıl devam edeceği tam olarak bilinmemektedir. Tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen, dünyada ve ülkemizde dijital platformlar ile eğitimden hiçbir şekilde vazgeçilemeyeceği de görülmektedir. Lisans düzeyinde eğitim alan üfleme çalgı öğrencilerinin Covid-19 pandemi süreci karantina günlerinde uzaktan online eğitimle çalgı dersi alan öğrencilerin online çalgı dersine karşı bakış açıları ve tutumlarının belirlenmesinin amaçlandığı araştırma sonuçları, aşağıda genel olarak özetlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusuna göre öğrencilerin çoğunluğu izolasyon günlerinde, bu süreçten dolayı derslerinin aksama düşüncesine katılmadıkları fakat %21.1 oranında yer alan öğrencinin bu düşünceye katılmadıkları saptanmıştır. Yine online derslerin öğrencilerin başarılarının azalma sebebi olarak gösterilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin Covid-19 izolasyon günlerinde online eğitim sürecinde çalgı derslerine aktif olarak katılım sağladıkları, fakat buldukları ortamın üfleme çalgı çalmaya çok uygun olmaması nedeniyle yaşamış oldukları sıkıntıların, kendilerinin çalışmaya yönelik motivasyonlarının düşmesine neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı izolasyon günlerinde, öğrenciler üzerinde kaygı, tedirginlik, gibi olumsuz etkilerin de oluşmasına sebep olmuştur. Öğrencilerden elde edilen bulgular doğrultusunda, online eğitimin uygulama derslerinde nitelik bakımından kararsız oldukları anlaşılmaktadır.

Üfleme çalgılar öğrencilerinin bir kısmı pandemi sürecinde çalgı dersi sınav değerlendirmelerinin, ödev ile yapılmasının derse karşı ilgilerinin arttırdığı yönünde ifadeler kullanırken, bir kısmının performansına



dayalı sınav değerlendirmesinde bu düşüncede kararsız oldukları ve katılmadıkları şeklinde görüş bildirdiği anlaşılmaktadır. Ödev şeklinde sınav yapılmasını olumlu olarak değerlendiren öğrenciler, üfleme çalgılar ana sanat dalında çalgı derslerinin uygulamalı bir ders olduğunu ve geleneksel eğitim şekli olan yüz yüze eğitimin yapılamadığı bu süreç içerisinde ödev şeklinde yapılan sınavların kendi açılarından daha kolay olabileceğini ifade etmişlerdir.

Üfleme çalgılar ders programında yer alan teorik derslerin uzaktan eğitim yoluyla, fakat uygulama derslerinden çalgı derslerinin ise, online eğitimin örgün eğitim uygulamasındaki yüz yüze eğitimde ortaya çıkan problemlerin çözümü konusunda yardımcı olmada öğrencilerin çoğunluğunun bu düşünceye katılmadıkları, ayrıca online eğitimin öz değerlendirme becerilerini geliştirmede kararsız oldukları elde edilen bulgulardan çıkan sonuçlar kapsamındadır. Öğrenciler dijital ortamda online olarak aldıkları çalgı eğitiminde öğrenme hedeflerine ulaşmak için internet bağlantısında yaşanan sıkıntılar nedeniyle zaman kısıtlamasından dolayı çalgı dersinde istenilen çalışmaları yapmakta zorlandıkları ve yüz yüze eğitim desteğine gerçek anlamda ihtiyaç duymakta oldukları araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

## 5. ÖNERİLER

Covid-19 salgını çalgı dersinin 14 haftalık müfredat programının 6 haftası örgün fakat 8. haftadan itibaren uzaktan eğitim yöntemiyle devam edilmiştir. Öğrenciler yaşanan bu pandemide tüm güçlüklerle rağmen ders motivasyonlarını hiç kaybetmeden derslerine katılmaya çalışmışlardır. Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan bu olaganüstü durumun etkisiyle uygulama gerektiren dersler içinde bulunan tüm çalgı dersleri uzaktan eğitim yöntemi ile denenmiş ve başarıyla sonuçlanmıştır. Covid-19 salgını gibi benzeri afet durumlarında yaşanabilecek ve eğitimi aksatacak durumlarda uygulama eğitimi veren kurumlar, üfleme çalgılar ana sanat dalı öğrencilerin çalgı dersleri için uzaktan online eğitim yöntemine uygun eğitim programları düzenlemeli ve bu programların içerikleri tekrardan revize edilerek geliştirilmelidir.

## KAYNAKÇA

- Anonim, (2021), <https://Covid19.saglik.gov.tr/TR-66113/covid-19.html> Adresinden 3 Ocak 2021 tarihin de erişilmiştir.
- Artaç, A., (2018), “Konservatuvar Düzeyinde Enstrüman Eğitiminde Uzaktan Eğitim Metodu”, SETSCI Conference Indexing System, Volume 2 (2018), 302-304.
- Aktaş, Ö., Büyüktaş, B., Güllü, M., Y, M., (2020), “Covid-19 Virüsünden Kaynaklanan İzolasyon Günlerinde Spor Bilimleri Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Karşı Tutumları” Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2020.
- Akbulut, C, Ü., (2020), “İzolasyon Sürecinde Uzaktan Piyano Eğitime Yönelik Veli Değerlendirme Sonuçları Ve Öğrenci Not Karşılaştırması”, s. 1832–1840. doi: 10.7816/idil-09-76-06
- Can, A, A. Yungul, O., (2017), “Müzik Eğitimi Kurumlarında Çalgı Eğitimi Alan Lisansüstü Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 45,S. 155-168
- Dinçer, S., (2006), “Bilgisayar destekli eğitim ve uzaktan eğitime genel bir bakış, Akademik Bilişim”, Denizli.
- Öztürk, S., İliş, B, E., (2020), “Koronavirüs Hastalığı 2019 (Covid-19) Küresel Salgının, Ortaya Çıkmasından İtibaren Meydana Gelen Önemli Olayların Kronolojisi”, İstanbul Üniversitesi.

- Öner, A., (2020), “Covid-19 Uzaktan Eğitim Sürecinde Konservatuvar Ses Eğitimi Dersi Öğrenci Görüşleri”, International Conference on Covid-19 Studies, ISBN-978-625-7897-68-6.
- Sakarya G., Zahal O., (2020), “Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan keman eğitimine ilişkin öğrenci görüşleri” Turkish Studies, 15 (16), 795-817.
- Yılmaz, N.A., (2020), “Yükseköğretim Kurumlarında Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan Uzaktan Eğitim Durumu Hakkında Öğrencilerin Tutumlarının Araştırılması: Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Örneği”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı1, 2020.

## TÜRKİYE’DE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

### BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MASTER THESIS MADE ON CONSUMER BEHAVIOR IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer DEMİRBAŞ<sup>1</sup>

#### ÖZET

Tüketici davranışlarını konu edinen lisansüstü tezler incelenerek, tüketici davranışları kapsamında ağırlık verilen araştırma alanlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan yayımlanmış lisansüstü tezler incelenmiş ve bu tezlere yönelik bibliyografik profil çıkarılmaya çalışılmıştır. Tezler; yüksek lisans ve doktora olmak üzere hazırlanan düzey, tezin yazım dili, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllara ve tez danışmanına göre dağılımı, tez yazarının cinsiyetine, sayfa aralığına, tezlerin hazırlandığı alana, tercih edilen araştırma yöntemine göre dağılım ve konuyla ilgili tez hazırlanan ilk on üniversiteye göre dağılım kriterlerine göre değerlendirilmektedir. Tezlerde kullanılan anahtar kelimeler kullanılarak kelime bulutu oluşturulmaktadır. Çalışmanın, ilerleyen dönemde hazırlanacak çalışmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tezler, Tüketici Davranışları.

**Jel Kodu:** A10

#### ABSTRACT

It is aimed to determine the research areas that focus on the consumer behavior by examining the postgraduate theses on the consumer behavior. In this context, the published postgraduate theses in the National Thesis Center were examined and a bibliographic profile was tried to be drawn for these theses. Theses are evaluated according to the level prepared as master's and doctorate, the language of the thesis, the distribution of the master's and doctoral theses by years and the thesis advisor, the gender of the thesis author, the page range, the distribution according to the preferred research method and the top ten universities for which the thesis was prepared. A word cloud is created by using the keywords used in the theses. It is thought that the study will be a guide for future studies.

**Keywords:** Bibliometric Analysis, Graduate Theses, Consumer Behavior.

**Jel Codes:** A10

#### 1. GİRİŞ

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri, daha kaliteli bir yaşam sürebilmeleri, sınırsız istek ve ihtiyaçlarını gidermesi ile mümkün olup bu istek ve ihtiyaçların karşılanması da ekonomik bir faaliyet gerektirmektedir (Bilge ve Göksu, 2010: 51). İnsan, tüketim ihtiyacını doğada bilinçli olarak gerçekleştiren tek varlık olmakla birlikte, üretimin sonucu tüketimdir. Ülkenin ekonomik düzeyi ne olursa olsun üretimin amacı tüketimdir. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması için üretim tek başına yeterli olmamaktadır. Üretimden elde edilen ürünlerin, tüketiciye uygun olup olmadığı ve tüketiciye nasıl sunulacağı da önem taşımaktadır. Zamanla insan ihtiyaç ve isteklerinin artış göstermesiyle çok sayıda ve çok çeşitte ürünün pazara girdiği görülmektedir. Bununla birlikte tüketim olgusunun zamanla önem kazandığı aşikardır (Bilge ve Göksu, 2010: 54).

<sup>1</sup> İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0002-8919-0415, muzaffer.demirbas@inonu.edu.tr

Tüketim, pazarların ve ekonomik faaliyetlerin varlık nedenini teşkil etmektedir. Günümüzde tüketim artık yalnızca maddi şeylerin tüketilmesi olmaktan çıkıp, maddi şeylere yüklenen anlam ve yorumların da tüketilmesi haline gelmiştir (Witt, 2010: 21). Tüketime sebep olan itici güç, insan istekleri ve ihtiyaçlarıdır. Eğer insan ihtiyaçlarının olmadığı bir dünyayı düşünürsek, böyle bir dünyada tüketim anlamını yitirecektir (İslamoğlu ve Altunışık, 2010: 3). Tüketim, en genel tanımı ile bireylerin bir ürün ya da hizmeti fayda sağlamak amacı ile kullanması olarak karşımıza çıkmaktadır (Almıaçık, 2010: 3). Bir başka tanıma göre ise tüketim, bir malın üretiminden sonraki son aşamadır. Bir diğer tanıma göre ise tüketim, insanların temel ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması için belirli zamanlarda kullandığı kaynaklardır (Penpece, 2006: 4).

Tüketici, kendisinin veya ailesinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik pazarlama bileşenlerini satın alan ya da alacak olan gerçek kişidir. Her insan doğumundan ölümüne kadar tüketicidir. Genel olarak tüketici, müşteri ve alıcı kavramları birbirlerine yakın olsalar da farklı anlamlarla karşımıza çıkmaktadırlar. Müşteri, belirli bir yerden düzenli alışveriş yapan kişilerdir. Bu sebeple her müşteri tüketicidir fakat her tüketici bir müşteri değildir. Alıcı ise başkaları adına satın alan kişidir (Duran, 2017: 112). Tüketiciler, ürün konumlandırmalarında belirleyici bir etkidir. Tüketicilere özgü araştırmalar, onların hayat stratejilerine yönelik bilgiyi hedeflemektedir. Tüketicilerin gerçek anlamda tanınması, doğru bir ürün geliştirme açısından her alanda önemli bir partner olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden doğru bir konumlandırma için de en iyi kılavuz tüketicilerdir (Uztuğ, 2008: 89). Tam tanımıyla tüketici, ihtiyaçları ve zevkleri olup tercih yapabilen, kaynaklarını mal ve hizmet satın almak için kullanan ve tüm bunlar sonucunda fayda sağlayarak tatmine ulaşan kişidir (Penpece, 2006: 6). Tüketici davranışları mikro ve makro olarak ikili bir grup şeklinde sınıflandırma yapılabilir; mikro (bireysel bakış) tüketici davranışları ve makro (sosyal bakış) tüketici davranışları. Makro yaklaşım, bireyler tarafından karşılanan tüketim sorunlarına çözüm için gereklidir. Mikro yaklaşımda ise firmaların başarılarını inceler (Sarıtaş ve Duran, 2017: 327). Günümüzde tüketim, fizyolojik ihtiyaçları karşılamaktan çok psikolojik ihtiyaçları tatmin etmeye yönelik bir olgu olarak görülmeye başlamıştır. Tüketiciler ürün ve hizmetleri, sağladıkları teknik ve istenilen faydayı karşılamaları için değil, ayrıca kişisel özelliklerini yansıtmak, sosyal çevrede statü sahibi olmak ya da psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için de kullanılmaktadırlar. Ayrıca tüketiciler, tüketmek istemedikleri ürün veya hizmetleri de kişiliklerini yansıtmak için kullanırlar. Bu da tüketici davranışının sadece satın alma sırasında değil satın almayı tetikleyen unsurların satın alma öncesi ve satın alma sonrası durumlarla da ilişkili olduğunu gösterir (Bilge ve Göksu, 2010: 57).

Bu çalışmada; son yıllarda tüketici davranışları konusunda hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek, tüketici davranışlarının gelişimine ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda; tüketici davranışlarına ilişkin çalışılan konuların yoğunluğu belirlenerek, çalışılabilecek alanların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu sayede, çalışmanın, tüketici davranışları alanında çalışanlara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi aracılığı ile ulaşılabilen 259 adet lisansüstü tez, belirlenen kısıtlara göre kategorik olarak incelenerek bibliyometrik profil çıkarılmıştır. Çalışmanın literatür bölümünde, bibliyometrik çalışmalar özetlenirken, yöntem bölümünde elde edilen bulguların belirlenen kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmesi yapılmış ve bu alanda yapılacak çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

## 2. LİTERATÜRDE BULUNAN BİBLİYOMETRİ ÇALIŞMALARI

Verilerin sınıflandırılması ile veriler daha iyi analiz edilebilmekte, ihtiyaç duyulan doğru, yeterli ve güvenilir bilginin elde edilmesi kolaylaşmaktadır. Bu amaçla; yazında yer alan bir bilim alanı ile ilgili uzmanlaşılan konu ile ilgili mevcut durumun ve gelişimin ortaya konulmasını sağlayan bibliyometrik çalışmalar kullanılmaktadır (Üstdiken ve Pasadeos, 1993). İlk olarak Alan Pritchard tarafından ortaya atılan bibliyometri; nicel veri tabanını ifade eden matematiksel ve ekonometri uygulanabilen

yöntemlerin yer aldığı ortamı bizlere sunmaktadır (Pritchard, 1969: 348). Öncü olarak kabul edilen bibliyometrik çalışmalar, 1900'lü yılların başına dayanmaktadır. Fen ve sağlık bilimlerinde yoğunlaşan bibliyometri çalışmalarının, sosyal bilimler alanında da kullanımı artış göstermiştir.

Türkiye’de yapılan bibliyometrik çalışmalar; genellikle, lisansüstü tezler ile akademik makalelere odaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik çalışmalar gösterilmektedir.

**Tablo 1: Bibliyometri Analizi Kullanılarak Hazırlanan Lisansüstü Çalışmalar**

Yazar(lar)	Yayın Yılı	Çalışma Konusu	Çalışma Kapsamı
Türkoğlu vd.	2022	E-Ticaret	300 Yüksek Lisans, 14 Doktora
Pektaş ve Aydın	2021	Turizm	40 Lisansüstü
Alımanoğlu ve Çolakoğlu	2021	<u>Turizm</u>	53 Lisansüstü
Oral	2021	<u>Muhasebe</u>	119 Lisansüstü
Yıldırım	2021	Turizm	43 Yüksek Lisans, 18 Doktora
Ekinci vd.	2021	Pazarlama	123 Lisansüstü
Baş ve Aksoy	2021	Marka Yönetimi	66 Lisansüstü
Karaca ve Karaca	2021	Eğitim Yönetimi	135 Lisansüstü
Yalnız- Dilcen ve Kantek	2021	Ebelik Alanı	126 Lisansüstü
Korkmazer ve Pirol	2021	Sağlık Çalışanları	52 Yüksek Lisans, 8 Doktora
Uysal ve Atay	2021	Beden Eğitimi ve Öğretim	26 Doktora
Darıcı	2021	Kamu Yönetimi	33 Yüksek Lisans, 8 Doktora
Aydeniz ve Haydaroğlu	2021	Dört Temel Dil Becerisi	198 Yüksek Lisans, 47 Doktora
Akgün	2020	Turizm	32 Lisansüstü
Koç ve Yüncü	2020	Muhasebe	63 Yüksek Lisans, 43 Doktora
Terzi ve DüNDAR	2020	İçme ve Kullanma Suyu	462 Lisansüstü
Şeref ve Karagöz	2020	Yabancılara Türkçe Öğretimi	267 Lisansüstü
Dişli	2020	Bilgi ve Belge Yönetimi	74 Yüksek Lisans, 38 Doktora
Arıkan-Saltık	2020	Turist Rehberliği	94 Lisansüstü
Köşker	2020	Coğrafi İşaret	34 Yüksek Lisans, 9 Doktora
Özyurt ve Özgen	2020	Örgütsel Bağlılık	98 Lisansüstü

**Tablo 1: Bibliyometri Analizi Kullanılarak Hazırlanan Lisansüstü Çalışmalar (Devamı)**

Yazar(lar)	Yayın Yılı	Çalışma Konusu	Çalışma Kapsamı
Ünal ve Bayar	2020	Destinasyon Konusu	844 Lisansüstü
Murathan vd.	2020	Fiziksel Aktivite	416 Lisansüstü
Arıkan-Saltık ve Alımanoğlu	2020	Turizm	195 Lisansüstü
Batur ve Özcan	2020	Eleştirel Düşünme	123 Yüksek Lisans, 42 Doktora
Eskin ve Kurt	2020a	Çevre Sorunları	212 Yüksek Lisans, 60 Doktora
Eskin ve Kurt	2020b	Kentleşme	213 Yüksek Lisans, 63 Doktora
Akıncı	2020	Darbe	168 Yüksek Lisans, 33 Doktora
Dilek vd.	2020	Rekabet Gücü	253 Yüksek Lisans, 74 Doktora
Karagün	2020	Urfa İli Üzerine Çalışmalar	116 Lisansüstü
Zengin ve Atasoy	2020	Turizm Rehberliği	87 Lisansüstü
Ahmid	2019	İslami Finans ve Bankacılık	202 Lisansüstü
Çelikkaya ve Demirgil	2019	Bölgesel Kalkınma	269 Lisansüstü
Duran ve Çelikkaya	2019	Lojistik	408 Yüksek Lisans, 121 Doktora
Yurtseven	2019	İslam Ekonomisi	214 Yüksek Lisans, 90 Doktora
Canik ve Özdemir	2019	Sağlık Turizmi	68 Yüksek Lisans, 13 Doktora
Öcel	2019	Marka	221 Doktora
Hoştut	2019	Kriz Yönetimi	161 Lisansüstü
Becan	2019	Reklamcılık	1295 Lisansüstü
Baytok vd.	2019	Turizm	40 Yüksek Lisans
Yeksan ve Gümüş	2019	Örgütsel Bağlılık	300 Lisansüstü
Özispä ve Akdaş	2019	Dijital Dönüşüm Konusu	31 Lisansüstü
Göktaş-Kulualp ve Yıldırım-Kalem	2019	Kültür ve Kültürel Farklılıklar	90 Lisansüstü
Yılmazel	2019	Büyük Veri Çalışmaları	375 Yüksek Lisans
Altınpulluk	2018	Artırılmış Gerçeklik	41 Lisansüstü
Ayaz ve Türkmen	2018	Yöresel Yiyecekler	45 Lisansüstü
Acar ve Altaş	2018	Gastronomi	42 Yüksek Lisans, 9 Doktora
Kartal	2018	Faizsiz Bankacılık	131 Yüksek Lisans, 20 Doktora
Çelikkaya	2018	Isparta Üzerine Yapılmış Çalışmalar	699 Yüksek Lisans, 99 Doktora, 44 Uzmanlık
Aydın	2017	Malezya Yiyecek İçecek İşletmeciliği	179 Lisansüstü
Doğan	2017	Türkiye’de Veri Madenciliği	94 Lisansüstü

Coşkun ve Tabak	2017	Örgütsel Davranış	325 Lisansüstü
-----------------	------	-------------------	----------------

**Tablo 1:** Bibliyometri Analizi Kullanılarak Hazırlanan Lisansüstü Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)	Yayın Yılı	Çalışma Konusu	Çalışma Kapsamı
Beşel	2017	Maliye	1380 Yüksek Lisans , 334 Doktora
Kan	2017	Akademik Yazma	29 Yüksek Lisans, 19 Doktora
Güngörmüş	2016	Muhasebe Standartları	272 Yüksek Lisans, 40 Doktora
Bayın	2015	Sağlık Turizmi	78 Yüksek Lisans, 15 Doktora
Gül vd.	2015	Sağlık Yönetimi	449 Yüksek Lisans, 33 Doktora
Aktan	2014	Stratejik Planlama	135 Yüksek Lisans, 15 Doktora
İnceoğlu	2014	Sinema	199 Doktora
Yıldırım-Becerikli	2013	Sağlık İletişimi	16 Lisansüstü
Akdeve ve Köseoğlu	2013	İş Etiği	90 Yüksek Lisans, 23 Doktora

\* Çalışmalar yılı göre sıralanmıştır.

Tablo 1’den hareketle, literatürde yer alan bibliyometrik çalışmaların, tüketici davranışları alanında hazırlanan tezleri kapsamadığı, ekonomi, işletme ve hukuk alanlarında hazırlanan tez ve makalelere yoğunlaştığı söylenebilmektedir.

### 3.YÖNTEM

Çalışmada, Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan tüketici davranışları konulu farklı alanlarda hazırlanmış lisansüstü tez çalışmaları incelenmiştir. Bu doğrultuda 1993-2021 yılları arasında 40 farklı üniversitede hazırlanan 224 adet yüksek lisans tezi, 35 adet doktora tezi olmak üzere çalışmasına toplam 259 adet teze ulaşılmıştır. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında incelenen tezlerin künyelerini belirleyen çalışma modeli oluşturulmuştur. Modelde; yayın dili, yazarın cinsiyeti, yazarın danışmanlarının unvanı, yayın yılı, sayfa aralığı ve anahtar kelimelere yer verilmiştir.

#### 3.1.Araştırma Yaklaşımı

Çalışmada yer alan değerlendirme konuları model kapsamında aşağıdaki tablo da belirlenmiştir.

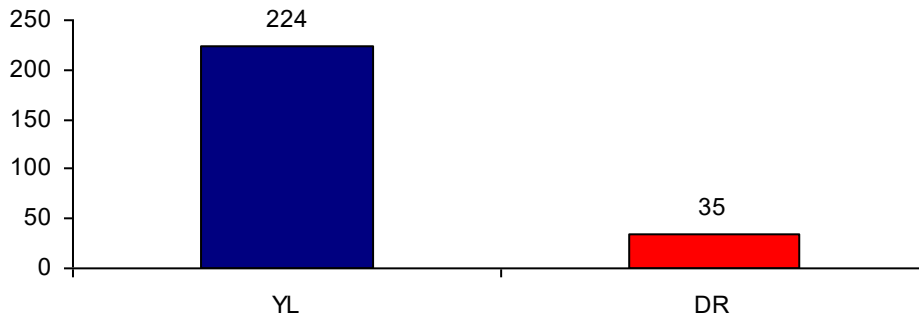
**Tablo 2.** Çalışmanın Modeli

Türü	Yayın Yılı	Yazın Dili	Danışmanların Akademik Unvanları	Sayfa Aralığı	Araştırma Konusu
-Yüksek Lisans -Doktora	1993-2021 Yılları Arası	-İngilizce -Türkçe	-Dr -Dr. Öğr.Üye. -Doç. Dr. -Prof. Dr.	-0-100 -101-150 -151-200 -201-250 -251-300 -300 ve +	-Tüketici Davranışları -Pazarlama -Reklam -Medya -Marka

#### 3.2.Araştırma Sonuçları

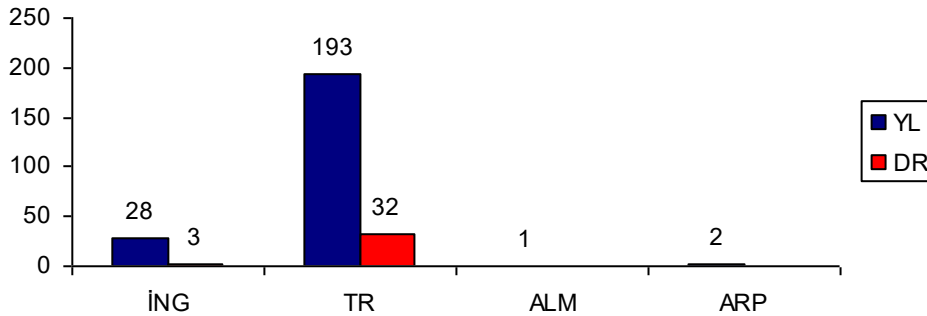
Elde edilen bulgular grafikler aracılığı ile aşağıda sunulmaktadır.

**Grafik 1.** Çalışmada Ulaşılan Tezlere Yönelik Dağılım



1993-2021 yılları arasında hazırlanan lisansüstü çalışmalar Grafik 1’de gösterilmektedir. Söz konusu dönemde hazırlanan çalışmaların % 86’sı yüksek lisans, % 14’ü ise doktora düzeyindedir. Yukarıdaki grafikten hareketle; tüketici davranışları konusunda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak yüksek lisans tezi düzeyinde hazırlandığı söylenebilmektedir.

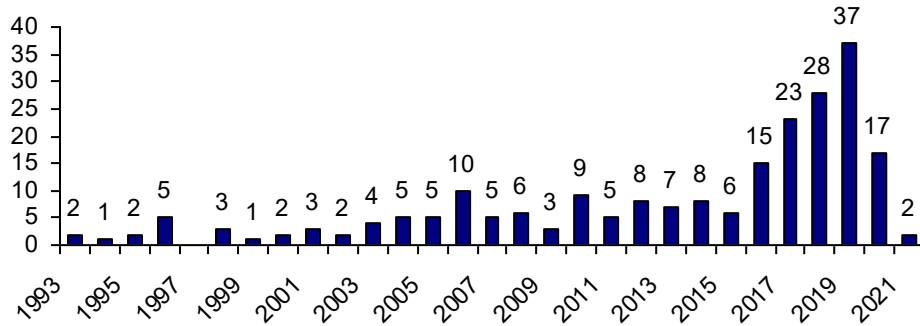
**Grafik 2.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Yazım Dillerine Göre Dağılımı



Çalışma kapsamında incelenen 259 lisansüstü tezin 225’inin Türkçe, 31’nin İngilizce ve 3’ünün diğer dillerde yazıldığı söylenebilmektedir. Buradan hareketle; Türkiye’de eğitim dili Türkçe olduğu için yabancı bir dilde tez yazımının tercih edilmediği söylenebilmektedir.

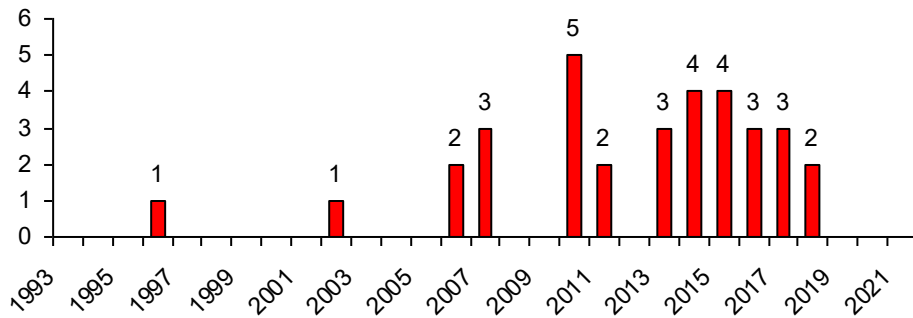
**Grafik 3.** Yüksek Lisans Düzeyinde Hazırlanan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı





1993-2021 yılları arasında tüketici davranışları alanında 224 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. 2007 yılı itibariyle konu ile ilgili yüksek lisans tezlerinin sayısı artmaya başlamıştır. 2000 yılı ve öncesinde konu ile ilgili tezlerin ortalamasının, 2017 sonrası yıllarına göre düşük olduğu söylenebilmektedir.

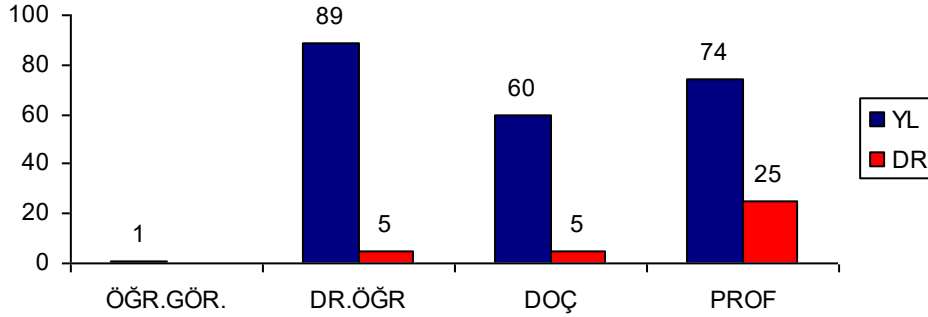
**Grafik 4.** Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı



1993-2021 yılları arasında, tüketici davranışları ile ilgili 35 adet doktora tezi hazırlanmıştır. Konu ile ilgili en fazla doktora tezi, 2011 yılında hazırlanmıştır. Doktora düzeyinde hazırlanan tezlerin ortalaması 2010 ve öncesi için düşük, 2015 yılı ve sonrası yüksektir.

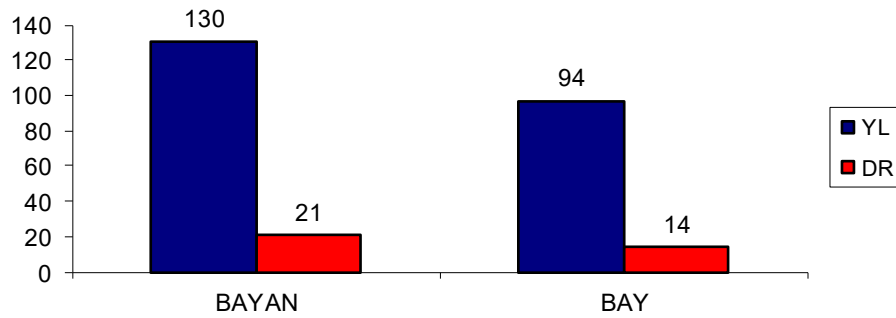
Grafik 3 ve grafik 4 birlikte değerlendirildiğinde; en fazla çalışmanın 2007, 2011 ve 2019 yıllarında, en az çalışmanın ise 1998 ve 2000 yıllarında hazırlandığı söylenebilmektedir.

**Grafik 5.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı



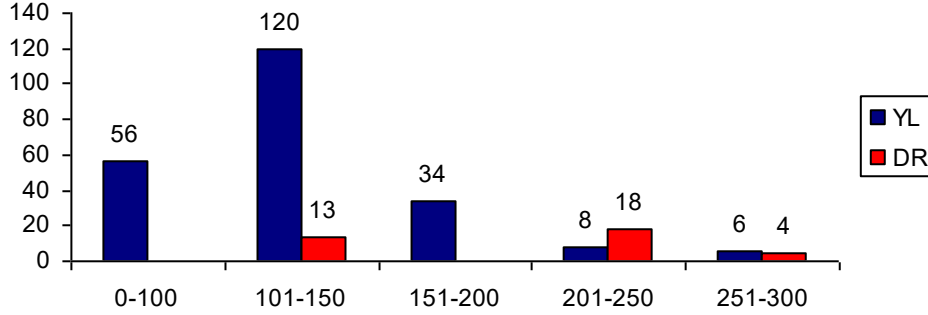
Tüketici davranışları alanında yapılan lisansüstü tezlerin danışmanlığını yürüten öğretim üyelerinin 99'u Prof. Dr., 65'i Doç. Dr., 94'ü Dr.Öğr.Üyesi, 1'i Öğr.Gör. unvanına sahiptir. Grafikten hareketle, yüksek lisans tezlerinin ağırlıklı olarak Dr.Öğr.Üyesi tarafından hazırlatıldığı söylenebilmektedir. Sonrasında Doç.Dr. ve Prof. Dr. Üyesi unvanına sahip akademisyenler gelmektedir.

**Grafik 6.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı



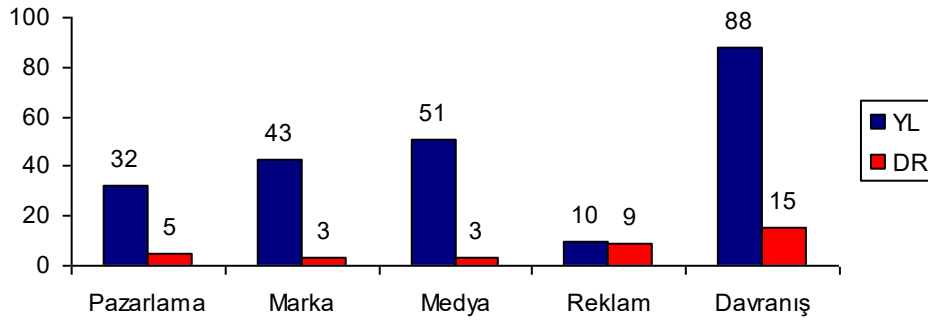
Grafik 6'da, çalışmaya konu olan tez çalışmalarını hazırlayan yazarların cinsiyetleri gösterilmektedir. Grafikten hareketle, yüksek lisans ve doktora düzeyinde kadınların erkeklerden daha fazla tez çalışmasına sahip olduğu söylenebilmektedir. Tüketici davranışları konusu bayanlar tarafından daha yoğun olarak çalışılmaktadır.

**Grafik 7.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Sayfa Aralığı Dağılımı



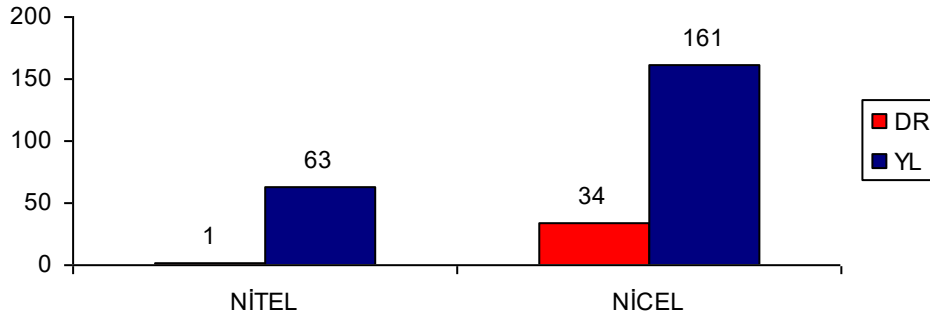
Grafik 7’de lisansüstü tezlerin sayfa aralıklarına göre dağılımına yer verilmiştir. Çalışmaya konu olan yüksek lisans tezlerinin 56 tanesi 0-100 sayfa aralığında hazırlanmıştır. Yüksek lisans tezleri ağırlıklı olarak 101-150 sayfa aralığında bulunmaktadır. Doktora tezlerinin 13 tanesi 101-150 sayfa aralığında bulunmaktadır. Aynı zamanda, 101 sayfadan az sayfaya sahip doktora tezi bulunmamaktadır. Genel anlamda, tezlerin 133 tanesinin 101-150 sayfa arasında hazırlandığı söylenebilmektedir.

**Grafik 8.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Konulara Göre Dağılımı



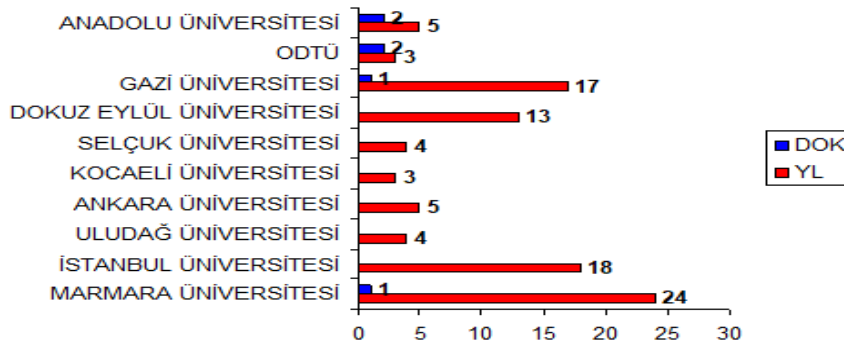
Grafik 8’de tüketici davranışları konulu lisansüstü tezlerin alt başlıklarının dağılımı gösterilmektedir. Grafikten hareketle yüksek lisans çalışmalarının; pazarlama, marka ve davranış alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Reklam konusu yüksek lisans çalışmalarında daha az yoğunlaşılan konulardır. Doktora çalışmaları, reklam ve davranış alanlarında yoğunlaşmıştır. Tüketici davranışları, ağırlıklı olarak sosyal bilimler alanları açısından araştırmaya konu olmuştur.

**Grafik 9.** Çalışmada Ulaşılan Tezlerin Tercih Edilen Araştırma Yöntemi



Grafik 9’da tüketici davranışları konulu yayımlanan lisansüstü tez çalışmalarında tercih edilen araştırma yöntemlerine yer verilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin %28’i nitel, %72’si ise nicel yöntemle hazırlanmıştır. Nicel çalışmalar, SPSS, regresyon, faktör modelleme ile ele alınan istatistiksel çalışmalardır. Doktora tezlerinin % 3’ü nitel, % 97’si ise nicel yöntemle hazırlanmıştır.

**Grafik 10.** İlk 10 Üniversitenin Lisansüstü Tez Çalışmalarının Dağılımı



Lisansüstü tez çalışmalarının hazırlandığı kurumlara göre sınıflandırılmasına Grafik 10’da yer verilmiştir. Grafikte ilk 10 üniversitenin sıralaması bulunmaktadır. Doktora alanında en fazla tez Ortadoğu Teknik ve Anadolu üniversiteleri bünyesinde hazırlanmıştır. Tüketici davranışları alanında yapılan lisansüstü çalışmaların bütünü ele alındığında ilk sırada Marmara Üniversitesi yer almaktadır. Gazi, İstanbul ve Dokuz Eylül üniversiteleri ise üst sıralarda yer almaktadır.

**Şekil 1.** Tüketici Davranışları Kapsamında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Anahtar Kelimelerine Yönelik Kelime Bulutu



Anahtar kelime olarak, tüketici davranışı 43 kez, reklam ve medya 15'er kez, davranış bilimi ve pazarlama 5'er kez kullanılmıştır. Bu veriler kullanılarak şekil 1'de gösterilen kelime bulutu oluşturulmuştur.

#### 4. SONUÇ

Bu çalışmada, Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan tüketici davranışları alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerden meydana gelen gelişmelerin bibliyometrik analiz yöntemi ile gösterilmesi amaçlanmıştır. 1993-2021 döneminde tüketici davranışları alanındaki lisansüstü çalışmalar incelenmiş ve incelenen dönemde özellikle 2007 yılından itibaren tüketici davranışları konusuna odaklanan lisansüstü çalışmaların arttığı söylenebilmektedir. Bu artışa neden olan faktörlerin ayrıca araştırılması gerekmektedir. Söz konusu çalışmalarda yaşanan artışın Türkiye'de tüketici davranışlarının incelenmesine verilen önemin artmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Hazırlanan tezler, genel olarak, nicel yapıya sahiptir. Bu tezlerde toplanan verilerle, elde edilen sonuçlar genellenememiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde; söz konusu alan için daha büyük örneklemeler kullanılarak istatistiksel modellemelerden yararlanan nicel tezlerin yeterli sayıda olmadığı söylenebilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda nicel araştırma yönteminin kullanılması ve bunun istatistiki veya ekonometrik olarak desteklenmesi alandaki eksikliğin giderilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bibliyometrik çalışmalarda, tüketici davranışları ve pazarlama anahtar kelimeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Kadınlar, erkeklerden daha fazla tüketici davranışları konusunda lisansüstü çalışma yapmıştır. Yapılan lisansüstü çalışmalarda reklam alanına yüksek lisans tezlerinde daha az yoğunlaşılırken, doktora tezlerinde reklam ve davranış alanlarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Yapılan yüksek lisans çalışmalarının önemli bir kısmının 101-150 sayfa aralığında, doktora tezlerinin önemli bir kısmının 201-250 sayfa aralığında olduğu görülmektedir. Regresyon, faktör modelleme gibi analizlere de ampirik çalışmalarda yer verilmektedir. Tüketici davranışları çalışmaları kapsamında hazırlanan bu çalışma kapsamlı bir literatür özeti niteliğindedir. Bu nedenle, ilerleyen süreçte konu ile yapılacak çalışmaların güncel tartışmaları da göz önüne alarak söz konusu alanı geliştirebileceği düşünülmektedir.

#### KAYNAKÇA

Acar, Y. ve Altaş A. (2018). "Gastronomi Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3), 1-10.

- Ahmed, A.F. (2019). “İngiltere’de İslami Finans ve Bankacılık Alanında Yazılan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi”, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), 5(1), 63-91.
- Akdeve, E. ve Köseoğlu, M.A. (2013). “İş Etiğinin Akademik Örüntüsü Nasıl Gelişiyor? Türkiye’deki Akademik Çalışmalar Üzerine Bir Araştırma”, Sosyo Ekonomi Dergisi, 1, 351-365.
- Akgün, Z. (2020). “Turizmde Kadın İşgücü Örnekleminde Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 136-145.
- Akıncı, Y. (2020). “Türkiye’de “Darbe” Konusunda Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(28), 1129- 1153.
- Aktan, O. (2014). “Stratejik Planlama Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”, Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 2(1), 12–31.
- Alımanoğlu Ç. ve Çolakoğlu Ü. (2021). “Türkiye’deki Turizm Rehberliği Konulu Lisansüstü Tez Çalışmalarının Bibliyometrik Profili (1998-2018)”, Journal of Travel and Tourism Research, 51-67.
- Alınacı, B. (2010), Tüketici Davranışlarındaki Değişimin Marka Sadakatine Yansıması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halka İlişkiler Anabilim Dalı Reklamcılık ve Tanıtım Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altınpulluk, H. (2018). “Türkiye’de Artırılmış Gerçeklikle İlgili Hazırlanan Tezlerin Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi”, Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 8(1), 248-272.
- Arıkan Saltık, I. (2020). “Turist Rehberliği Konulu Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili (1989-2018)”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 45-69.
- Arıkan Saltık, I., ve Alımanoğlu, Ç., (2020). “Turizmde Örgütsel Davranış Çalışmaları: Adım Üniversiteleri’nde Tamamlanan Lisansüstü Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma (1995-2018)”, Journal of Travel and Tourism Research, 15, 27-51.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B.M. (2018). “Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 2(1), 22-38.
- Aydeniz, S. ve Haydaroğlu, M. (2021). “Dört Temel Dil Becerisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Türkiye Eğitim Dergisi, 6(1), 200-216.
- Aydın, B., (2017). “Malezya Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde (Yöktez) Yiyecek İçecek İşletmeciliği Alanında Kayıtlı Bulunan Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi, 2(1), 23-38.
- Baş, M. ve Aksoy, G. (2021). “Marka Yönetimi İle İlgili Yazılan Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 7(1), 193-207.
- Bayın, G. (2015). “Türkiye’de Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Değerlendirmesi”, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17 (28), 49–55.
- Batur, Z. ve Özcan, H.Z., (2020). “Eleştirel Düşünme Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Analizi”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 9(2), 834-854.
- Baytok, A., Boyraz, M. ve Pelit, E, (2019). “Turizm İşletmeciliği Alanında Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 287-305.

- Becan, C. (2019). “Reklamcılık Literatüründe Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlara Yönelik Karşılaştırmalı Bir Alan Çalışması: Lisansüstü Tezler ve Makaleler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 314-334.
- Beşel, F. (2017). “Türkiye’de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2003-2017)”, International Journal of Public Finance, 2(1), 27-62.
- Bilge, A. ve Göksu, N. (2010), Tüketici Davranışları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Canik, S. Ve Güneren Özdemir, E. (2019). “Sağlık Turizmini Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Değerlendirmesi (1988-2017)”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 30(2), 125-134.
- Coşkun, H.E. ve Tabak, A. (2017). “Örgütsel Davranış Çalıştığımızda Aslında Ne Çalışıyoruz?: Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerinden Bir Değerlendirme”, İş ve İnsan Dergisi, 4(2), 101-111.
- Çelikkaya, S. (2018). “Isparta Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(32), 143-155.
- Çelikkaya, S. ve Demirgil, H. (2019). “Bölgesel Kalkınma Üzerine Hazırlanan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(30), 746-763.
- Darıcı, M. (2021). “Kamu Yönetimi Alanında Stratejik Yönetim Temalı Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Ulusal Tez Merkezi Örneği”, Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 21-39.
- Dilek, S., Kesgingöz, H. ve Güney, O. (2020). “Türkiye’de Rekabet Gücü ve Rekabet Avantajı Konularındaki Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Profili (2000-2018)”, Econder Uluslararası Akademik Dergi, 4(1), 6-25.
- Dişli, M. (2020). “Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Lisansüstü Tezlerinin Konu Analizi”, Türk Kütüphaneciliği, 34(4), 773-789.
- Doğan, O. (2017). “Türkiye’de Veri Madenciliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3), 929-951.
- Duran, G. (2017), “Kargo Hizmetlerinin Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Uygulama”, Strategic Public Management Journal, V. 3, I. 5, pp. 109-123.
- Duran, G. ve Çelikkaya, S. (2019). “Türkiye’de Lojistik Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 3(3), 152-167.
- Ekinci, Ş., Çatı, K. ve Gül Savaşkan, A., (2021). “Türkiye’de Tedarikçi Seçimi İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizle İncelenmesi”, Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi, 2(1), 1-14.
- Eskin, B. ve Kurt, A. (2020a). “Türkiye’de Çevre Sorunları Başlığı Altında Hazırlanmış Kayıtlı Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Bibliyometrik İncelenmesi”, Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences, 5(4), 676-684.
- Eskin, B. ve Kurt, A., (2020b). “Türkiye’de Kentleşme Başlığı Altında Hazırlanmış Kayıtlı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesi”, İDEALKENT, 11(31), 2113-2133.
- Gül, İ., Yeşiltaş, A. ve Keklik, B. (2015). “Sağlık Yönetimi Lisansüstü Programlarında Yapılan Tezlerin Profili”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13), 231-34.

- Güngörmüş, A. H. (2016). “Türkiye’de Muhasebe Standartlarına Yönelik Yazılan Yüksek Lisans ve Doktora Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25), 47-62.
- Göktaş Kulualp, H. ve Yıldırım-Kalem M. (2019). “Kültür ve Kültürel Farklılıklar Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18(72), 1969-1984.
- Hoştut, S. (2019).” Kriz Yönetimine İlişkin Bilimsel Eğilimlerin Resmedilmesi: Lisansüstü Tezlerin Analizi”, Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 607-624.
- İslamoğlu, A.H. ve Altunışık R. (2010). Tüketici Davranışları, Beta Yayınları, İstanbul.
- İnceoğlu Ç. (2014). “Türkiye’de Sinemayı Konu Alan Doktora Tezleri Üzerine Bibliyometrik Bir Çözümleme”, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (21), 31-50.
- Kan, M.O. (2017). “Türkiye’de Akademik Yazma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(2), 1037-1045.
- Karaca, İ. Ve Karaca, N. (2021). “Türkiye’de 2018-2020 Yılları Arasında “Eğitim Yönetimi” Disiplininde Yayınlanan Doktora Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 4(1), 18-24.
- Karagün, V. (2020). “Urfa İli Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir İnceleme”, Econharran, 4(6), 21-33.
- Kartal, M.T. (2018). “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Alanında Yayınlanmış Tezlerin Analizi”, Maliye ve Finans Yazıları, (110), 175-198.
- Koç, B. ve Yüncü, A.B. (2020). “Muhasebe Alanında 2004-2018 Yılları Arasında Hazırlanmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, 6(2), 63-75.
- Korkmazer, F. ve Piro, M. (2021). “Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Adalet Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Yöntemle İncelenmesi”, İşletme, 2(1), 73-86.
- Köşker, H. (2020). “Coğrafi İşaret Konusunda Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Journal of Humanities and Tourism Research, 10(4), 775-787.
- Murathan, G., Murathan, F. ve Bozyılan, E. (2020). “Fiziksel Aktivite” Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2002-2019)”, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 14(2), 158-167.
- Oral, T. (2021). “Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(11), 34-45.
- Öcel, Y. (2019). “Türkiye’de Marka İle İlgili Yazılan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik İncelenmesi”, Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 38-49.
- Özisp, N. ve Akdaş, O. (2019). “Dijital Dönüşüm Konusunda Yapılmış Çalışmaların Lisansüstü Tezlere Dayalı Bibliyometrik Analizi”, Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi, 1(1), 60-75.
- Özyurt, M. ve Özgen, Ç. (2020). “Sağlık Kurumlarında Örgütsel Bağlılık Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(10), 231-243.
- Pektaş, Ç. ve Aydın, S. (2021). “Kongre Turizmi ile İlgili Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili”, Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 3(1), 72-83.



- Penpece, D. (2006), “Tüketici Davranışlarını Belirleyen Etmenler: Kültürün Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Pritchard, A. (1969). “Statistical Bibliography or Bibliometrics”, Journal of Documentation, 25(4), 348-349.
- Sarıtaş, A. ve Duran, G. (2017), “Küresel Marka Algısının Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S.15, 325-342.
- Şeref, İ. ve Karagöz, B. (2020). “Yabancılara Türkçe Öğretimi Lisansüstü Tezlerinin Atıf Analizi (1988-2019)”, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 49(2), 1145- 1183.
- Terzi, Ö. ve Dündar, C. (2020), “Ülkemizde Son 10 Yılda İçme Ve Kullanma Suyu İle İlişkili Üretilen Tezlerin Niteliksel Değerlendirilmesi,” Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, 77(EK-4), 211-218.
- Türkoğlu, M., Duran, G. ve Yetişen, S. (2022). “Türkiye’de E-Ticaret Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 462-476.
- Uysal, H.Ş. ve Atay, E. (2021). “Beden Eğitimi ve Öğretim Temalı Doktora Tezlerine İlişkin Bibliyometrik Analiz”, Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 246 -256.
- Uztağ, F. (2008), Markan Kadar Konuş Marka İletişimi Stratejileri, MediaCat Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, A. ve Bayar, S.B. (2020). “Türkiye’de Destinasyon Konusunda Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 12(22), 237-250.
- Üstdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1993). “Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını”, Amme İdaresi Dergisi, 26(2), 73-93.
- Yalnız Dilcen, H. ve Kantek, F. (2021). “Ebelik Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Bibliyometrik Analizi”, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(4), 357-364.
- Yeksan, Ö, ve Gümüş, A. (2019). “Örgütsel Bağlılık Konusunda Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Bibliyometrik Analizi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5), 219-239.
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). “Türkiye’de Sağlık İletişimi Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Eleştirel Bir Bakış”, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 12(2), 25-36.
- Yıldırım, O. (2021). “Ulusal Alan Yazında Spor Turizminin Gelişimi: Lisansüstü Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43), 319-331.
- Yurtseven, M. (2019), “İslam Ekonomisi Alanında Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Açından İncelenmesi: Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (43), 111-138.
- Yılmazel, O. (2019). “YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde Büyük Veri Alanında Kayıtlı Bulunan Lisansüstü Tezlerinin Analizi”, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (41), 225-240.
- Zengin, B. ve Atasoy, B. (2020), “Turizm Rehberliği Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Çerçevesi”, Alanya, Akademik Bakış, 4(3), 975 – 992.
- Witt, U. (2010), Symbolic Consumption and the Social Construction of Product Characteristic, Structural Change and Economic Dynamics.

## TÜRK BANKALARINDA RİSKE MARUZ DEĞER ÜZERİNE BİR UYGULAMA AN APPLICATION ON VALUE AT RISK IN TURKISH BANKS

Mehmet ÇELİK<sup>1</sup>  
Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ<sup>2</sup>

### ÖZET<sup>3</sup>

Bu çalışma öncelikle risk, finansal risk yönetimi, finansal risk hesaplama yöntemleri şeklinde bir teorik çerçeve içermektedir. Devamında konuyla ilgili literatür taraması ve çalışma kapsamında yapılan araştırma yer almaktadır. Araştırmada Borsa İstanbul'da işlem gören bankalardan işlem hacmi en yüksek olan beş banka seçilerek bir portföy oluşturulmuştur. Portföy zaman aralığı olarak 01 Haziran 2021 - 01 Aralık 2022 tarihleridir. Zaman aralığı seçildikten sonra riske maruz değer hesaplanmıştır. Riske maruz değer hesaplamasında monte carlo simülasyon yöntemi kullanılmıştır. Riske maruz değerler hesaplandıktan sonra derin öğrenme modellerinden biri olan basit yinelemeli sinir ağı (Recurrent Neural Network) kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında birden fazla analiz yapılmıştır. Çalışmada yapılan ilk analizin sonucu Ukrayna-Rusya savaşının Türkiye piyasası üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. Riske maruz değer ve koşullu riske maruz değerlerin getiriyle ilişkisine bakıldığında ise koşullu riske maruz değerlerin daha açıklayıcı olduğu görülmüştür. Son analiz ise riske maruz değer ve koşullu riske maruz değerlerin yinelemeli sinir ağı'yla tahminlemesidir. Tahmin sonucunda modelin başarısı iyi olsa da tahminlemenin kötü olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Finansal risk, Riske Maruz Değer, Koşullu Riske Maruz Değer, Monte Carlo simülasyonu, Yinelemeli Sinir Ağı, Türk Bankacılık Sektörü.

**Jel Kodu:** G1

### ABSTRACT

This study primarily includes a theoretical framework in the form of risk, financial risk management, and financial risk calculation methods. In the following, there is a literature review on the subject and the research carried out within the scope of the study. In the research, a portfolio was created by selecting the five banks with the highest transaction volume (Türkiye İş Bankası, Garanti BBVA, Akbank, HalkBank, and Yapı Kredi) among the banks traded in Borsa Istanbul. As the portfolio timeframe, 01 June 2021 - 01 December 2022 is considered. After selecting the time interval, the value at risk is calculated. The Monte Carlo Simulation method was used to calculate the value at risk. After calculating the values at risk, the simple recurrent neural network (Recurrent Neural Network), one of the deep learning models, was used. More than one analysis was made in the application part of the study. As a result of the first analysis made in the study, it was seen that the Ukraine-Russia war was not effective on the Turkish market. When the relationship between value at risk and contingent value at risk is examined, it is seen that conditional value at risk is more explanatory. As a final analysis, estimation of the value at risk and the conditional value at risk was made with recursive neural network, and as a result

<sup>1</sup> Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, [celikmehmetyl@gmail.com](mailto:celikmehmetyl@gmail.com), Orcid: 0000-0002-8430-1569

<sup>2</sup> Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, [burcuates@sdu.edu.tr](mailto:burcuates@sdu.edu.tr), Orcid: 0000-0002-8896-5303

<sup>3</sup> Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı'nda gerçekleştirilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

of the estimation, it was seen that the estimation was bad even though the success of the model was good.

**Keywords:** Financial risk, Value at Risk, Contingent Value at Risk, Monte Carlo Simulation, Iterative Neural Network, Turkish Banking Sector.

**Jel Code:** G1

## GİRİŞ

Paranın icadından bugüne finansal piyasalar sürekli değişim ve gelişim içindedir. Buna özellikle 20. yüzyılın sonlarında artan teknolojik ilerleme hızı ve buna bağlı olarak dünyanın küreselleşme hızı da ilave olunca finansal piyasalarda değişimler ve yıkımlar yaşanmaya başlamıştır. Finansal piyasaların hızla globalleşmesi kırılgan olan piyasa yapılarını daha da kırılgan hale getirmiştir. Bir ülkede başlayan ekonomik buhran diğer ülkelere de kolayca sıçrayabilir duruma gelmiştir.

Finansal piyasalarda meydana gelen bu değişimler eskiden önemli olmayan finansal risk ve analizlerinin önemini artırmaktadır. Bu durum finansal risk yönetiminde yeni yöntemlerin aranmasına ve eski yöntemlerin iyileştirilmeye başlanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte üretilen yöntemlerden biri riske maruz değer yöntemidir. Riske maruz değer, daha önceden belirlenen zaman ve güven aralığında yatırım yapılan finansal enstrümanlardan en yüksek zararı belirlemeye yarayan bir yöntemdir. Riske maruz değer tek bir sayısal veri olması hem yatırımcılar hem de risk analizcileri için tercih edilmesinin ana sebebidir.

Bu çalışmada öncelikle finansal risk kavramından ve riskin yönetiminden bahsedilmektedir. Çalışmanın uygulama kısmında Borsa İstanbul'da işlem gören bankalardan işlem hacmi en yüksek olan beşi (Türkiye İş Bankası, Garanti BBVA, Akbank, HalkBank ve Yapı Kredi) seçilerek bir portföy oluşturulmuştur. Bu portföyün riske maruz değeri hesaplanarak bulgular sunulmuştur.

## 1. RISK

İnsanoğlu doğduğu andan öldüğü ana kadar hayat olarak adlandırılan süreçte birçok problem ve tehlikeyle karşılaşabilmektedir ancak karşılaştığı problemler ve tehlikelere rağmen hayatını devam ettirmek için çabalamak durumundadır. Yaşam süresi boyunca kesin olarak nelerin yaşanacağını bilmemesi belirsizliğe yol açmaktadır. Belirsizlik ise riski ortaya çıkaran ana sebeptir. Gelecekteki öngörülemez belirsizliklerden ortaya çıkabilecek kötü durumlar veya bu durumlardan etkilenme haline risk denmektedir. (Britannica, 2022). Belirsizlik gelecekte neler yaşanacağını bilmemesi iken risk belirsizlikten ortaya çıkan durumlara göre karar almaktadır. Risk karar alma durumunu içerdiği için subjektif bir bakış açısı doğurmaktadır (Hansson & Zalta, 2007). Çok çeşitli risk türleri mevcuttur ancak aşağıda bu çalışmanın konusu itibarıyla finansal risk kavramına değinilmektedir.

### 1.1 Finansal Risk

Finansal risk, bireysel ve kurumsal yatırımcıların yapmak istedikleri yatırım sonucunda sahip oldukları sermayelerden veya kazançlarından kaybetme olasılığıdır (Hayes, 2022). Firmaların ve bireylerin karşı karşıya kaldıkları finansal riskler farklıdır. Firmalar finansal piyasalarda meydana gelen değişiklikler sonucunda temerrüde düşme olasılığı ile karşı karşıyayken; bireyler gelirlerini kaybetme ya da üstlendikleri borcu ödeme güçlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Finansal riskler bireysel yatırımcı ya da firmaları farklı şekilde etkilese de her iki taraf da finansal riskten kaçamaz ve finansal riske karşı korunmak zorundadır. Finansal riskler ortadan tamamen kaldırılamaz bir yapıda olmasından ötürü finansal riskten meydana gelen zararları en aza indirmek gerekmektedir.

Finansal riskleri ortaya çıkaran yahut onları değiştiren en önemli etken zamandır. Finansal risklerde zaman, genel anlamı dışında kullanılarak yapılan yatırımın nakde dönüşmesi için geçirmesi gereken süre olarak tanımlanmaktadır. Zaman aralığının uzunluğuna göre yatırımcının karşı karşıya kaldığı belirsizlikler ve dolayısıyla riskler değişiklik göstermektedir. Yatırımcı bu zaman aralığını ise yatırımı karşısında beklemeyi göze aldığı süre olarak belirlemektedir (Choudhry, 2006).

Bir dizi ekonomik başarısızlıktan dolayı ortaya çıkan finansal risk günümüzde giderek önem kazanmakta olmasına rağmen tarihi eskilere dayanmaktadır. Bu başarısızlıklar (Jorion, Financial Risk Manager Handbook, 2003):

- 19 Ekim 1987 Kara Pazartesi,
- 1971 Sabit kur sisteminin çökmesi,
- 1973 Petrol Krizi,
- 1989 Japon hisse senedi piyasasının çöküşü,
- 1994 Fed'in yanlış faiz politikası ve 1.5 trilyon doların yok olması,
- 1997 Asya Krizi,
- 2001 World Trade Center saldırısı

Yukarıda sıralanan global çaptaki finansal olaylar sonucu kayıplar çok büyük olmuş; finansal riskleri belirlemek ve bu risklere göre planlar yapmak önem verilen konular haline gelmiştir. Hatta bu amaçla firmalarda risk yönetim departmanları oluşturulmaktadır.

## 1.2 Finansal Risk Türleri

Finansal risk finansal piyasalarda var olan araçlardan ve durumların belirsizlikleri sonucu oluşabilecek tüm olumsuz unsurları karşılamaktadır. Finansal risk kapsamının bu kadar geniş olması ondan kaçınmak ya da onu yönetmeyi zorlaştırmaktadır. Bu yüzden finansçılar, finansal riski belirli kategorilere ayırarak daha iyi analiz etmeye ve riski daha iyi yönetmeye çalışmaktadır.

**1.2.1. Piyasa Riski:** Piyasa riski, baz alınan piyasa seviyesinde meydana gelen dalgalanma hareketlerinden ötürü finansal varlıkların değer kaybetme ihtimalidir. Piyasa riskinin analizi hem hâlihazırda o piyasada finansal varlık bulunduran yatırımcının hem de piyasa yeni girecek yatırımcının belirsizliklerden dolayı gelecekte meydana gelebilecek negatif etkilerden korunmasını sağlamaktadır (Alexander, Market Risk Analysis, 2008). Piyasa riski de kendi içinde türlere ayrılmaktadır. Piyasa risk türleri;

- **Kur Riski:** Piyasada kullanılan para biriminin diğer ülkenin para birimi cinsinden değerine döviz kuru denmektedir. Kur riski, işletmenin gelir ve giderlerinde ya da nakit akışlarında döviz kurundaki değişimlerden ötürü meydana gelen durumlardır. Genel bir tanım yapılırsa eğer kur riski, döviz kuruna bağlı olarak piyasada bulunan finansal varlıkların değerlerinin beklenmedik değişimidir (Adler & Dumas, 1984).
- **Faiz Oranı Riski:** Faiz, borç verenin kullandığı varlığın anaparası üzerinden belirlediği oransal kazanç tutarıdır. Faiz, borç alan için ise varlığın anaparası üzerinden ödemeyi kabul ettiği fazladan tutardır (Banton, 2020). Faiz oranı riski ise bir firmanın borcu ya da varlığının faiz oranı değişikliğine göre nakit akışlarındaki değişimleri olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasaların dünya çapında entegrasyonun artması faiz oranındaki değişimleri kontrol altında tutan kurumlar için faiz oranları değişimlerini bir sorun haline getirmiştir. Bu sorun merkez bankaların sağlıklı para politikalarını devam ettirmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu yüzden faiz oranı ölçme ve yönetme önemli bir konu haline gelmiştir.
- **Öz Sermaye Riski:** Öz sermaye, bir işletmenin ortaklarının işletme üzerindeki haklarını gösterir. Öz sermaye riski ise bir işletmeye ortak olan yatırımcının yatırım yaparken beklediği

getiri ile yatırım sonucunda elde edilen getirinin farklı olması durumu olarak tanımlanmaktadır (lotusamity.com, 2018).

- 1.2.2. Kredi Riski:** Kredi bir kişiye ya da işletmeye belirlenen süre sonunda nakit varlık verilerek satın alma gücü sağlanması ya da satın alma gücünün devredilmesidir. Kredi alan tarafın geri ödemesinde yaşanabilecek belirsizlikler kredi riskidir (Peterdy, 2022).
- 1.2.3. Likidite Riski:** Likidite bir varlığın nakde dönüşme yeteneği ve hızı olarak tanımlanmaktadır. Likidite riski ise varlığın istenildiği zaman nakde dönebilmesi noktasındaki belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Likidite riski ikiye ayrılmaktadır. Fonlama likidite riski, firmanın aldığı borcun karşılığında sorumlu olduğu yükümlülükleri yerine getirememesi durumuna denir. Fonlama likidite riski firmanın hem beklenen hem de beklenmeyen gelecekteki nakış akışına bakılarak ölçülür. Piyasa likidite riski ise piyasanın şartlarının bozulmasından ötürü istenilen piyasa derinliğinin olmaması gibi nedenlerle bir finansal varlığın likide dönüşmemesi riski olarak tanımlanmaktadır (Kenton, 2021).
- 1.2.4. Operasyonel Risk:** Firmanın gerçekleştirdiği operasyonlarda meydana gelen hata ve aksaklıkların firmanın finansal varlıklarında kayıplara neden olması olarak tanımlanmaktadır (Morgan, 2021).
- 1.2.5. Politik Risk:** Siyasi kararların, olayların ya da koşulların firmaların finansal varlıklarının değer kaybı yaşaması durumuna politik risk denir (Chen J. , 2020).
- 1.2.6. Ulusal Risk:** Yatırımcının yaşadığı ülke dışında başka bir ülkeye yatırım yapması sonucunda yatırımcının karşılaştığı risktir (Jorion, Financial Risk Manager Handbook, 2003).

## 2. FİNANSAL RİSK YÖNETİMİ

Risk yönetimi eyleme geçmeye karar verdikten sonra eylemin son bulmasına ya da eylemin duraksamasına neden olacak belirsizliklere karşı önlem almak olarak tanımlanmaktadır. Firmalar ya da bireyler ayırım yapmaksızın risk yönetimini gerçekleştirmek zorundadır (Corporate Finance İnstitute, 2020).

Risk yönetimi temelde belirsizliklerden etkilerinden kaçınmak için kullanılmaktadır. Risk yönetiminde pasif ya da proaktif yöntemler seçilerek rekabet yaratmak amaçlanmaktadır. Risk yönetiminde ana amaç risk analizi gerçekleştirmektir. Risk analizi gerçekleştirmek için belirli aşamalar vardır. Bu aşamalar (Fortline Solver Cooperation, 2012):

- Risklerin tanımlaması ve belirlenmesi,
- Risklerin ölçülmesi,
- Çözümlerin incelenmesi,
- Çözümün kontrolü,
- Sonuçların izlenmesidir.

Türev araçlara olan rağbetin giderek artmasıyla normalde spot piyasalarda daha önceden var olmayan riskler ortaya çıkmıştır. Bu durum riskin geleneksel yöntemlerle ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Geleneksel yöntemler yerine daha karmaşık, başarı oranı yüksek istatistiksel modeller ya da simülasyonlar kullanılmaktadır.

### 2.1. Riske Maruz Değer

Riske maruz değer (value at risk), risk analizcilerinin daha önceden belirlediği bir güven aralığında yatırım yapılan finansal enstrümanlardan maksimum zarar etme olasılığıdır. Riske maruz değer geleneksel yöntemlere nazaran daha net daha anlaşılır bir yapıdadır. Riske maruz değer, analizcinin belirlediği güven aralığı ve analizcinin belirlediği zaman aralığı (porföyü elde tutma süresi)'nden oluşmaktadır (Dani'elsson, 2011). Riske maruz değer hassas bir yapıya sahip olması gerektiğinden

güven aralığı genellikle %95 ile %99 arasında tutulur. Bunun sebebi ise %95 den daha düşük değerlerin riske maruz değerinin riskin açıklama hassasiyetini azaltmasıdır (Harper, 2022).

Riske maruz değerın basit matematiksel formülü ise;

$$VaR = P \cdot a \cdot \sigma$$

P: Portföyün tutarı

a: Sabit Güven Faktörü

$\sigma$ : Standart Sapma

Riske maruz değerde belirlenen zaman aralığı artıka belirsizlik giderek artacağı için riske maruz değerın hassasiyeti azalmaktadır.

Riske maruz değer riskleri açıklamada temel olarak kullanılsa da riske maruz değerın de avantajı ve dezavantajları vardır (Türker, 2009).

Avantajları:

- Formülasyon sonucunda riskle önemli bilgiler elde edilir,
- Geleneksel yöntemlere nazaran daha kolay anlaşılır bir yapıdadır,
- Yapılacak eylemde sonuçların ne kadar kötü olabileceğini göstermektedir.

Dezavantajları:

- Geçmişteki verileri analiz etme gücü zayıftır,
- Riske maruz değerın hesaplanmasındaki varsayımların sapmalı sonuçlar vermesi,
- Riske maruz değer modelinin gelecekte yaşanabilecek olağandışı olayları ve bu olayların sebep olduğu riskleri dikkate alamaması,
- Modelin anlaşılması kolay olsa da kullanımın bilgi ve tecrübe temelli olmasıdır.

Riske maruz değer genellikle istikrara sahip portföylerde kayıpları ölçmekte daha başarılıdır. Fakat portföyün oynaklığı artıp istikrarı azaldığında riske maruz değerın piyasa da riskleri tam olarak açıklaması imkânsız olmaktadır.

Koşullu riske maruz değer (conditional value at risk), belirli zaman diliminde portföyün risklerini ölçen riske maruz değerın eksiklerini gidermek için ortaya atılmıştır. Riske maruz değerden farklı olarak sadece belirli zaman ve belirli aralıkta zararı hesaplamaz. Koşullu riske maruz değer belirli zaman ve güven aralığının ötesinde meydana gelmesi beklenen kayıpları da bulmayı amaçlamaktadır (Chen J. , 2020)

## 2.2. Riske Maruz Değerın Hesaplanması

Piyasa hareketlerinden hesaplanan riske maruz değer piyasada risk oluşturabilecek faktörlerin her varyasyon durumunda değişimini göstermektedir. Riske maruz değeri hesaplanırken kullanılan belirli metodolojiler şunlardır (Hayes, 2022);

- Tarihsel Simülasyon Metodu
- Monte Carlo Simülasyon Metodu
- Analitik Metod (Varyans-Kovaryans Yöntemi)

### 2.2.1. Tarihsel Simülasyon Metodu

Tarihsel simülasyon metodunda piyasa risk faktörlerindeki tarihsel sapmaların dikkate alınarak seçilen portföyün gelecek değeri hesaplanmaktadır (Choudhry, 2006, s. 36). Portföy değeri hesaplanırken geçmiş değişimler göz önünde bulundurularak risk faktörlerindeki değişimler simüle edilmektedir. Portföy kâr – zarar dağılımı ise risk faktörlerinin geçmişteki hareketlerinin seçilmiş portföye uygulanmasıyla bulunmaktadır. Bu metotta korelasyon ve volatilité gibi bir parametre tahmin edilmemektedir. Tarihsel simülasyon metodu parametrik veri içermeyen bir yöntem olduğu için riskin hesaplanması oldukça kolay olmasına rağmen analitik metot sistemine göre hem hesaplanma kolaylığı hem de hesaplanma süresi olarak geride kalmaktadır. Bu metot ile yapılan tahminler sadece geçmiş veri hareketlerine bağlı olduğu için gelecekte yaşanabilecek değişimler dikkate alınmaz ve risklerin bazıları gözden kaçabilmektedir (Türker, 2009:s. 8).

### 2.2.2. Monte Carlo Simülasyon Metodu

Monte Carlo simülasyon metodu temelde tarihi simülasyona benzeyen parametrik verileri içermeyen bir yöntemdir. Monte Carlo simülasyon metodunu tarihsel simülasyondan ayıran en büyük fark senaryoların geçmiş verilere dayanmaması ve getiriler için bir kâr dağıtım sınırı olmamasıdır. Monte Carlo simülasyonu yapılırken piyasa oluşturan etkenlerini değişimlerinden istatistiki dağılım kullanılarak rassal fiyatlar ve oranlar elde edilmektedir. Elde edilen bu rassal fiyat ve oranlar gerçek dışıdır. Rassal fiyat ve oranlar kullanılarak seçilen portföyle ilgili kâr- zarar dağılımı varsayımsal olarak tahmin edilir. Elde edilen varsayımsal kâr-zarar dağılımı baz alınarak riske maruz değer hesaplanmaktadır. Monte Carlo simülasyonu metodu, hesaplama yapma süresi uzun ve güçlü bilgisayarlar gerektiği için ise diğer iki metoda göre dezavantajlıdır (Choudhry, 2006).

### 2.2.3. Analitik Metot (Varyans-Kovaryans Yöntemi)

Analitik metotla riske maruz değer hesaplanırken ilk olarak geçmiş veriler baz alınarak korelasyon ve oynaklık bulunmaktadır. Risk faktörlerinin değişkenliğinin standart sapmaları korelasyon katsayıları dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Riske maruz değer hesaplanması ise şu şekildedir (Jorion,2006) :

$$\text{Riske Maruz Değer} = \alpha \times \sigma \times M$$

$\alpha$  = Güven Aralığı

$\sigma$  = Standart Sapma

M = Seçilen portföyün piyasa değeri

Analitik metot diğer metotlara nazaran daha kolay hesaplanan ve hesaplama süresi daha kısa olan bir yöntemdir. Fakat analitik metotla riske maruz değer hesaplanırken tüm risk faktörlerinin normal dağılıma sahip olması esasına bağlı olduğu için riske maruz değer olduğundan daha küçük çıkma ihtimali vardır.

## 3. LİTERATÜR TARAMASI

Christoffersen ve Gonçalves (2004) çalışmalarında riske maruz değer hesaplanmasında belirlenen güven aralıkları seçilirken yapılan hataları ve bu hataların büyüklüğünü ölçerek yeni bir örnekleme tekniği oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışma sonucunda güven aralıklarının yeterli açıklayıcılığa sahip olmadığı, bulanık alanlar bıraktığını bulmuşlardır. Çalışma sonucunda güven aralığı seçiminin ezbere yapılmaması gerektiği veri setinin o güven aralığında açıklanabilir olması gerektiğini aktarmışlardır.

Alexander (2004) çalışmasında finansal riski ölçmede kullanılan geleneksel yöntemlerin pozitif ve negatif yönleri üzerine çıkarımlarda bulunmuştur. Alexander'a göre geleneksel yöntemlerin eksikliklerinin temel sebebi tarihsel veri seti kullanılarak tahmin yapılması ve bu tahmin yapılırken geçmişte risk oluşturan şartlar tekrar oluşmayacağından yöntemlerin hatalı olduğunu öne sürmektedir.

Çalışmada geleneksel yöntemler yerine daha meydana gelmemiş durumları işleyecek simülasyonların kullanılmasının daha yararlı olacağı aktarılmıştır.

Bozkuş (2005), çalışmasında riske maruz değeri hesaplamak için Amerikan Doları/Euro günlük fiyatları ve ISE-100 Endeksinden elde edilen verileri kullanmıştır. Bozkuş çalışmasında VaR yönteminin yanında alternatif bir tutarlı risk ölçüm aracı olan Beklenen Kayıp yöntemini kullanmıştır. Çalışma sonucunda Beklenen Kayıp yönteminin daha uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Özden (2007), çalışmasında İMKB 30 endeksinden bir portföy oluşturularak günlük getiri hesaplamıştır. Çalışmada yüzde 99 güven aralığında varyans-kovaryans, tarihsel simülasyon ve monte carlo simülasyonu kullanılarak riske maruz değer hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda varyans-kovaryans yöntemi hesaplama hızı olarak öne çıksa da piyasa dalgalanmaları bakımından tarihsel ve monte carlo simülasyonlarına göre hassasiyetini kaybetmektedir. Çalışmada üç yöntemde hesaplanan riske maruz değeri yakın çıkmıştır. Çalışmada öneri olarak ise güven aralığından çıkıldığında riske maruz değerini hassasiyetini kaybettiği için, riske maruz değerinin tek başına riski ölçebilecek bir yapıda olmadığı aktarılmaktadır.

Demireli ve Taner (2009), çalışmalarında riske maruz değeri ölçmek Euro, Altın ve Amerika Birleşik Devletler dolarından eşit ağırlıktaki bir portföy oluşturmuşlardır. Çalışma sonucu elde edilen bulgular literatürle paralellik göstermiş ve Türkiye piyasasında en geçerli yöntemin Monte Carlo simülasyonu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu duruma ek olarak parametrik yöntemlerin tutarlı sonuçlar vermediği ortaya çıkmış bu yüzden riske maruz değerinin ölçümünde portföy dağılımının önemli bir etken olduğu sonucuna varılmıştır.

Dani'elsson (2011), Financial Risk Forecasting adlı kitabında R ve Matlab da riske dair istatistiksel formüllerin nasıl dijital ortama geçirildiğini göstermektedir. Riskin sadece dijital ortama geçirmeyip birden fazla örneklede kod örneklerini desteklemektir. Bu örneklerinden bir tanesi Standart & Poor 500 endeksinden oluşturduğu portföy üzerinden riske maruz değeri hem geleneksel yöntemlerle hemde simülasyonlarla kıyaslamış ve stress testi uygulamalarını sonlandırmıştır.

Dalbudak vd. (2017), çalışmalarında İMKB-30'dan elde edilen portföylerin kayıplarını 3 farklı riske maruz değer yöntemi kullanarak analiz etmektedirler. Bu çalışmada riske maruz değeri ölçmek için kullanılan yöntemler Tarihsel Simülasyon, Varyans-Kovaryans Yöntemi ve Monte Carlo Simülasyonudur. Çalışmanın bulgularına bakılırsa varyans-kovaryans yöntemi ile monte carlo simülasyonu tarihsel simülasyondan daha iyi sonuçlar vermektedir.

## 4. ARAŞTIRMA, YÖNTEM VE BULGULAR

### 4.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın esas amacı Ukrayna-Rusya savaşı öncesi ve sonrası Türkiye'nin piyasa riskinin tespit edilmesidir. Bu amaca ek olarak piyasa riski ölçüm yöntemi olan riske maruz değer ile beklenen getiri arasındaki ilişkinin varlığının ve yönünün tespit edilmesi ve riske maruz değerinin gelecek tahminlemesinin yapılmasıdır. Riske maruz değer tahminleme yapılırken derin öğrenme metodu olan yinelemeli sinir ağı kullanılmıştır. Literatürdeki örneklerden yola çıkılarak riske maruz değer ölçümü için portföy oluşturulmuş ve oluşturulan portföyden riske maruz değer ölçümlenmesi yapılmıştır. Riske maruz değer ölçümünde oluşturulacak portföy içinde Borsa İstanbul'da işlem gören bankalar arasından en yüksek işlem hacmine sahip beş banka seçilerek bir portföy oluşturulmuştur. Bu bankalar;

- Türkiye İş Bankası,
- Garanti BBVA,
- Akbank,



- Halk Bank,
- Yapı Kredi'dir.

Seçilen bankaların 01 Haziran 2021-18 Nisan 2022 arasındaki veriler ilk veri seti, 18 Nisan 2022 -01 Aralık 2022 arasındaki veriler ise ikinci veri seti olarak alınmıştır. Bu zaman dilimleri 10 günlük periyodlara ayrılmıştır. Bu zaman diliminin seçilmesinde ise Ukrayna-Rusya Savaşından önceki süre ile savaş sonrası zaman diliminin eşit olması amaçlanmıştır. Ukrayna- Rusya savaşının Türkiye piyasası riskine etkisini ölçmek için iki ayrı veri seti kullanılmıştır. Savaşın hala devam etmesi ve savaşın süresinin tahminleme için yeterli veriyi sağlayamayacağından iki ayrı veri seti yerine tüm zaman tahminlemesinde bir bütün olarak alınmıştır.

#### 4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmadaki esas amaç Ukrayna-Rusya savaşı öncesi ve sonrasında Türkiye piyasa riskinin ölçülmesi olduğu için, Rusya'ya uygulanan ambargolardan dolayı en fazla etkilenen sektör olduğu düşünülen bankacılık sektöründen portföy oluşturulmuştur.

Piyasa riski sistematik bir risktir. Bu durum piyasa riskinin tüm piyasayı kapsamasını sağlamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada bankacılık sektörüne yahut bankalara özgü spesifik riskler göz ardı edilmiştir. Ayrıca portföy oluşturmak için banka seçerken Borsa İstanbul'da piyasa değeri en büyük 5 banka seçilmiştir.

#### 4.3. Araştırmanın Çalışma Alanı ve Veri seti

Bankaların 01 Haziran 2021-18 Nisan 2022 yılları arasındaki veriler ilk veri seti, ikinci veri seti ise 18 Nisan 2022 – 1 Aralık 2022 tarihleri arasındaki 10 günlük periyodlar olarak tanımlanmıştır. Bu veriler kullanılarak 2 farklı riske maruz ölçümü yapılmıştır. Riske maruz değeri hesaplamaları için matematiksel formüller python programlama dili kullanılarak Python IDE'sine aktarılmıştır. Python IDE'si olarak da Google Colabratory seçilmiştir.

#### 4.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada riske maruz değer hesaplanmadan önce araştırma kapsamındaki bankaların belirlenen zaman aralıklarındaki verileri veri kazıma yöntemiyle<sup>4</sup> "yahoo finance" den elde edilmiş ve ilk olarak birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testi yapılmasındaki amaç serinin durağan olup olmadığına karar vermektir. Riske maruz değer hassasiyetini verinin oynaklığıyla bağlantılı olduğu için veri setinin durağanlığı kontrol edilmektedir (Danı'elsson, 2011).

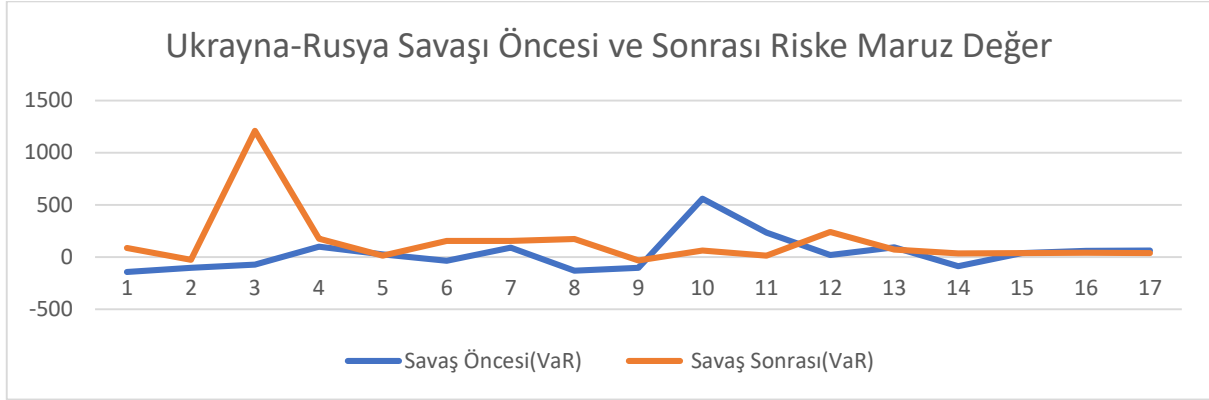
Birim kök testleri yapılırken istatistiksel formüller "python "programlama dili yardımıyla bulut bir geliştirme ortamı olan "Google Colabratory"a aktarılmıştır.

Birim kök testinden sonra ise riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer 10 günlük periyodlar halinde hesaplanmıştır. Riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer hesaplandıktan sonra derin öğrenme algoritmalarından biri olan Yinelemeli Sinir Ağı (Recurrent Neural Network) kullanılmıştır.

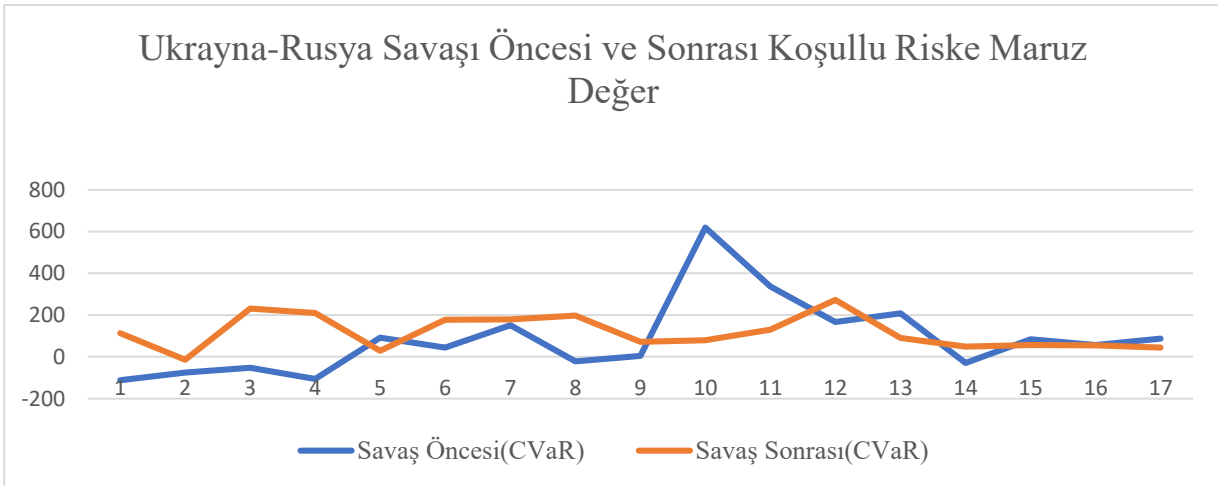
Yinelemeli Sinir Ağı, ileriye doğru besleme (feedforward) yapısına sahip tahminleme için kullanılan derin öğrenme algoritmasıdır. Bu çalışmada yinelemeli sinir ağının temel yapısı kullanılmıştır. Yinelemeli sinir ağlarından Lstm (Long Short Term Memory) ya da Gru (Gated Recurrent Unit) modelleri tercih edilmemesinin sebebi, bu modellerin karmaşık ve büyük veri yapılarında kullanılmasıdır (Padamallu, 2020).

<sup>4</sup> Veri kazıma yöntemi: Bir web sitesinde verileri alıp bir başka bir kaynağa aktarma.

#### 4.5.Araştırmanın Bulguları



Şekil 1. Ukrayna-Rusya Savaşı Öncesi ve Sonrası Riske Maruz Değer (VaR)



Şekil 2. Ukrayna-Rusya Savaşı Öncesi ve Sonrası Koşullu Riske Maruz Değer (CVaR)

Şekil 1 ve Şekil 2'de hem riske maruz değer hem de koşullu riske maruz değer savaş öncesi ve savaş sonrası durumları gösterilmiştir. Şekil 1 ve Şekil 2'de iki ayrı riske maruz değer yatay seyretmekte ve kırılma noktaları benzerdir. Fakat iki şekil incelendiğinde koşullu riske maruz değerlerin daha keskin ve daha fazla olduğu yorumlanmaktadır. Koşullu riske maruz değer, riske maruz değer noktalarının ötesinde meydana gelen kayıpları da ölçmektedir. Koşullu riske maruz değer risk maruz değere göre daha hassas olduğu söylenebilir.

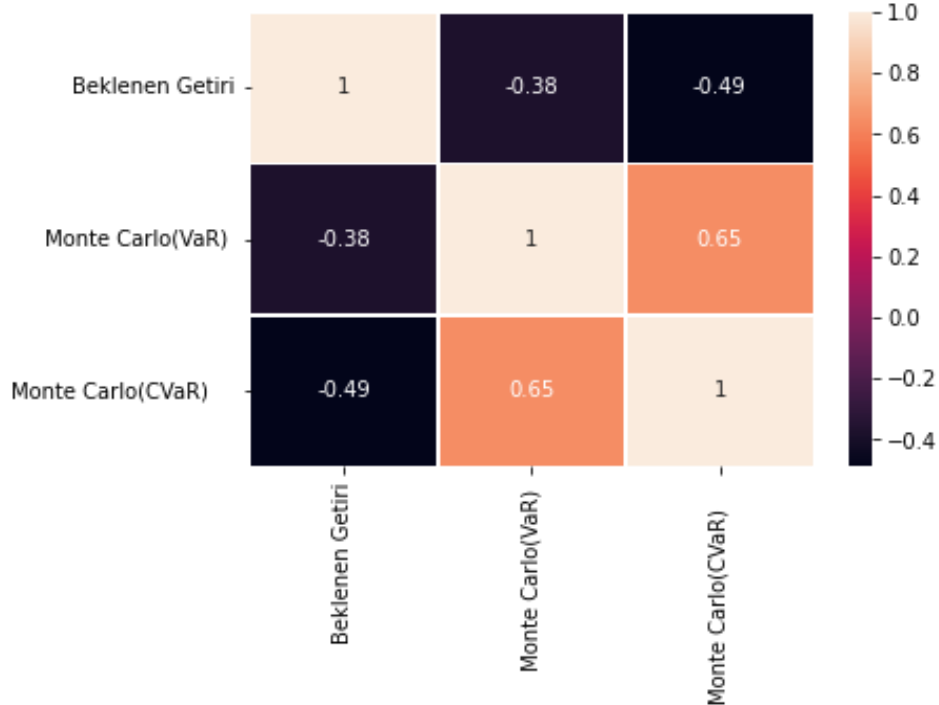
Şekil 1'de savaş sonrası 3. periyotta riske maruz değer de ani bir yükseliş görülmekte; sonraki aylarda riske maruz değer yatay seyirde devam etmektedir. Şekil 2'de de 3. periyotta bir yükseliş gözükmemekte ve diğer aylarda daha yatay seyirde devam etmiştir. Savaş sonrası 3. Periyotta olan ani kırılma devam etmediği için riske maruz değer savaşla bir bağlantısı olmadığı söylenebilir.

Bankalar	P-Value	T-Statistic	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer	%10 Kritik Değer

<b>Akbank</b>	<b>0.9808</b>	<b>-0.3808</b>	<b>-3.449</b>	<b>-2.87</b>	<b>-2.571</b>
<b>Garanti BBVA</b>	<b>0.9583</b>	<b>-0.29</b>	<b>-3.449</b>	<b>-2.87</b>	<b>-2.571</b>
<b>Halk Bank</b>	<b>0.9739</b>	<b>-2,2941</b>	<b>-3.449</b>	<b>-2.87</b>	<b>-2.571</b>
<b>Türkiye İş Bankası</b>	<b>0.9562</b>	<b>-0.275</b>	<b>-3.449</b>	<b>-2.87</b>	<b>-2.571</b>
<b>Yapı Kredi</b>	<b>0.9999</b>	<b>-2.179</b>	<b>-3.449</b>	<b>-2. 87</b>	<b>-2.571</b>

**Tablo 1.** Birim Kök Test Sonuçları

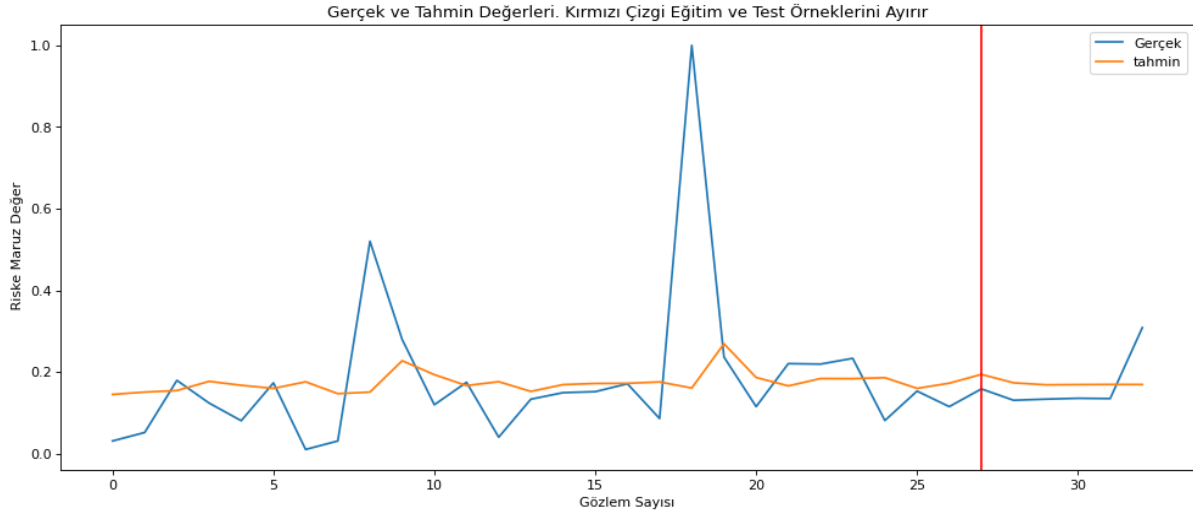
Çalışmada kullanılacak verilerde trend olup olmadığı belirlemek için birim kök testi yapılmış ve Tablo 1’de uygulama sonuçları verilmiştir. Her banka için Tablo 1’deki p-value değerleri incelendiğinde tüm değerlerin 1’den küçük olduğu görülmektedir. Tablo 1’de P-value değerlerine ek olarak T -statistic mutlak değerlerinin tüm yüzdelik kritik değerlerden yüksek olduğu görülmektedir. Bu iki test veri sonucunda veri setinin durağan olmadığı görülmüştür. Veri setinde sahte regresyon olmadığını ve genel bir trend olmadığını söylenebilmektedir.



**Şekil 3.** Beklenen Getiri İle Riske Maruz Değerlerin Korelasyonu

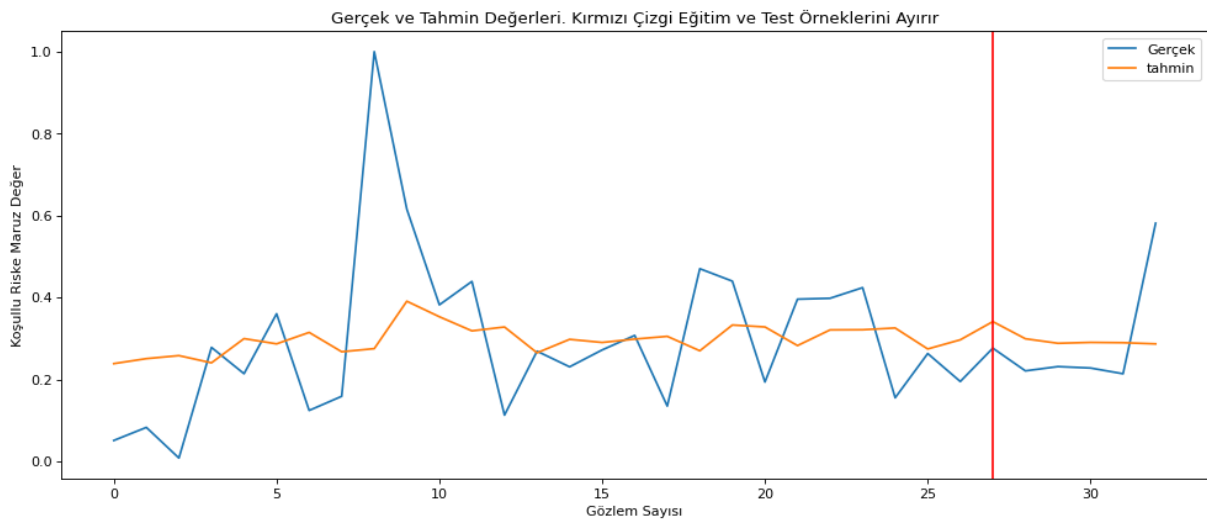
Portföylerden elde edile riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer beklenen getiriyle korelasyon analizi yapılmıştır. Şekil 3’de beklenen getiriyle riske maruz değerlerin korelasyon sonuçları görülmektedir. Şekil 3’de beklenen getiri ve riske maruz değer arasında zayıf düzeyde negatif bir ilişki var (-0.38) olmasına rağmen koşullu riske maruz değer ile beklenen getiri arasında orta düzey (-0.49)

negatif bir ilişki vardır. Bu da beklenen getiri ile riske maruz değerlerin aynı anda azaldıklarını göstermekte ancak aynı anda artmadıklarını ifade etmektedir. Riske maruz değer portföyün maksimum edeceği zarar olduğu için getiriyle negatif korelasyon olması beklenen bir durumdur. Burada elde edilen bir sonuç da koşullu riske maruz değerlerin daha hassas olduğudur.



**Şekil 4.** Yinelenen Sinir Ağı Uygulaması Sonucunda Tahmin ve Gerçek Değerleri

Riske maruz değerlerin tahminlemesi yinelenen sinir ağı kullanılmış ve Şekil 4'te Riske Maruz Değerin Yinelenen Sinir Ağları ile tahmini ve gerçek değerleri gösterilmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen model eğitim değerlerinin iyi olmasına rağmen tahmin gerçekte olan kırılma anlarını görmemekte ve yatay bir hareket yapmaktadır. Riske Maruz Değerin hareketinin tahmini için Yinelenen Sinir Ağlarının başarısız olduğu gözlemlenmektedir. Bu başarısızlığa neden olan ana sebep gözlem sayısı eksikliği olabilir. Ayrıca modelin aşırı beslenmesi bu duruma sebep olabilir. Bu noktada daha sonra yapılacak çalışmalar için bu modelin kullanılmaması veya gözlem sayısının fazla tutulması önerileri sunulabilir.



### Şekil 5. Yinelenen Sinir Ağı Uygulaması Sonucunda Tahmin ve Gerçek Değerleri

Riske maruz değerlerin tahminlemede yinelenen sinir ağları kullanılmış ve Şekil 4’te riske maruz değer yinelenen sinir ağları ile tahmini ve gerçek değerleri gösterilmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen model eğitim değerlerinin iyi olmasına rağmen tahmin gerçekte olan kırılmaları görmemekte ve yatay seyretmektedir. Yinelenen sinir ağıyla yapılan koşullu riske maruz değer tahminleri başarısız olmaktadır. Veri setinin büyüklüğü ve yapısının benzer olmasından ötürü bu başarısızlığa neden olan sebepler riske maruz değerlerle aynı sebepler olabilir. Hem riske maruz değer hem de koşullu riske maruz değer tahminlemede model optimizasyonu birden fazla kez yapılmasına rağmen çıktılar değişmemektedir. Tahminleme çalışması için yinelenen sinir ağının yetersiz olduğu ve modelin değiştirilmesi yahut model setinin genişletilmesi gerektiği sonucuna ulaşabilmektedir.

Model parametreleri seçilirken birden fazla deneme yapılmıştır ve seçilen model parametreleri modelin başarısının en yüksek olduğu durumların parametreleridir. İlk parametre olan veri seti ayrımı için, veri seti % 80 eğitim, % 20 test verisi olarak ayrılmıştır. Çalışmada optimizasyon parametresi olarak “adam” algoritması seçilmiştir. Aktivasyon fonksiyonu parametresi olarak “tanh” seçilerek veri boyutunun da küçüklüğü de göz önünde bulundurularak on parametre ise tur (epoch) sayısı da 20 olarak belirlenmiştir.

### SONUÇ

Risk, yapısı gereği belirsizlik içermektedir ve insanoğlunun hayatını devam etmesi için riskten kaçınmaları gerekmektedir. İnsanlar riskten kaçınmak için riski tahmin ederek önlem almaya çalışmışlardır. Riskten kaçınma hayatın her alanında görüldüğü gibi finansal piyasalarda da görülmektedir. Finansal riskten kaçınmak için de riski objektif olarak ölçümlemek gerekmektedir. Çalışmada piyasa riskini ölçmek için riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer kullanılmıştır. Her iki riske maruz değeri hesaplamadan önce kullanılan verinin doğruluğundan emin olmak için belirli ek analizler yapılmıştır. Yapılan çalışmada ilk olarak belirlenen zaman aralığında kapanış değerlerinden birim kök testi yapılmış olup, elde edilen verilerin birim köke sahip olmadığı dolayısıyla zaman serisinin sahte ilişki sahip olmadığını gösterilmiştir. Zaman serisi sahte ilişkiye sahip olmamasından ötürü riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer ölçümleri daha anlamlı olacaktır. Riske maruz değeri ölçümlerinde kullanılan hisselerin kapanış verileri 10 günlük periyodlar halinde Monte Carlo simülasyonu yöntemine tabi tutulmuştur. Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanan riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer savaştan çok etkilenmediği ortaya çıkmıştır. Ukrayna-Rusya savaşının, ölçümleri yapılan bankalar özelinde piyasayı çok etkilemediği söylenebileceği gibi Türkiye’nin piyasa riskini oluşturan iç dinamiklerin savaşın oluşturduğu etkilerden daha etkili olduğu da söylenebilir. Elde edilen veriler Ukrayna- Rusya savaşının Türkiye piyasasına etkisinden bahsetmek için yeterli değildir. Diğer çalışmalarda Türkiye’nin piyasa riskini etkileyen makro ve mikro ekonomik şartlar da sisteme dahil edilebilir. Diğer bir sınırlılık ise çalışmada Borsa İstanbul’da işlem gören bu beş bankanın (Türkiye İş Bankası, Garanti BBVA, Akbank, Halk Bank, Yapı Kredi) günlük verileri 10 günlük periyodlara ayrılarak riske maruz değer, koşullu riske maruz değer ve beklenen getiri değerleri hesaplanması olmuştur. Piyasa riski sistematik bir risk olduğu için teoride tüm piyasayı etkilediği varsayılsa da uygulamada yeterli olmayabilir. Fakat Türkiye piyasası gibi oynaklığa sahip ülkelerde riske maruz değer ölçümleri göz arda edilemeyecek derecede önemlidir.

Çalışmanın ikinci kısmında ise riske maruz değer ve koşullu riske maruz değer beklenen getiri ile korelasyonuna bakılmıştır. Korelasyon işlemi sonucunda riske maruz değer ile beklenen getiri arasında düşük negatif düzey bulunurken, koşullu riske maruz değerle beklenen getiri arasında orta düzey negatif

ilişki bulunmuştur. Bu korelasyon işleminin yapılmasındaki amaçlardan biri riske maruz değer, koşullu riske maruz değer beklenen getiri arasında bağ olup olmadığına anlamaktır. Diğer amaç ise gelecekte veri seti daha genişletilerek yapılacak regresyon analizlerine bir öncü oluşturmaktır. Bu doğrultuda yapılan analizden elde edilen sonuç her iki riske maruz değer ile beklenen getiri arasında negatif korelasyon olduğudur.

Son olarak elde edilen riske maruz değer ve koşullu riske maruz değerlerin derin öğrenme metodu olan yinelemeli sinir ağı ile tahminleme yapılmıştır. Tahminleme sonucunda her iki veri seti içinde tahminleme yeterli olmamıştır. Model optimizasyon işlemine sokulsa dahi tahminleme işlemi verimli olmayacaktır. Bu durumun ana sebebi elde edilen verinin yeterli örnek uzayı sağlamamasıdır. Bu durumda riske maruz değer derin öğrenme metodları ile tahminlenmesi için ya sentetik veri üretilecek ya da transfer learning işlemiyle öznelik transferi yapılacaktır. Diğer bir alternatif yöntem ise tahminlemenin Destek Vektör Makineleri gibi makine öğrenme metoduyla yapılmasıdır. Farklı alternatif çözüm metodları uygulanarak elde edilen yeterli veri sayısına erişmiş olan örnek uzay sistemleri ile başarı oranı daha yüksek sonuçlar elde edilebilir.

## KAYNAKÇA

- Adler, M., & Dumas, B. (1984). Exposure to Currency Risk: Definition and Measurement. *Financial Management*, 13(2), 41-50.
- Alexander, C. (2004). M&F International Derivatives and Financial Markets Conference. *The Present and Future Of Financial Risk Management*. 10 Eylül 2003 .Campos de Jordao.
- Alexander, C. (2008). *Market Risk Analysis*. John Wiley & Sons Ltd.
- Banton, C. (2020, Mayıs 17). Aralık 10, 2020 tarihinde .investopedia.com: <https://www.investopedia.com/terms/> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020)
- Bozkuş, S. (2005). Risk Ölçümünde Alternatif Yaklaşımlar: Riske Maruz Değer (Var) Ve Beklenen Kayıp (Es) Uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27-25.
- Britannica*. (2022 <https://www.britannica.com/dictionary/risk> ( Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022)
- Chen, J. (2020). [https://www.investopedia.com/terms/c/conditional\\_value\\_at\\_risk](https://www.investopedia.com/terms/c/conditional_value_at_risk) ( Erişim Tarihi: 1 Aralık 2022)
- Chen, J. (2020). <https://www.investopedia.com/terms/p/politicalrisk.asp>( Erişim Tarihi: 1 Aralık 2022)
- Choudhry, M. (2006). *An Introduction To Value-At-Risk* (4. b.). Ly John Wiley & Sons Ltd.
- Christoffersen, P., Gonçaves, S. (2004). Estimation Risk in Financial Risk Management. *CorporatFinance Institute*.(2020)<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/risk-management/> ( Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022)
- Dalbudak, Z. I., Atan, M., Yılmaz, V. (2017). Comparison of Value at Risk Methods: Application of Ise 30. *Journal of Business, Economics and Finance*, 254-263.
- Dani'elsson, J. (2011). *Financial Risk Forecasting*. Wiltshire: John Wiley & Sons Ltd.
- Demireli, E., & TANER, B. (2009). Risk Yönetiminde Riske Maruz Değer Yöntemleri Ve Bir Uygulama . *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 127-148.

- Fortline Solver Cooperation*. (2012).<https://www.solver.com/risk-analysis-process> ( Erişim Tarihi: 3Aralık 2022)
- Hansson, S. O.,Zalta, E. N. (2007). Risk. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 3-5.
- Harper, D. R. (2022). <https://www.investopedia.com/articles/04/092904.asp> ( Erişim Tarihi: 4 Aralık 2022)
- Hayes, A. (2022) <https://www.investopedia.com/terms/f/financialrisk.a>( Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022)
- Jorion, P. (2003). *Financial Risk Manager Handbook* (2. b.). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Jorion, P. (2006). *Value At Risk The New Benchmark For Managing Financial*. McGraw-Hill.
- Kenton, W. (2021). <https://www.investopedia.com/terms/l/liquidityrisk.asp> ( Erişim Tarihi: 4Aralık 2022)
- lotusamity(2018,)<https://lotusamity.com/equity-risk/> ( Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022)
- Morgan, L. (2021). <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/operational-risk> Erişim Tarihi: 4 Aralık 2022)
- Özden, Ü. H. (2007). Riske Maruz Değer (RMD) Hesaplama Yöntemleri: IMKB ÜzerineUygulama. *Oneri*, 27285.
- Pedamallu, H. (2020). <https://medium.com/analytics-vidhya/rnn-vs-gru-vs- lstm-> ( Erişim Tarihi: 4 Aralık 2022)
- Peterdy, K. (2022). <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/ fixed-income/credit-risk/> ( Erişim Tarihi: 4 Aralık 2022)
- Türker, H. (2009). *Riske Maruz Değer (Value At Risk) Ve Stres Testi: Global Finansal Kriz Sonrasi Etkinliklerinin Değerlendirilmesi*. Sermaye ve Piyasası Kurulu.

## MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNDE BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI USING BIG DATA TECHNOLOGY IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM

Doç. Dr. Özcan DEMİR<sup>1</sup>  
Edagül ÇOBAN<sup>2</sup>  
Zülküf NARLIKAYA<sup>3</sup>

### ÖZET

Çağımızda iş ve teknolojiye en son yeniliklerden biri de şüphesiz büyük veri teknolojisidir. Özellikle dijitalleşme ile internet kullanımının artması muazzam miktarlarda veriyi ortaya çıkarmıştır. Büyük veri teknolojisinin gelişimi iş dünyasını etkilemekte ve bu etki muhasebe alanında da kendisini göstermektedir. Özellikle bir bilgi sistemi olarak muhasebe, her geçen gün ortaya çıkan yenilikçi teknolojik araçların bir sonucu olarak çarpıcı değişimlere tanık olmaktadır. Fakat bu tür yeni teknolojik araçların muhasebe bilgi sisteminin kalitesi ve çıktıları üzerindeki etkisi konusunda çok fazla endişe bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, büyük veri teknolojilerinin muhasebe bilgi sistemleri üzerindeki potansiyel etkisine ilişkin teorik bir çerçeve çizmektir. Büyük veri teknolojisi, kurumsal muhasebe bilgi sistemlerinin yapısında köklü bir değişikliğe yol açmış ve büyük muhasebe verilerinin yönetimi ve entegrasyonu için yeni bir çözüm ve uygulama platformları sağlamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Muhasebe Bilgi Sistemi, Büyük Veri, Büyük Veri Teknolojisi

**Jel Kodları:** M49

### ABSTRACT

One of the latest innovations in business and technology in our age is undoubtedly big data technology. The increase in the use of the internet, especially with the digitalization, has revealed enormous amounts of data. The development of big data technology affects the business world and this effect is not far from the accounting field. Accounting, especially as an information system, is witnessing striking changes as a result of innovative technological tools emerging day by day. But there is a lot of concern about the impact of such new technological tools on the quality and outputs of the accounting information system. In this context, the aim of the study is to draw a theoretical framework regarding the potential impact of big data technologies on accounting information systems. Big data technology has radically changed the structure of corporate accounting information systems and provided a new solution and application platforms for the management and integration of big accounting data.

**Keywords:** Accounting Information System, Big Data, Big Data Technology

**Jel Codes:** M49

## 1. GİRİŞ

Gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan internet, sayılamayacak kadar çok kullanıcı kitlesine ulaşmış ve bununla beraber kurumlar tarafından kullanılmayı bekleyen çok sayıda kullanıcı bilgisi ortaya çıkmıştır. Kişisel bilgiler ışığında müşteri memnuniyeti oluşturmayı amaçlayan birçok firma bu amaçlarına ulaşabilmek için büyük veri teknolojilerinden faydalanmaktadır (Ünal, 2015: 27-28).

<sup>1</sup> Firat Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0001-9382-6781, [odemir@firat.edu.tr](mailto:odemir@firat.edu.tr)

<sup>2</sup>Yüksek Lisans Öğrencisi, Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD, ORCID: 0000-0001-8943-8508, [edagulcoban23@gmail.com](mailto:edagulcoban23@gmail.com)

<sup>3</sup>Doktora Öğrencisi, Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD, ORCID: 0000-0002-2473-5509, [z.nrlky@gmail.com](mailto:z.nrlky@gmail.com)



Hem kişilere hem de işletmelere ekonomik ve sosyal faydalar sağlayan büyük veri sistemlerinin önemli fırsatları bulunmaktadır (Le Roux, 2012). Veri depolama maliyetlerini ucuzlatma ve kapasite yükseltme gibi avantajları barındırdığı bilinen büyük verinin veri madenciliği ve veri analizi gibi alanlarda da gelişmeler kaydettiği görülmektedir (Brown vd., 2015: 451-468). Entelektüel sermaye yaratılması konusunda yeni ve yüksek potansiyele sahip imkanlar sunan büyük veri sistemlerine işletmelerin ilgisi her geçen gün artmaktadır (Le Roux, 2012). Büyük veri kullanımı sayesinde elde edilen veriyi bilgi ve eylemlere dönüştürmek, dönüşen bu eylemlerin karar verme süreçlerindeki yeteneklerinin artmasını sağlamak mümkün olmaktadır. Büyük oranlarda veri kaynaklarının daha kaliteli bilgi oluşturmak için kullanılması ve karar mekanizmalarına aktarılması büyük verinin önemini ortaya koyan unsurlar olarak açıklanmaktadır (Secundo vd., 2017). Büyük verinin en güçlü odağını yeni iş kararları, daha iyi iş süreçleri ve gizli değerleri keşfetmek oluşturmaktadır. Bu yeni anlayışlar ile gizli değerlerin keşfedilmesi ancak çok kaynaklı yapılandırılmamış verilerin üretimi ile mümkün olmaktadır (Chen vd., 2012).

Büyük verinin getirmiş olduğu teknolojik gelişmeler bir bilgi sistemi olan muhasebeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Muhasebe işlemlerinin uygulanması, varlık ve kaynakların takibi, satış rakamlarının izlenmesi ve daha sonrasında tüm bu işlemlerin raporlanması büyük veri sayesinde kolay bir hal almaktadır. Bu dönüşüm ve değişimlerden sınıflandırma, kayıt, doğrulama ve takip gibi işlemler de yararlanmış ve elektronik ortamda rutin bir hal alarak toplu bir şekilde yapılabilen faaliyetler haline gelmişlerdir (Yılmaz vd., 2017: 95).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, büyük veri teknolojilerinin muhasebe bilgi sistemleri üzerindeki potansiyel etkisine ilişkin teorik bir çerçeve çizmektir. Bu çalışma, büyük veri teknolojilerinin muhasebe bilgi sistemine olası etkilerini ortaya koymasından önemlidir ve diğer araştırmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada ilk olarak muhasebe bilgi sistemi kavramsal bir çerçevede incelenmiştir. Daha sonra büyük veriyle ilgili yazında öne çıkan bilgilere yer verilmiştir. Son olarak ise büyük veri teknolojileri ve bu teknolojilerin muhasebe bilgi sistemine olası etkisi incelenmiştir.

## **2. MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİ**

### **2.1. Muhasebe Bilgi Sisteminin Tanımı**

Bilgi yönetimi kavramının iş yaşamına girmesiyle birlikte büyük hareketlik yaşanmış ve bu durum işletmelerde bilginin üretilmesi ve kullanılması bakımından muhasebeyi de etkilemiştir. Özellikle son dönemlerde bilgi teknolojilerinin muhasebede alanında kullanımının yaygınlaşmasıyla en parlak çağını yaşayan muhasebe bilgi sistemi hem yöneticiler hem de işletmeler bakımından önem arz eden bir bilgi sistemi haline gelmiştir (Sürmeli vd., 2007: 95-96).

Muhasebe bilgi sistemi, finansal verilerin kaydedilmesi, saklanması, raporlanması ve yorumlanması gibi temel muhasebe faaliyetlerinin standart ve özelleştirilmiş muhasebe yazılımları yardımıyla yönetilmesine ve kontrolüne imkan veren bir platform olarak tanımlanabilir (Tazegül, 2020: 4).

Muhasebe bilgi sistemi, karar vericilere bilgi üretmek üzere verileri toplayan, kaydeden, depolayan ve işleyen bir sistem olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu sistem kişileri, prosedürleri ve talimatları, verileri, yazılımı, bilgi teknolojisi altyapısını ve dahili kontrolleri ve güvenlik önlemlerini içerisinde barındırmaktadır (Romney ve Steinbart, 2016: 37).

Başka bir tanımda muhasebe bilgi sistemi, karar alıcıların ihtiyaç duydukları bilginin üretilmesi amacıyla finansal verileri çeşitli fiziksel araç ve materyalleri kullanarak, muhasebe bilgisine dönüştüren bir bilgi sistemi platformu olarak tanımlanmaktadır (Wilkinson, vd., 2000: 7)

Genel olarak muhasebe bilgi sistemi, geçmiş veya mevcut finansal verileri kullanıcılarına eksiksiz ve zamanında sunulması için bu verileri toplayan, kaydeden, depolayan ve işleyen bir bilgi sistemi olarak tanımlanabilir (Bayraktar, 2020: 37).

## 2.2. Muhasebe Bilgi Sisteminin Unsurlar

Muhasebe bilgi sistemi insan kaynakları, donanım ve yazılım, bilgi iletişim araçları ve raporlar olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır (Sürmeli vd., 2007: 59):

**İnsan Kaynakları:** İnsan unsuru, işletmenin diğer tüm sistemlerinde olduğu gibi muhasebe bilgi sistemi açısından da önemlidir. Çünkü finansal bilgilerin üretilmesinden karar vericilere aktarılmasına kadar olan tüm süreçlerde insan unsuru bu sürecin en kilit noktasını oluşturmaktadır (Bulut Deniz, 2018: 5).

Muhasebe bilgi sisteminde bilginin doğru, güvenilir, anlaşılır ve hızlı bir şekilde iletilmesi, işletme faaliyetlerinin yürütülmesi ve kontrolünün sağlanması açısından gereklidir. Bu nedenle böylesine önemli bir işlevin yerine getirilmesini sağlayacak personelinde mesleki olarak yeterli bilgi ve yeterliğe sahip olması gerekmektedir (Şengel, 2011: 170).

**Donanım ve Yazılımlar:** Günümüzdeki teknolojik gelişmelerden en fazla etkilenen bilgi sistemlerinden bir tanesinin de muhasebe bilgi sisteminin olduğu söylenebilir. Özellikle küreselleşmeyle birlikte işletmelerin, diğer işletmeler ile rekabet edebilmeleri adına teknolojik gelişmeleri yakından izlemeleri gerekmektedir. Çünkü işletmelerin ölçekleri büyüdükçe bilgi teknolojilerine olan ihtiyaçları da günden güne artış göstermektedir (Jumshudlu, 2019: 39).

Muhasebe bilgi sistemi, finansal verileri ya da bilgileri karar vermede kullanılacak bilgilere dönüştürmek için el ile bilgi işlem, makinalı (mekanik) bilgi işlem ve bilgisayara dayalı (elektronik) bilgi işlem olmak üzere üç bilgi işleme yönteminden yararlanmaktadır. Verilerin toplanması, işlenmesi faaliyetleri sırasında kullanılacak yöntemlere göre hesap makinası, kasa tahsil makinası, daktilo, bilgisayar ve paket programları, yazıcı, okuyucu vb. donanımlar kullanılmaktadır. Ayrıca bir muhasebe bilgi sisteminde kullanılacak donanımlar işletmenin bilgi işlem faaliyetlerinin yoğunluğuna, koşullara ve kullanılan bilgi işlem yöntemlerine göre sürekli olarak değişebilmektedir (Sürmeli vd., 2007: 61).

**Bilgi İletişim Araçları:** Bilgi iletişim araçları, veri veya bilgilerin toplanarak bilgi işlem faaliyetlerine dahi edildiği belgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu belgeler, muhasebe bilgi sistemine yönelik veri ya da bilgilerin nicelik, nitelik, taraflar ve yer gibi çeşitli yönleriyle ortaya koymakta ve somutlaştırıp kanıtlanabilir duruma getirmektedir. Bu belgeler, kayıt belgeleri ve ilk işlem belgeleri olmak üzere iki ayrılmaktadır. İlk işlem belgelere; fatura, gider makbuzu, poliçe, çek bono, kasa kayıt fişleri gibi belgeler örnek olarak verilebilir. Kayıt belgeleri ise, ilk işlem belgeleri aracılığıyla verilerin kaydedilmesi ve işlenebilmesi amacıyla kullanılan ve sürekliliği olan, büyük defter, yevmiye defteri, envanter defteri ve stok kartları gibi belgelerden oluşmaktadır (Demir ve Tanyıldızı, 2018: 146-147).

**Raporlar:** Raporlar, muhasebe bilgi sisteminin maddi çıktıları olarak tanımlanmaktadır. Kullanım bakımından iç ve dış raporlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Sürmeli vd., 2007: 61). İç raporlar işletme yönetiminin her kademesine sunulan ve denetim işlevinde kullanılan raporlardır. Dış raporlar ise, işletme ilgili olarak üçüncü şahıslara işlemenin mali durumu ve faaliyetlerine ilişkin bilgi sunan raporlardır (Elçin, 2017: 7).

Muhasebe bilgi sisteminin unsurları içerisinde yer alan raporlar sayesinde işletme içerisindeki ve dışındaki bilgi kullanıcılarına bilgi aktarımı sağlanmaktadır. Böylece hem işletme içerisindeki hem de işletme dışındaki karar vericiler bu raporlar doğrultusunda doğru kararlar alabilmektedir (Bulut Deniz, 2018: 7).

## 2.3. Muhasebe Bilgi Sisteminin İşleyişi ve Yapısı

Muhasebe bilgi sistemi yapısı gereği dış ve iç çevresinde yer alan çeşitli paydaşları ile sürekli olarak etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim sonucunda işletme faaliyetlerine ilişkin verileri, diğer bilgi üretim aşamalarında geçirek kullanıcılarına aktarmaktadır (Kar, 2019: 25).

Muhasebe bilgi sistemi işletmelere ilişkin mali raporların tam ve zamanında hazırlanması hususunda önemli bir araçtır. Muhasebe bilgi sisteminin işletme açısından stratejik olarak rekabet üstünlüğü

sağlamasının yanı sıra işletmelerin geleceğine ilişkin karar verilmesinde yöneticilere, bilginin nasıl kullanılması gerektiği ile alakalı yol göstermektedir (Güney, 2013: 278). Muhasebe bilgi sistemiyle üretilen bilgiler, pazarlama, üretim, finansman, yönetim, tedarik sürecinin planlaması, yatırımların belirlenmesi ve kontrolü gibi birçok faaliyet alanında kullanılmaktadır. Çünkü muhasebe bilgi sistemiyle işletmeler izleme, teşhis etme, önlem alma ve programlama gibi konularda bilgi sahibi olabilmektedir. Bu nedenle faaliyetleri itibarıyla muhasebenin, işletmelerin bir nevi görme organı olduğu belirtilmektedir. Ancak muhasebe bilgi sistemi, orta ve küçük ölçekli işletmeler için tek bilgi sistemi olarak kabul edilmekte ve “işletmelerin dili” olarak tanımlanmaktadır (Özçelik, 2010: 58).

Diğer tüm sistemler gibi muhasebe bilgi sistemi de girdi, işlem ve çıktı süreçlerinden oluşmaktadır. İşletme içerisinde ve çevresinden elde edilen veriler ya da bilgiler muhasebe bilgi sistemi aracılığıyla çıktılara dönüştürülür ve bu çıktılar raporlanarak ilgililere aktarılır. Ayrıca yapılan bu işlemler belirli kurallar ve standartlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Acar ve Dalğar, 2005: 31). Muhasebe bilgi sisteminin işleyişine ilişkin bu yapı Şekil 1’de verilmiştir.

#### **2.4. Muhasebe Bilgi Sisteminin İşlevleri**

Muhasebe, işletmelerin parasal olarak ifade edilen mali nitelikteki işlem, kaynak ve varlıklara ilişkin bilgileri belli kurallar ve esaslar çerçevesinde üreten ve bu bilgileri, ilgililere aktaran bir sistem olarak tanımlanabilir (Karakaya, 2006: 5). Bu nedenle bu tanımlama ışığında muhasebe bilgi sisteminin iki temel işlevinin olduğu söylenebilir. Bunlar şu şekildedir (Sürmeli vd., 2007; Kar, 2019: 28): *Muhasebe bilgi sisteminin birinci işlevi*; mali işlemlere ilişkin verileri kaydetmek, sınıflandırmak ve bilgiye dönüştürerek mali raporlar halinde özetlenmesini sağlamaktır. *İkinci işlevi*, birinci işlevinde elde edilen bilgilerin yöneticilere ve üçüncü kişilere faydalı olması için analizinin gerçekleştirilmesi, yorumlanması ve ilgililere iletilmesini sağlamaktır.

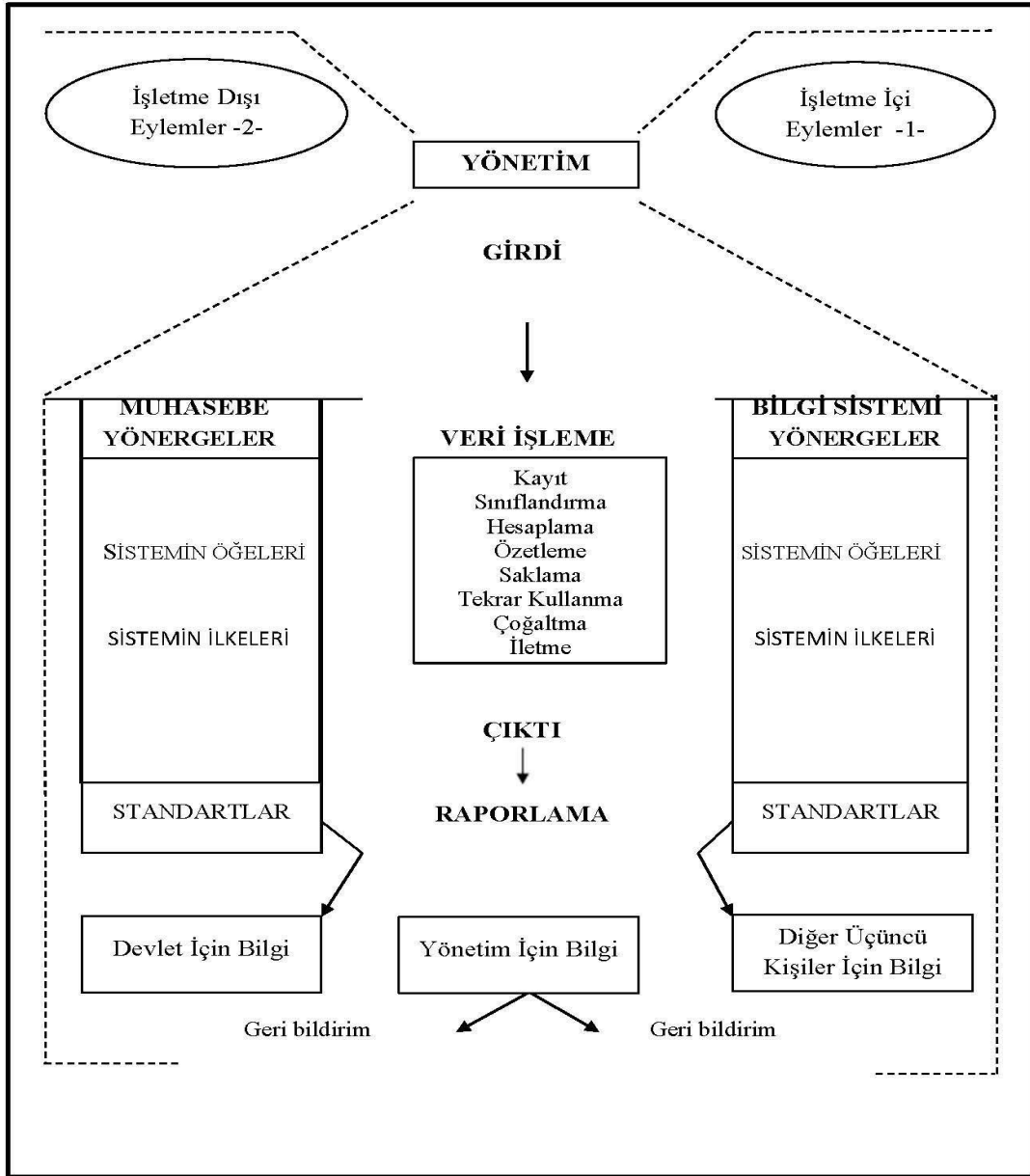
Ayrıca bu iki temel işlev dört alt başlık altına ayrılmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir (Özal vd., 2001:45):

***Veri Sağlama İşlevi:*** İşletme içerisindeki ve çevresindeki kaynaklardan veriler toplar.

***Raporlama İşlevi:*** İşletme içerisindeki ve dışındaki kaynaklardan sağlanan verileri ya da bilgileri muhasebe bilgi sistemi yardımıyla muhasebe bilgisine dönüştürür.

***Yönetim Destekleyici İşlevi:*** İşletme yöneticilerine karar alma, planlama ve kontrol gibi işletme fonksiyonlarını kullanmaları için ihtiyaç duydukları bilgilerin tam ve zamanında iletilmesini sağlar.

***Dış Çevre İlişkileri İşlevi:*** İşletme faaliyetlerine ilişkin verileri ya da bilgilerin işletme dışında bulunan bilgi kullanıcılarına tam ve zamanında iletilmesini sağlar.



**Şekil 1.** Muhasebe Bilgi Sisteminin İşleyişi ve Yapısı  
**Kaynak:** (Sürmeli vd., 2007: 58).

### 3. BÜYÜK VERİ

#### 3.1. Büyük Veri Kavramı

Geleneksel verilerden farklı olarak büyük veri kavramı, heterojen biçimleri içeren yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış veri kümeleri olarak tanımlanmaktadır. Büyük veri, yüksek teknolojiler ve gelişmiş algoritmalar gerektiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, geleneksel statik iş zekası araçları günümüzde büyük veri analizi için artık yeterli olamamaktadır (Oussous vd., 2018: 433).

Büyük veri, genellikle bir petabayttan (1015 bayt) daha büyük olan ve belirli depolama zorlukları olan ve genellikle hesaplama yöntemleri kullanılarak analiz edilmesi gereken son derece büyük veri kümeleri olarak tanımlanmaktadır (Cockcroft ve Russell, 2018: 323).

Büyük verinin 3 ana bileşeni (3V) bulunmaktadır: Çeşitlilik (variety), hız (velocity) ve hacim (volume) (Lee, 2017: 294). Ancak bu 3 ana bileşene ek olarak bazı çalışmalarda, gerçeklik (veracity) ve değer (value) bileşenleri de eklenerek 5V' e dönüşmüştür (Aktan, 2018: 4). Bu bileşenler aşağıda açıklanmıştır (Lee, 2017: 294):

**Çeşitlilik:** Çeşitlilik, veri türlerinin sayısını ifade etmektedir. Teknolojik gelişmeler, kuruluşların çeşitli türlerde yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Metin, fotoğraf, ses, video verileri verimli bilgi işlem için gereken standartlaştırılmış yapıdan yoksun olan yapılandırılmamış verilere örnek olarak verilebilir. Yarı yapılandırılmış veriler, ilişkisel veri tabanının özelliklerine uymayan ve uygulamaların belirli yapısal ihtiyaçlarını karşılamak için belirlenebilen verilerdir. Yarı yapılandırılmış verilere örnek ise, kuruluşlar ve devlet kurumları arasında finansal veri alışverişi yapmak için geliştirilen Genişletilebilir İş Raporlama Dili (XBRL) yazılımı verilebilir. Son olarak yapılandırılmış veriler ise, önceden tanımlanabilen ve birçok geleneksel veri tabanında bulunabilen verilerdir.

**Hız:** Hız, verilerin üretildiği ve işlendiği hızı ifade etmektedir. Verilerin hızı gelişen teknolojiye göre sürekli olarak artmaktadır. Başlangıçta işletmeler, veri işlemenin yavaş ve pahalı olması nedeniyle verileri toplu işleme sistemlerini kullanarak analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Sonraki zamanlarda veri oluşturma ve işleme hızının artması, gerçek zamanlı işleme ve bilgi işlem uygulamaları için bir norm haline gelmiştir.

**Hacim:** Hacim, bir bireyin ya da kuruluşun topladığı ve ürettiği veri miktarını tanımlamaktadır. Günümüzde internette, metin, ses, görüntü ve video gibi yüksek hacimlerde yapılandırılmamış veri üretilmektedir. Ayrıca internete daha fazla bilgi işlem cihazı bağlandıkça bu oran artarak devam etmektedir.

**Gerçeklik:** Gerçeklik, verilerin güvenilirliğini ifade etmektedir. Verilerin, kuruluşlar ve bireyler tarafından kullanılacak ölçüde güvenilir olması gerekmektedir. Verilerin büyüklüğü ve yüksek düzeyde çeşitliliği analiz edilecek verinin güvenilirliğini ve kalitesini de zorlamaktadır (Chandra vd., 2017: 49). Ayrıca büyük veri boyutlarından biri olan gerçeklik boyutu ile veri kalitesinin değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Çünkü güvenilir modellerin oluşturabilmesi, sadece yüksek kaliteli veri ile mümkün olabilmektedir. Ancak, verinin büyük bir kısmı etki altında kalmakta veya belirli bir gürültü düzeyinde olabilmektedir. Bir başka bir ifadeyle, veride eksik ya da aykırı değerlerin ortaya çıkması gibi sorunlar görülebilmektedir (Cyganek vd., 2016: 499; Aktan, 2018: 5).

**Değer:** İşletmelerin, gelirlerini artırmak, operasyonel maliyetlerini düşürmek ve müşterilerine daha iyi hizmet verebilmek için büyük veriyi kullanılmasının önemini anlamaları gerekmektedir. Aynı zamanda büyük veriye yatırım maliyetini de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Orijinal hallerinde düşük değere sahip olan verileri, yalnızca veri analitiği yüksek değerli bir stratejik varlığa dönüştürecektir. Bu nedenle bilgi teknolojileri uzmanlarının, büyük veri üretilmesinin faydalarını ve maliyetlerini değerlendirmesi, yüksek değerli veri kaynaklarını seçmesi ve yöneticilere katma değerli bilgiler sağlayabilecek veri analitiğini oluşturması gerekmektedir.

### 3.2. Büyük Verinin Kullanım Alanları

Günlük hayatımızın pek çok yerinde karşılaştığımız büyük veri, tüm sektörlerde büyük dönüşümlere olanak sağlamaktadır. Doğru bir şekilde uygulandığı ve doğru analiz edildiği takdirde kurum ve kuruluşlara önemli derecede güç katma potansiyeline sahip olan büyük verinin alışlagelmiş iş yapış şekillerini değiştirdiğinden söz edilmektedir (Çoban ve Uzun, 2022: 102-103).

Büyük veri teknolojilerden yararlanan sektörler bakıldığında; perakende, üretim, sağlık, kamu, bankacılık ve telekomünikasyon kuruluşlarının başta geldiği görülmektedir (Elgendy ve Elragal, 2014). Facebook, Amazon, Yahoo, Google (Gürsakal, 2017: 145), LinkedIn, Netflix, Zynga gibi dünya genelinde tanınan firmalarda büyük veri sistemlerine büyük yatırımlarda bulunmaktadır (Davenport, 2014: 8). Bu sektörlerin yanı sıra kanser araştırmaları, terörizm ve iklim değişikliği gibi insanları çok yakından etkileyen tehlikeleri ele alabilmek adına yine büyük veri teknolojileri önemli bir araç olarak görülmektedir (Boyd ve Crawford, 2012: 663-664).

Entelektüel sermaye oluşturma sürecinde büyük veri kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Ekosistemlerde sosyoekonomik değeri bulunan bilgi ve kavramların üretilmesi büyük veri sayesinde kolay bir hal almıştır. Özellikle organizasyonel değer oluşturan yeni yeteneklerin geliştirilmesinde yine büyük verinin katkısı önemli derecede görülmektedir (Secundo vd., 2017: 251). Büyük veri ile verilere ulaşmanın daha kolay olduğu, yeni iş modellerinin keşfedildiği ve mevcut olanların inovasyonunun mümkün olduğu, insanların karar verme mekanizmalarına otomatik algoritmalar ile destek olduğu belirtilmektedir. Bunlardan yola çıkarak büyük verinin işletmeler için verimlilik, inovasyon, büyüme ve yeni rekabet ortamları yakalamak için itici bir güç olduğu söylenebilir (McKinsey Global Institute, 2011: 2).

Büyük veri teknolojileri kontrolü yapılmış mevcut deneyimlerden faydalanarak, farklı bir şekilde karar verilmesine olanak sağlayabilir ve işletmeler de bu sayede yatırım kanallarına rehberlik edilebilmesi için sonuçları analiz etme şansına sahip olabilirler (Brown vd., 2011: 7). Örneğin bir müşterinin daha evvel satın aldığı ürünlerden ve demografik özelliklerinden yola çıkılarak tahmin yürütebilecek bir model oluşturulması tercih kalitesi artırılabilir (Davenport, 2014: 29-30).

Büyük veri yöneticilere ölçebilme imkanı sağlamaktadır. Bu imkan yöneticilerin işletme ve işin işleyişi hakkında tamamıyla bilgi sahibi olmalarına olanak tanımaktadır. Yöneticiler edindikleri bu bilgiler doğrultusunda isabetli kararlar alarak iş performanslarını yükseltmektedirler (McAfee ve Brynjolfsson, 2012: 62-63).

Brynjolfsson vd., (2011)'in yaptıkları çalışmaya göre bilgi sistemlerinde büyük veriden faydalanan ve büyük veri tabanlı kararlar veren şirketlerin, rakiplerine göre %5 daha fazla verim aldığı ve %6 daha fazla kar elde ettiği görülmüştür. Verilen oranların bu durumu destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Büyük veri teknolojilerinin birçok sektörü yeniden dönüştüreceği ve şekillendireceği söylenmektedir. Ancak büyük verinin bu sektörleri nasıl değiştireceği ve ne gibi dönüşümlere uğratacağı konusu net olarak bilinmemektedir (Davenport, 2014: 33). Bu nedenle işletmelerin yaşanabilecek bu değişimlere karşı hazırlıklı olmaları gerekmektedir.

### **3.3. Büyük Verinin Avantajları ve Dezavantajları**

#### *Avantajları*

Büyük veri teknolojileri karmaşık bir yapıya sahip olmasına rağmen çok sayıda faydası bulunmaktadır. Bu faydalardan bir tanesi işletme içerisinde benzer sistem ve raporların kullanımının sağlanabilmesidir. Birbirinden çok farklı olan veri kaynaklarından formatsız olarak meydana getirilmiş verilerin, benzer şekillerdeki raporlara ve sonuç bildirimlerine aktarılması, farklı departmanlarında bu verileri standart bir şekilde kullanabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi imkanı sağladığından dolayı aynı işlerin tekrar tekrar yapılması önlenmektedir. Bu da zamandan tasarruf edilmesine ve verimliliğin artmasına neden olmaktadır (Johnson vd., 2012).

Büyük veri önceleri teknik bir problem olarak görülürken şimdilerde bir iş fırsatı haline gelmiştir (Russom, 2011: 4). Büyük veri teknolojilerinin rekabet üstünlüğü sağlama, ürün ve hizmetleri iyileştirme, maliyet düşürme, hızlı ve iyi kararlar alma gibi avantajları pek çok araştırmada belirtilmiştir.

Büyük veri teknolojilerinin öneminin artmasıyla beraber işletmeler yeni fırsatlardan faydalanabilmek adına büyük veriye yönelmişlerdir (Raguseo, 2018: 187-193).

Büyük veri sistemlerinde incelenen veri hacminin büyüklüğü nedeniyle daha kesin ve daha geçerli sonuçlara erişilebilmenin mümkün olabileceğinden söz edilmektedir. Bose çalışmasında büyük verinin en kritik özelliği olarak çeşitliliği ele almıştır. Bu özellik için tip, format (hatta çoğunlukla formatsız) gibi özellikleri olan verilerin kullanılabilirliği ve organizasyonel bütünlüğün sağlanabilmesi açısından çok değerli olduğunu belirtmektedir (Bose, 2009: 156).

Sonuç olarak büyük verinin tercih edilmesini sağlayan en önemli avantajları; görülemez karmaşık sistemleri fark etmek ve heterojen – özerk kaynaklardan gelen büyümeye devam eden verilerle çalışmasıdır (Wu vd., 2014).

#### *Dezavantajları*

Büyük verinin avantajları olduğu kadar zorlukları da bulunmaktadır. Büyük verinin hızla büyümesi veri setinin yönetilmesi sürecinde birçok soruna neden olabilmektedir. Bu sorunların başında verinin depolanması, ölçeklenebilirliği, toplanması, bütünlüğün korunması, niteliği ve grafikleştirilmesi gelmektedir.

İşletmelerin büyük veri sistemlerini kullanırken yaşadıkları problemlerden bazıları, çeşitli veri kaynaklarının yönetilmesi ve elde edilen yapılandırılmış veya yapılandırılmamış verilerin bütünleşmesidir (Kopenhagen vd., 2011). Büyük veri çalışmalarında verilerin kullanılarak kıymetli bilgilerin yaratılması ve çeşitli çıkarımlar yapılmasını sağlayan faktör insan sermayesidir. Entelektüel sermayenin büyük verinin değerini yakalayabilmesi için işletmelerin insan ilişkilerini ve yapısal sermayelerini yeniden yapılandırmaları gerçeğinin zorlukları ile yüzleşmeleri gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek ancak çalışanların becerilerini, yenilik ve değişimlere olan yaklaşımlarını, prosedürleri, bilgi sistemlerini ve karar verme süreçlerini değiştirmek ile mümkün olacaktır. Büyük verinin işletmeler için önemli ölçüde bir entelektüel sermaye kaynağı olduğu bilinse de, iş yapış biçiminde yaşanılacak olan yeniliklere ayak uydurmanın yaratacağı zorluk sıkıntılara neden olmaktadır (McAfee ve Brynjolfsson, 2012).

Başka bir açıdan bakıldığında; mevcut veri kaynaklarının veya sistem algoritmalarının yani büyük veri için gerekli olan kaynakların kaliteli araştırma verileri oluşturmak için değil de farklı amaçlarla kurulmasıdır. Bu şekilde oluşturulan yazılımların mühendislik veya programlamaya yönelik değişikliklerini insan davranışları oluşturduğu için çoğu kez verilerde değişiklikler ve sapmalar meydana gelebilmektedir. Buda verilerin güvenilirlikleri konusunda tereddütlere neden olmaktadır (Lazer vd., 2014).

Verilerin sınırlı bir kapsam içerisinde olması da önemli bir sorun olarak görülmektedir. Araştırmacılar çoğunlukla geniş kapsamlı veri setlerine ihtiyaç duymaktadır, ancak veri setleri sadece belirli değişkenler kümesine sahiptir. Bu problemleri çözebilmek için veri yeteneğinin artması, gerçek dünyayı algılayan ölçüm sistemlerinin çoğalması gerekmektedir. Bu sayede araştırmacılar davranış ve tutumların arkasındaki gerçeklerin farkına varıp daha doğru karar verme mekanizmaları meydana getirebileceklerdir (Link, 2018: 17).

Büyük veri kullanımında yönetim zorlukları da bulunmaktadır. İleriye dair hedefler oluşturabilen, doğru sorular sorup ve yönlendirmeler yapabilen ekip liderleri bulabilme konusunda sıkıntılar oluşabilmektedir. Büyük veri kaynaklarının yakalanması, analizi, çıkarımlarının yapılması ve sunum aşamasında gerek duyulan profesyonel çalışma ihtiyacı yetenek yönetimi zorluğu yaratabilmektedir. Hadoop gibi çeşitli program ve yazılımların bulunmasına rağmen bu teknolojileri doğru bir şekilde kullanabilecek bilgi teknolojileri personel sayısının azlığı ve mevcut personellerin eksik bilgiye sahip olmaları yaşanan endişelerden bir tanesidir. Büyük veri için gerekli olan esnek organizasyon yapısının bulunmaması, işletme kültüründe veriye yönelik yaklaşımların kurulmasında yaşanan zorluk, geleneksel

yapının değişmemesine karşı gösterilen direnç yine bu doğrultuda yaşanan problemlerdir (McAfee vd., 2012).

#### 4. BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİLERİ VE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİ

Sürekli olarak gelişmeye devam eden büyük veri havuzunun geleneksel yöntemler ile analizi günümüz teknoloji çağında mümkün olmamaktadır. Bu nedenle önde gelen tüm işletmeler dijital döneme ayak uydurabilmek adına verilerden yeteri kadar değer elde edip edemediklerinin sorgusunu yapmaktadırlar. İşletmelerin daha iyi sonuçlara ulaşabilmeleri için geçmişte nelerin niçin olduğunu bilmek yerine gelecekte neler olabileceğini öngörerek adım atmaları gerekmektedir ([www.tusiad.org/tr](http://www.tusiad.org/tr)).

Bundan yıllar öncesine bakıldığında istenilen veriye ulaşabilmek maliyetli bir sorun halindeyken, internet ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu sorunlara büyük ölçüde son vermiştir. Günümüzde bakıldığında ise dijital teknolojinin yüksek miktarda verinin depolanabilmesini mümkün kılması ve veri toplama araçlarının artması büyük boyutlardaki verilere kolaylıkla ulaşma imkanı sağlamıştır. Bu da verilerin depolanma maliyetlerinin verilere ulaşma maliyetinden daha yüksek olmasına sebebiyet vermektedir (Elgandy ve Elragal, 2014). Böylelikle üretilen ve saklanan veri miktarı artışı büyük veri sistemlerinin ve veri biliminin gelişmesine yol açmıştır (Gürsahal, 2017).

Veri bilimi, veri madenciliği ve makine öğrenimi gibi çeşitli teknolojileri kullanarak verilerden bilgiyi çıkarmak için bilimsel yöntemleri, süreçleri, algoritmaları ve sistemleri kullanan disiplinler arası bir alandır (Hayashi, 1998). Bu teknolojiler, büyük bir veriden bilgi çıkarmak ve bilgiyi anlaşılır bir yapıya dönüştürmek amacıyla makine öğrenimini içeren büyük verideki örüntüleri keşfetmeyi amaçlayan veri analizi tekniklerini kullanmaktadır (Tablo 1) (Huttunen vd., 2019: 19). Muhasebe bilgi sistemleri de bu teknolojik gelişmelerden etkilenmiş ve kullanmış olduğu geleneksel uygulamalar yerine akıllı algoritmalar, bilgisayar sistemleri, gelişmiş yazılım ve donanımlar gibi faaliyetleri kullanarak daha kolay bir şekilde işlerin yürütülmesini sağlamıştır (Kar, 2019: 67).

**Tablo 1.** Büyük Veri Teknolojilerine Genel Bakış

Teknoloji	Tanım
Hadoop	Çoklu paralel sunucular üzerinden büyük veri işlemesi yapan açık kaynak yazılımı
MapReduce	Hadoop'un üzerinde çalıştığı mimari altyapı
Betik Diller	Büyük veriyle uyumlu çalışan programlama dilleri (Örn. Python, Pig, Hive)
Makine Öğrenmesi	Bir veri kümesine en iyi uyan modeli hızla bulmak için kullanılan yazılım
Görsel Analitik	Analitik sonuçların görsel veya grafik formatta gösterimi
Doğal Dil İşleme (NLP)	Metin analizi yazılımı-frekans anlam vb.
Bellek İçi Analitik	Daha hızlı sonuç almak için büyük verinin bilgisayar belleğinde işlenmesi

**Kaynak:** (Davenport, 2014:126).

Büyük veri sistemleri oldukça büyük ve karmaşık veri topluluklarından meydana gelmektedir. Bu sisteme örnek olarak büyük ölçekli kuruluşların sahip oldukları yüksek hacimli veriler gösterilebilmektedir. Muhasebe bilgi sistemleri bu noktada büyük hacme sahip muhasebe verilerini analitik araçlar yardımı ile iç ve dış karar vericilere bilgi sağlamak adına kaydetme, sınıflandırma, filtreleme ve özetleme işlemlerini gerçekleştirmektedir.

Son yıllarda muhasebe bilgi sistemlerinde büyük verinin kullanılması ile beraber uluslararası finansal raporlama ve bağımsız denetim gibi işlemler kolay bir hal almıştır. Muhasebe verilerinin otomatik kanallar ile elde edilmesi muhasebe bilgi sistemlerinde stokların aynı anda kontrol edilmesine de olanak



tanımaktadır. Böylelikle büyük veri kullanımının muhasebe verilerinin doğruluğu ve kalitesine önemli ölçüde katkılar sağladığı görülmektedir (Janvrin ve Watson, 2017: 3-4)

Büyük veri uygulamaları finansal olmayan verileri finansal veriler ile beraber kullanılmasına imkan tanıyarak finansal verilerin kalitesini yükseltmektedir. Böylelikle işletme yönetiminin karar verme aşmasında şeffaflık ve kullanılabilirlik oranı daha fazla olmaktadır. Örneğin, sabit varlıklara göre ERP faaliyetleri, bunlara yönelik kayıtları video klipler veya farklı multimedya çeşitleri ile çoğaltabilme imkanına sahiptir. Bu sayede finansal bilgi kullanıcıları her bir varlığın durumu hakkında daha fazla ve kapsamlı bilgiye erişebilirler. Bu şeffaflık iyileştirmesi paydaşların ihtiyaçlarını karşılmasına katkı sağlamanın yanı sıra sabit varlıklar ile alakalı konular ve iddiaları ele alan denetçilere de yardımcı olmaktadır. Örneğin sabit varlıklar ile alakalı bir mevcudiyet iddiasını ele almak isteyen bir denetçi her bir varlık kaydı ile alakalı ses, video ve metin gibi veriler ile daha şeffaf denetim yapabileceğine inanmaktadır. Diğer yandan finansal durum tablosunda yer almayan müşteriler, tedarikçiler, insan kaynakları, ürün kalitesi gibi önemli öğeler finansal tabloların yararının daha az bir hal almasına neden olmaktadır. Bu noktada büyük veri soyut varlıklar için değerlendirme yöntemleri oluşturularak soyut verilerinde finansal tablolar içerisinde yer almasını sağlamaktadır. Bu bağlamda büyük veri teknolojileri muhasebe sistemlerinin ve finansal raporlamaların finansal kullanıcılar için daha faydalı bir hale getirdiği söylenebilir (Warren vd., 2015: 402).

Her ne kadar büyük veri teknolojilerini muhasebe bilgi sistemlerine entegre ederek faydalar sağlanabilse de, işletmeler için büyük verinin özelliklerinden dolayı bazı zorluklar da bulunmaktadır (Knauer vd., 2020). Coyne vd., 2018 yılında yaptıkları çalışmada, bu teknolojilerin muhasebe bilgi kalitesini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Gandomi ve Haider (2015) ise büyük veri teknolojilerinin büyük hacimli heterojen yapılandırılmış (sayılar) ve yapılandırılmamış verileri (metin, ses dosyaları ve video dosyaları, haberlerden veriler, sosyal medyadan veriler, sensör tabanlı veriler) analiz ettiğini vurgulamıştır. Ancak dış etkenlerin bu verilerin bütünlüğünü ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkileyerek zayıf bir veri toplama aşamasına neden olabileceği ve bu nedenle muhasebecilerin bu verilerin güvenilir, eksiksiz, tarafsız ve doğru olduğundan emin olmalarının gerekli olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca, büyük veri özelliklerinden dolayı sürekli değişen büyük miktarda veriler olması, çoğu işletme için pratik olmayan büyük depolama yeteneklerine sahip olma ihtiyacını ortaya çıkarmış ve depolama aşamasında zorluklar yaşanmalarına neden olmuştur (Nasser ve Tariq, 2015; Coyne vd., 2018). Büyük veri hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış veriler olduğundan, yapılandırılmamış verileri depolamak için geleneksel ilişkisel veya SQL veritabanlarına ek olarak NoSQL teknolojilerinin (Hadoop ve Spark) kullanılması gerekmektedir. Ayrıca işletmeler, verilerin büyük hacmini, yüksek hızını ve çeşitliliğini işlemek için bulut tabanlı bir hizmet olarak veritabanına (DaaS) geçmelidir (Abbasi vd., 2016). Ancak bu durum, veritabanlarının farklı kullanıcılarına, yeni NoSQL veritabanlarıyla nasıl düzgün bir şekilde başa çıkılacağı ve bu NoSQL veri tabanının işletmelerde halihazırda kurulu olan diğer veritabanlarıyla nasıl entegre edileceğine karar verilmesi gibi muhasebe bilgi sistemi için başka bir zorluğu beraberinde getirmiştir.

## 5. SONUÇ

Muhasebe bilgilerinin yüksek kalitede üretilmesi, işletmelere ve kullanıcılara değer katan daha iyi kararlar alınmasında önemli bir faktördür. Muhasebe bilgileri, işletme yöneticileri, yatırımcılar, alacaklılar, devlet kurumları ve diğer paydaşlar tarafından ticari faaliyetleri planlamak, kontrol etmek, analiz etmek ve diğer kararları almak için kullanılır. Bu nedenle, yüksek kaliteli muhasebe bilgisi, işletmenin hayatta kalmasına katkıda bulunan bir işletme kaynağı olarak düşünülebilir (Appelbaum vd., 2017). DeLone, (2013)'na göre bilgi, bir bilgi sisteminden gelen bir çıktıdır.

Bilgi kalitesinin, bu tür bilgileri üreten sistemin kalitesine bağlı olduğu, yani bilgi sistemlerinin etkinliğinin iç muhasebe raporlarının ve finansal tabloların kalitesini önemli ölçüde etkilediği görülebilir. Bu nedenle işletmeler, çıktılarının kalitesini artıracak muhasebe bilgi sistemlerini geliştirmek için güncel büyük veri teknolojilerini benimsemelidir (Abdelwahed ve Abu-Musa, 2020: 59).

Büyük veri, çeşitli kaynaklara sahip, karmaşık ve sayısız türde, daha hızlı işlem hızına sahip ve değeri birçok kez geri dönüştürülebilir, büyük miktarda, çeşitlilik, yüksek hız ve düşük değer yoğunluğu özelliklerine sahip bilgi kaynağını ifade etmektedir.

Büyük veri, birçok veri türünü içermektedir. Şu anda, muhasebe bilgilerinin toplanması esas olarak yapılandırılmış verilere dayanmaktadır. Aynı zamanda, yapılandırılmamış veriler iş karar verme süreci için çok önemlidir. Bu nedenle, büyük veri çağında, şirketlerin karar verme doğruluğunu artırmak için yapılandırılmamış verileri toplaması, yapılandırılmamış veri toplama oranını artırması ve bu verileri yorumlaması ve anlaması gerekmektedir (Li, 2021: 1668).

Sonuç olarak, büyük veri teknolojisi, kurumsal muhasebe bilgi sistemlerinin yapısında köklü bir değişikliğe yol açmış ve büyük muhasebe verilerinin yönetimi ve entegrasyonu için yeni bir çözüm ve uygulama platformları sağlamıştır.

## KAYNAKÇA

- Abbasi, A., Sarker, S., ve Chiang, R. H. (2016). Big Data Research in Information Systems: Toward an Inclusive Research Agenda. *Journal of the Association for Information Systems*, 17(2), 1-32.
- Abdelwahed, A. S. ve Abu-Musa, A. A. (2020). Investigating the Impact of Big Data on Accounting Information Systems and Accounting Information Quality. *The Tenth International Conference On Ict In Our Lives*, 19-21 December 2020.
- Acar, D. ve Dalğar, H. (2005). Entelektüel Sermayenin Ölçülmesinde Muhasebe Bilgi Sisteminin Katkısı. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (14), 23-40.
- Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 1-22.
- Appelbaum, D., Kogan, A., Vasarhelyi, M. ve Yan, Z. (2017). Impact of Business Analytics and Enterprise Systems on Managerial Accounting. *International Journal of Accounting Information Systems*, 25, 29-44.
- Bayraktar, Y. (2020). *Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) Faaliyetlerinin Yönetilmesinde Muhasebe Bilgi Sistemini Etkileyen Faktörler: Türkiye'deki AR-GE Merkezleri Üzerine Bir Araştırma*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Trabzon.
- Bose, R. (2009). Advanced Analytics: opportunities and challenges. *Industrial Management and Data Systems*, 109(2), 155-172.
- Boyd, D. ve Crawford, K. (2012). Critical Questions for Big Data: provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon, Information. *Communication & Society*, 15(5), 662-679.
- Brown B., Chui M. ve Manyika J. (2011). Are You Ready for the Era of Big Data. *McKinsey Quarterly*, (October), <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/are-you-ready-for-the-era-of-big-data>, Erişim Tarihi: 09.08.2022.

- Brown-Libur, H., Issa, H., ve Lombardi, D. (2015). Behavioral implications of Big Data's impact on audit judgment and decision making and future research directions. *Accounting Horizons*, 29(2), 451-468.
- Brynjolfsson, E., Hitt, L.M. ve Kim, H.H. (2011). Strength In Numbers: How Does DataDriven Decision Making Affect Firm Performance? Available At SSRN, <http://ssrn.com/abstract=1819486> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1819486>.
- Bulut Deniz, M. (2018). *Muhasebe Bilgi Sistemi Bağlamında Çevre Muhasebesinin Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) / Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) Açısından Değerlendirilmesi ve Malatya Organize Sanayi Bölgesi'nde Bir Araştırma*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Malatya.
- Chandra, S., Ray, S. ve Goswami, R. T. (2017). Big data security: survey on frameworks and algorithms. In 2017 IEEE 7th International Advance Computing Conference (IACC) (pp. 48-54). IEEE. Algorithms. In 2017 IEEE 7th International Advance Computing Conference (IACC), (pp. 48-54).
- Chen, H., Chiang, R.H.L. ve Storey, V.C. (2012). Business Intelligence and Analytics: From Big Data to big impact. *MIS Quarterly*, 36(4), 1165-1188.
- Cockcroft, S., ve Russell, M. (2018). Big data opportunities for accounting and finance practice and research. *Australian Accounting Review*, 28(3), 323-333.
- Coyne, E. M., Coyne, J. G. ve Walker, K. B. (2018). Big Data Information Governance by Accountants. *International Journal of Accounting & Information Management*, 26(1), 153-170.
- Cyganek, B., Graña, M., Krawczyk, B., Kasprzak, A., Porwik, P., Walkowiak, K. ve Woźniak, M. (2016). A Survey of Big Data Issues in Electronic Health Record Analysis. *Applied Artificial Intelligence*, 30(6), 497-520.
- Çoban, E. ve Uzun, H. (2022). Endüstri 4.0'ın Eğitim Alanına Etkileri. *Firat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 97-124.
- Davenport, T.H. (2014). *Big Data @ Work*, (Çev: M. Çavdar). İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları.
- DeLone, W. H. ve McLean, E. R. (2003). The DeLone and McLean Model of Information Systems Success: A Ten-Year Update. *Journal of Management Information Systems*, 19(4), 9-30.
- Demir, Ö. ve Tanyıldızı, İ. (2018). Üretici Kobi'lerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Farkındalığı: Elazığ İlinde Yapılan Bir Uygulama. *Firat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 137-162.
- Elçin, R. (2017). *Muhasebe Bilgi Sisteminin Bir Unsuru Olarak E-Fatura, E-Defter ve E-Arşiv Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Trabzon.
- Elgendy, N. ve Elragal, A. (2014). Big Data Analytics: A Literature Review Paper. *Industrial Conference On Data Mining, Springer International Publishing*, 214-227.
- Gandomi, A. ve Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. *International Journal of Information Management*, 35(2), 137-144.
- Güney, A. (2013). Yönetim Anlayışında Muhasebe Bilgi Sisteminin Yeri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 276-280.
- Gürsakal, N. (2017). *Büyük Veri*. 3. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.

- Hayaschi, C. (1998). *What is Data Science? Fundamental Concepts and a Heuristic Example. Data Science, Classification, and Related Methods. Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization.* Tokyo: Springer.
- Huttunen, J., Jauhiainen, J., Lehti, L., Nylund, A., Martikainen, M., Lehner, O. (2019). Big data, cloud computing and data science applications in finance and accounting. *ACRN Oxf. J. Financ. Risk Perspect*, 8, 16–30.
- Janvrin, D. J., ve Watson, M. W. (2017). Big Data: A New Twist to Accounting. *Journal of Accounting Education*, 38, 3-8.
- Johnson, J., Neff, T. ve Stuart, A. (2012). *Big Data: The Risks and Rewards Locked in Vast Oceans of Data (E-kitap).* KPMG. <http://docplayer.net/820561-Bigdata-the-risks-and-rewards-locked-in-vast-oceans-of-data.html>. Erişim Tarihi: 20. 08. 2022.
- Jumshudlu, S. (2019). *Muhasebe Bilgi Sistemleri: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Üzerine Bir Araştırma.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kar, T. (2019). *Türkiye’de Muhasebe Bilgi Sistemleri Doğrultusunda Büyük Veri Kullanımı.* İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karakaya, M. (2006). *Muhasebe Teknikleri.* Ankara: Tutibay Yayınları.
- Knauer, T., Nikiforow, N. ve Wagener, S. (2020). Determinants of Information System Quality and Data Quality in Management Accounting. *Journal of Management Control*, 31, 97-121.
- Kopenhagen, N., Katz, N., Mueller, B. ve Maedche, A., (2011). How Do Procurement Networks Become Social? Design Principles Evaluation in a Heterogeneous Environment of Structured and Unstructured Interactions. *International Conference on Information Systems*, 32,1-19.
- Lazer, D., Kennedy, R., King, G. ve Vespignani, A. (2014). The Parable of Google Flu: Traps in Big Data Analysis. *Science*, 343(6176), 1203-1205.
- Le Roux, Y. (2012). CA Technology Exchange: Privacy and Data Analytics. *New York City, NY.:CA Technologies*, 3(2), 17-23.
- Lee, I. (2017). Big data: Dimensions, evolution, impacts, and challenges. *Business horizons*, 60(3), 293-303.
- Li, M. (2021). Research on Accounting Information System Based Big Data. *In 2021 3rd International Conference on Economic Management and Cultural Industry (ICEMCI 2021) (pp. 1618-1621), Atlantis Press.*
- Link, M. (2018). New Data Strategies: Nonprobability Sampling, Mobile, Big Data. *Quality Assurance in Education*, 26(2), 303-314.
- McAfee, A. ve Brynjolfsson, E. (2012). Big Data: The Management Revolution. *Harvard Business Review*, 60-68.
- McAfee, A., Brynjolfsson, E., Davenport, T. H., Patil, D. J. ve Barton, D. (2012). Big Data. The Management Revolution, *Harvard Business Review*, 90(10), 61-67.
- McKinsey Global Institute (2011). *Big Data: The Next Frontier for Innovation, Competition, and Productivity (First Edition).* New York, NY: McKinsey Global Institute.
- Nasser, T. ve Tariq, R. (2015). Big Data Challenges. *Journal of Computer Engineering & Information Technology*, 4(3), 1-10.
- Oussous, A., Benjelloun, F. Z., Lahcen, A. A., ve Belfkih, S. (2018). Big Data technologies: A survey. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*, 30(4), 431-448.

- Özal, Ö., Yıldırım, O. ve Tek, N. (2001). *Muhasebe: İlkeler ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulamaları*. 11. Baskı, İzmir: İlker Ofset.
- Özçelik, H. (2010). *Muhasebe Bilgi Sistemlerince Üretilen Bilgilerin Kalitesini Etkileyen Kritik Başarı Faktörleri: IMKB’de Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta.
- Raguseo, E. (2018). Big Data Technologies: An Empirical Investigation On Their Adoption, Benefits And Risks For Companies. *International Journal Of Information Management*, 38(1), 187–195.
- Romney, M. B. ve Steinbart, P. J. (2016). *Accounting information systems (14th ed.)*. New York: Pearson.
- Russom, P. (2011). Big Data Analytics. *TDWI Best Practices Report, Fourth Quarter*, 1-33.
- Secundo, G., Del Vecchio, P., Dumay, J. ve Passiante, G. (2017). Intellectual Capital in the Age of Big Data: Establishing a Research Agenda. *Journal of Intellectual Capital*, 18(2), 242-261.
- Sürmeli, F., Erdoğan, M., Erdoğan N., Banar, K. Kaya, E. ve Sevim, A. (2007). *Muhasebe Bilgi Sistemi*. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Şengel, S. (2011). Türkiye’de Muhasebe Meslek Elemanı Talebi Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 167-180.
- Tazegül, A. (2020). Karar Alma Sürecinde Muhasebe Bilgi Sisteminin Rolü: Kars İlinde Bir Uygulama. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (2), 1-20.
- Ünal, F. (2015). *Büyük Veri ve Semantik*. 1. Baskı. İstanbul: Abaküs Kitap.
- Warren Jr, J.D., Moffitt, K.C., ve Byrnes, P. (2015). How Big Data Will Change Accounting. *Accounting Horizons*, 29(2), 397-407
- Wilkinson, J. W., Michael J Cerullo ve Vasant R. (2000). *Bernard Wong-On-Wing. Accounting Information Systems*. Usa: John Wiley And Sons, Inc.
- Wu, X., Zhu, X., Wu, G. Q. ve Ding, W. (2014). Data Mining with Big Data, Knowledge and Data Engineering, *IEEE Transactions*, 26(1), 97-107.
- [www.tusiad.org/tr](http://www.tusiad.org/tr), Erişim Tarihi: 15.08.2022
- Yılmaz, B., Bülbül, S. ve Atik, M. (2017). Büyük Verinin (Big Data) Muhasebe Üzerindeki Etkisi ve Muhasebeye Sağladığı Katkıların İncelenmesi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 27(1), 79-112.